

AĞ SƏNƏD 2023

Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası
AmCham

AMCHAM

AMERICAN CHAMBER OF
COMMERCE IN AZERBAIJAN

**Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası
Ağ Sənəd - 2023**

Nizami küçəsi 90 A, Landmark III

Bakı, AZ1010

Tel.: +994 12 497 13 33

Faks: +994 12 497 10 91

chamber@amchamaz.org

www.amcham.az

GİRİŞ	7
FƏSİL I: BANK, MALİYYƏ VƏ SİĞORTA	13
A. Bankçılıq	14
1. Banklar və dövlət strukturları arasında elektron məlumat mübadilələrinin yaradılması və təkmilləşdirilməsi	14
2. Bank bazarı iştirakçıları üçün bərabər rəqabət imkanlarının və maliyyə inklüzivliyinin artırılması	15
3. Vergi sərəncamları – geriçağırma sənədinin banka daxil olmasının sürətləndirilməsi	15
4. “Bank kapitalının və onun adekvatlığının hesablanması Qaydalarına 9.3-cü maddənin əlavə edilməsi	15
5. Rəqəmsal kartlar üzrə normativ bazanın təkmilləşdirilməsi	16
6. Pos-terminal xərclərinin optimallaşdırılması	16
B. Maliyyə	18
1. Maliyyə lizinzi əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı ƏDV ödənişlərinin və əvəzləşdirilməsinin tənzimlənməsi	18
2. Reyting agentliklərinin yaradılması	18
3. Özəl pensiya fondlarının yaradılması	19
4. İnvestisiya xidmətlərinin göstərilməsi barədə müqavilələrin bağlanması hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi	19
5. “İnvestisiya Fondları haqqında” Qanunda dəyişikliklərin edilməsi və Qanunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması	21
6. Daxili depozitar sisteminin aparıcı xarici depozitar və klirinq sistemləri ilə inteqrasiyası	21
7. Törəmə maliyyə alətlərinin tətbiqinə imkan verən normativ bazanın və texniki imkanların olmaması	22
8. Tam/Komandit Ortaqlıqlardan vençur kapitalında və şəxsi sərmayədə investisiya vasitəsi kimi istifadə edərkən, onlara “tax through” yanaşmasının tətbiq olunması	22
9. Korporativ vençur kapitalı firmaları (CVC) və korporativ özəl kapital firmalarının (CPE) yaradılması	23
C. Sığorta	24
1. İcbari və könüllü əmlak sığortası üzrə əmlakın qiymətləndirilməsi	24
2. Daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə azadolmalar	24
3. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” AR Qanunu üzrə aidiyyəti şəxslərlə bağlı	24
4. Sığorta agentləri institunun inkişafı	25
5. Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə seqmentasiya	26

6. İcbari və könüllü tibbi sığortanın hibrid satışı	26
7. Avtonəqliyyat vasitələrinin könüllü sığortası üzrə məlumat mübadiləsi	26
8. Sığorta müqavilələrinin “üçüncü şəxsın xeyrinə müqavilə” olaraq bağlanması imkanının təmin edilməsi	27
9. Sığorta marağı üzrə təkliflər	28
10. Mənfəət bölgüsü üzrə sığorta	29
11. Mikrosığorta	30

FƏSİL II. DAYANIQLI İNKİŞAF VƏ KORPORATİV TƏSİR 33

1. Dairəvi İqtisadiyyat konsepsiyasının milli iqtisadiyyata inteqrasiyası və strateji qərarların qəbul edilməsi	34
2. ESG (ətraf mühit, sosial və idarəetmə) prinsipləri	35
3. Yaşıl nəqliyyata keçid	40
3.1 Elektromobillər üçün enerji doldurma infrastrukturunu	41
4. Dayanıqlı inkişaf məqsədli vergi güzəştləri	42

FƏSİL III. GÜNDƏLİK TƏLƏBAT MALLARI (FMCG) 45

1. Qida təhlükəsizliyi sahəsində qaydalarla bağlı problemlər	46
2. Qablaşdırma tullantıları haqqında qanunun işlənilib hazırlanması	47
3. Alkoqolsuz içkilərə yeni vergilərin tətbiq edilməsinə dair planlar	48
4. Tütün və alkoqol sənayesinin proqnozlaşdırılma imkanı	49
5. Spirtli içkilərin qanunsuz ticarəti ilə bağlı problem	51
6. Elektron siqaretlərə dair texniki normativ hüquqi akt	51
7. Spirtli kokteyllərə dair texniki normativ hüquqi akt	53

FƏSİL IV. HÜQUQ VƏ KOMPLAYENS 55

A. Korporativ hüquq məsələləri 56

1. Benefisiar mülkiyyətçinin müəyyən edilməsi	56
2. Hüquqi şəxslərin rəhbərlərinin vəzifədən azad edilməsinin qeydiyyatı	56
3. Pay və səhm alqı-satqısı prosesi zamanı məlumatların əldə olunmasının sadələşdirilməsi	57
4. Səhmlərlə əməliyyatlar zamanı investisiya şirkətlərinin cəlb olunmasının qarşısının alınması	58

B. Məhkəmə-hüquq sahəsində qanunvericiliyə təklif olunan dəyişikliklər 59

1. Məhkəmə protokollarının mübahisələndirilməsi. Mülki Prosesual Məcəllənin 22-ci Fəslə üzrə	59
2. İddia ərizəsinin qaytarılması əsaslarına iddia tələbinin predmeti ilə mediasiya sənədinin əhatə etdiyi mübahisənin predmeti arasında uyğunsuzluğun əlavə edilməsi. Mülki Prosesual Məcəllənin 152-ci maddəsi üzrə	60

3. Kommersiya mübahisələri zamanı qiymətləndirilməyən iddialara dair işlər üzrə ilkin mediasiya sessiyası zamanı mediasiya xidmətinin göstərilməsinə görə haqqın müəyyən edilməsi	60
4. İddia ərizəsinə əlavə edilən sənədlər və iddia ərizəsinin qaytarılması	61
C. Mülki Məcəllə və korporativ idarəetmə sahəsinə təklif olunan dəyişikliklər	62
1. Təsisçilər arasındakı münasibətləri tənzimləyən təsis müqaviləsinin predmeti və hüquqi qüvvəsinin qanunvericilikdə aydınlaşdırılması	62
2. Səhmdar cəmiyyətində dividendlərin ödənilməsi barədə	63
D. Əmək məcəlləsinə təklif olunan dəyişikliklər	65
1. İşəgötürən və müəssisə	65
2. Əmək Məcəlləsinin 69-cu maddəsi üzrə	65
E. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi	67
1. Ali Məhkəmədə eyni iş üzrə işin baxılması ilə bağlı məhdudiyyətin tətbiqi	67
2. Açıq-aşkar əsassız iddialar və şikayətlərin qarşısının alınması	67
3. Məhkəmə xərcləri ilə bağlı məsələlər	68
F. Məhkəmə qərarlarının icrası	69
G. Patent, əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilərin dövlət reyesterinin şəffaflığı	71
H. Dövlət orqanları ləğv edilərkən hüquq varisliyi	72
FƏSİL V. İNSAN RESURSLARI VƏ ƏMƏK	73
1. Evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və distant iş	74
2. Təyin (təhkim) edilmə anlayışının müəyyən edilməsi	77
3. Ezamiyyə zamanı qeyri-iş günlərinin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı dəyişikliklər	78
4. Ezamiyyə xərcləri normalarının yenilənməsi	79
5. Performansın qiymətləndirilməsi anlayışının tətbiq edilməsi	79
6. Əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsinin bağlanması	80
7. İşdən kənarlaşdırma halında əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi	80
8. 3 yaşına çatmamış uşağı olan qadınların razılığı ilə ezamiyyətə göndərilməsi	81
FƏSİL VI. MARKETinq, KOMMUNİKASIYA VƏ BİZNESİN İNKİŞAFI	83
1. İctimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya ixtisasları üzrə formal təhsil	84
2. Azərbaycan Respublikasının "Reklam haqqında" Qanununa dəyişikliklər	84

3. Ölkə üzrə tədqiqatların təşviqi	87
4. Azərbaycanda PR və marketinq peşəkarlarının inkişafının ekosistemi	88
5. Güclü brendinq və bazarda yerləşmə strategiyasının yaradılmasında yerli KOB-lara dəstək	88

FƏSİL VII. RƏQƏMSAL İQTİSADİYYAT VƏ İNNOVASİYALAR 91

1. Açıq məlumatlar və Açıq API (Tətbiqi proqramlaşdırma interfeysi)	92
2. Süni İntellekt (Sİ), Böyük Dil Modelləri (BDM) və Maşın Öyrənməsi	94
3. Azərbaycanda startap ekosisteminin inkişafı: ehtiyaclar və tələblər	96
4. Azərbaycanda məlumatların mühafizəsi	97
5. Rəqəmsal ekosistem iştirakçıları üçün qanunvericilik mexanizminin təkmilləşdirilməsi	99
6. Rəqəmsal landşaftın genişləndirilməsi	100
7. Yüksək texnoloji təhsil və rəqəmsal bacarıqlar	102
8. Ədalətli rəqabət və telekommunikasiya bazarında tənzimləyicinin operator kimi rolu	103
9. Rəqəmsal iqtisadiyyatda rəqəmsal etibar	103

FƏSİL VIII. SATINALMALAR 105

A. Ticarətin asanlaşdırılması yolunda tələb olunan prosedurlara dəyişikliklər ...106

1. Gömrük anbarında saxlanacaq gömrük rəsmiləşmə prosedurunun biznesə bəirlənməsi və saxlanacaq mallarının sərbəst dövriyyə üzrə buraxılış rejimində yerləşdirmədən təkrar ixrac gömrük proseduru altında yerləşməsinə icazə verilməsi	106
2. Gömrük ekspertiza idarəsinə alternativ laboratoriyaların yaradılması	106
3. Gömrük ödənişlərinin real vaxt rejimində ödənilməsinə nəzarət sisteminin tətbiqi ...	107
4. Qüsurlu/xarab olmuş ixrac malları üçün üzləşdirmə prosesinin sadələşdirilməsi ...	107
5. Yük maşınları ilə çatdırılan qrupaj yük göndərişləri üçün gömrük rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi və anbar logistikasında rəqabətin yaradılması	108
6. Dəniz, hava və quru yolları kimi nəqliyyat sahələrində rəqabətin artması və təchizatçı portfelinin genişlənməsi	108

B. “Dövlət satınalmaları haqqında” qanuna dair tövsiyələr 111

1. Qanunun bəzi dövlət təşkilatlarına şamil edilməməsi	111
2. Qeyri-rezident təşkilatların satınalmalarda iştirakının de-fakto məhdudlaşdırılması	112

FƏSİL IX. VERGİ VƏ GÖMRÜK 113

A. Vergi məsələləri 114

1. Əməkhaqqı ödənişlərindən tutulmalar	114
2. Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) ilə bağlı məsələlər	117

Mündəricat

3. Mənfəət vergisi ilə bağlı məsələlər	121
4. Ümumi və vergi inzibatçılığına dair məsələlər	124
B. Gömrük məsələləri	137
1. İdxal-ixrac əməliyyatları ilə bağlı məsələlər	137
2. Gömrük Məcəlləsinə və gömrük sahəsini tənzimləyən digər normativ aktlara təklif olunan dəyişikliklər	139

GİRİŞ

Giriş

Azərbaycanda Amerika Ticarət Palatası (AmCham) ölkədə biznes maraqlarını dəstəkləyən özəl, qeyri-kommersiya biznes assosiasiyasıdır. 1996-cı ildə yaradılmış AmCham ən aktiv biznes assosiasiyası olaraq Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif sektorlarında fəaliyyət göstərən 280-dən çox şirkəti özündə birləşdirir. Palata xarici və yerli investisiyaların əhəmiyyətli hissəsini təmsil edir. AmChamın əsas məqsədi Azərbaycanda biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması naminə hökumətlə özəl sektor arasında bir körpü funksiyasını yerinə yetirmək, biznesin inkişafına və iqtisadi artıma xidmət edəcək daha təkmil ünsiyyəti və qanunvericiliyi dəstəkləməkdir. Üzvlük bazasının geniş əhatə dairəsi sayəsində Palatamızın dövlət – özəl dialoqu üçün əla bir platforma olduğunu hesab edirik. Bundan əlavə, AmCham öz üzvləri, eləcə də təşkilat olaraq üzv olduğu Amerika Ticarət Palataları Assosiasiyası vasitəsilə dünya miqyaslı qabaqcıl təcrübələrə və problemlərin həll yollarına çıxışa malikdir. Biz ölkənin inkişafı üçün istər icra, istərsə də qanunvericilik səylərinə yardım etməyə hər zaman hazırıq.

İki ildən bir, ölkənin biznes mühitinin təkmilləşdirilməsinə dair müşahidə və tövsiyələri özündə ehtiva edən AmChamın "Ağ Sənəd" adlı ənənəvi yekun siyasət sənədi nəşr olunur. Ağ Sənəd AmCham üzvlərinin rəyi və töhfələri əsasında tərtib edilir, Azərbaycanda biznes mühitini yaxşılaşdırma və müvafiq olaraq, ümumi rifah səviyyəsini yüksəldə biləcək dəyişikliklərə dair ümumi mövqeyi təmsil edir. AmChamın İcra Komitəsi və Direktorlar Şurası, Komitə rəhbərləri və böyük sayda üzvləri Ağ Sənədin hazırlanmasında iştirak edirlər. Ağ Sənədə daxil olan hər bir təklif iki hissədən ibarətdir – təklifi müxtəsər formada təsvir edən "Giriş" hissəsi və həmin təklifi daha konkret şəkildə ifadə edən "Tövsiyə" hissəsi.

Sənədin 2021-ci ildə dərc olunan əvvəlki nəşrində ümumilikdə 146 tövsiyə yer almışdır. Həmin tövsiyələrin sahələr üzrə bölgüsü aşağıdakı kimi olmuşdur:

Sahə:	Təklif sayı:
Bank, maliyyə və sığorta	67
Vergi və gömrük	18
Hüquq və komplayens	17
Rəqəmsal iqtisadiyyat və innovasiyalar	13
Dayanıqlı inkişaf və korporativ təsir	9
İnsan resursları və əmək	9
Satınalmalar	8
Səyahət, mehmandarlıq və turizm	4
Gündəlik tələbat malları	1
Cəmi	146

Palatamız tərəfindən aparılan təhlil və araşdırmalara əsasən 2021-ci ildə verilmiş təkliflərin təqribən 30%-inin reallaşdığı qənaətinə gəlinmişdir. Bunlar arasında COVID-19 pandemiyası ilə bağlı müvafiq tədbirlərin görülməsi, lombard və icarə üzrə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, sığorta sahəsində statistik məlumatların toplanması, məhkəmə qərarlarının icrası sahəsində yeniliklər, rəqəmsal inkişaf strategiyasının hazırlanması, dövlət satınalmaları ilə bağlı dəyişiklikləri və s. qeyd etmək olar.

Ağ Sənədin hazırkı nəşrində 114 təklif yer almışdır və onların sahələr üzrə bölgüsü aşağıdakı kimi olmuşdur:

Sahə:	Təklif sayı:
Bank, maliyyə və sığorta	26
Vergi və gömrük	25
Hüquq və komplayens	18
Gündəlik tələbat malları	9
Rəqəmsal iqtisadiyyat və innovasiyalar	9
İnsan resursları və əmək	8
Satınalmalar	8
Marketing, kommunikasiya və biznes inkişafı	7
Dayanıqlı inkişaf və korporativ təsir	4
Cəmi	114

Uzun müddət ərzində toplanmış və qiymətləndirilmiş məlumatlara əsaslanaraq, biz, ölkəmizin biznes mühitinin daha da inkişaf etdirilməsinə xidmət edəcək aşağıdakı əsas məsələləri vurğulamaq istərdik:

1. Banklar və dövlət strukturları arasında elektron məlumat mübadilələrinin yaradılması və təkmilləşdirilməsi;
2. "Bank kapitalının və onun adekvatlığının hesablanması" Qaydalarına yeni maddənin əlavə edilməsi;
3. Maliyyə lizinqi əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı ƏDV ödənişlərinin və onun əvəzləşdirilməsinin tənzimlənməsi;
4. Reyting agentliklərinin yaradılması;
5. İcbari və könüllü əmlak sığortası üzrə əmlakın qiymətləndirilməsi;
6. Sığorta marağı üzrə təkliflər;
7. Dairəvi İqtisadiyyat konsepsiyasının milli iqtisadiyyata inteqrasiyası və strateji qərarların qəbul edilməsi;
8. Yaşıl nəqliyyata keçid;
9. Qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktlarla bağlı problemlərə dair təkliflər;
10. Tütün və alkoqol sənayesində vergi proqnozlaşdırılması imkanı;
11. Korporativ hüquq məsələləri ilə bağlı təkliflər;

12. Məhkəmə-hüquq sahəsində qanunvericiliyə dəyişikliklər;
13. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə və korporativ idarəetmə sahəsində dəyişikliklər;
14. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi;
15. Məhkəmə qərarlarının icrası ilə bağlı məsələlər;
16. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə təklif olunan dəyişikliklər;
17. Azərbaycan Respublikasının "Reklam haqqında" qanununa dəyişikliklər;
18. Rəqəmsal ekosistem iştirakçıları üçün qanunvericilik mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
19. Azərbaycanda startap ekosisteminin inkişafı;
20. Məlumatların mühafizəsi;
21. Rəqəmsal iqtisadiyyat üzrə qanunverici bazanın təkmilləşdirilməsi;
22. Ticarətin asanlaşdırılması yolunda tələb olunan prosedurlara dəyişikliklər;
23. "Dövlət satınalmaları haqqında" Qanuna dair tövsiyələr;
24. Əməkhaqqı ödənişlərindən tutulmalara dair təkliflər;
25. Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) ilə bağlı məsələlər;
26. Mənfəət vergisi ilə bağlı məsələlər;
27. Vergi inzibatçılığına dair məsələlər;
28. Riskli vergi ödəyicisi anlayışı ilə bağlı təkliflər;
29. Vergi qanunvericiliyinin tələblərinin müxtəlif vergi ödəyiciləri üçün fərqli təfsiri ilə bağlı məsələlər;
30. İdxal-ixrac əməliyyatları ilə bağlı məsələlər;
31. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə və gömrük sahəsini tənzimləyən digər normativ aktlara təklif olunan dəyişikliklər;
32. Müvəqqəti idxalla bağlı məsələlər və s.

Yuxarıda qeyd olunan məsələlərə dair ətraflı şərh və tövsiyələr sənədin qalan hissəsində əks olunmuşdur.

Böyük məmnuniyyətlə qeyd edirik ki, builki nəşrin hazırlıqları xüsusi motivasiya və müsbət ab-hava şəraitində keçmişdir, belə ki, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan nəhayət öz ərazi bütövlüyünü tam bərpa etmişdir və nəticədə, ilk dəfə olaraq Ağ Sənədə daxil edilmiş təklif və tövsiyələr ölkənin bütün ərazisində tətbiq oluna bilər. Biznes icması olaraq biz azad olunmuş ərazilərimizin bərpası istiqamətində Hökumət tərəfindən atılan addımları yekdilliklə dəstəkləyirik. Öz növbəsində, AmCham tərəfindən azad olunmuş ərazilərə biznes nümayəndələrinin səfərləri təşkil olunmuş, onlara yerində görülən bərpa və quruculuq işləri, yeniliklər və kommersiya fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulmuş təşviqedicilərdən bəhs edilən haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

Ağ Sənədin hazırkı nəşrinə xüsusi əlamətdarlıq qatan daha bir görkəmli amil onun Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 100 illiyinə təsadüf etməsidir. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bütün əhəmiyyətli dövlət, eləcə də qeyri-dövlət qurumlarının təsisində birbaşa töhfəsi olan Ulu Öndər, 1996-cı ildə AmCham Azərbaycanın açılış mərasimində də iştirak edərək Assosiasiyamıza öz xeyir-duasını vermişdir.

AmCham Azərbaycanda həyata keçirilən islahatları, sahibkarlıđın inkişaf etdirilməsi istiqamətində icra olunan layihələri yaxından izləyir, böyük rəğbətlə qarşılayır və daim dəstəkləyir. Bu kompleks tədbirlərin davamlı xarakter daşıyacađına  minik. Dövlət qurumları Ađ Sənəddə təqdim olunan aidiyyəti təşəbbüslərin həyata keçirilməsində maraqlı olduđu təqdirdə, AmCham bu proses üzrə sıx əməkdaşlıq etməyə hər zaman hazırdır. İnanırıq ki, AmCham üzvləri tərəfindən Ađ Sənəd  r ivəsində hazırlanmış təkliflərin həyata keçirilməsi ölkəmizdə aparılan iqtisadi islahatlara növbəti töhfə olacaq və Azərbaycandakı işgüzar mühitin inkişafına yeni təkan verəcəkdir.

I BANK,
MALIYYƏ
VƏ SIĞORTA

A. Bankçılıq

1. Banklar və dövlət strukturları arasında elektron məlumat mübadilələrinin yaradılması və təkmilləşdirilməsi

Bank məhsullarının onlayn bankçılıq platforması vasitəsilə təqdim edilməsi üçün bankların aşağıda qeyd edilən dövlət strukturlarının ümumi məlumat bazaları ilə inteqrasiyalarının yaradılması vacibdir. Bununla da kredit və qeyri-kredit məhsullarının verilmə prosesi sürətlənəcək, dövlət strukturlarının ümumi texniki iş yükü azalacaq. Əlavə olaraq, qeyd edilən inteqrasiyalar həm fiziki şəxs, həm də sahibkar müştərilərin dürüst eyniləşdirilməsi, müştəri profilinin hərtərəfli və düzgün qiymətləndirilməsi, kredit reytinginin düzgün təhlilinə imkan yaradacaqdır.

Təvsiyə:

Aşağıdakı qurumlar arasında onlayn inteqrasiya təmin olunsun:

- Dövlət Vergi Xidməti (məsələn, dövriyyə, ödənilmiş vergilər, əməkdaş sayı, vergi borcları barədə və bu kimi biznes fəaliyyəti haqqında məlumatların əldə edilməsi; sahibkarlıqla məşğul olmaq istəyən vətəndaşların bankın platforması vasitəsilə onların adına hesab açılan zaman onların vergi uçotuna alınması üçün imkanın yaradılması);
- Ədliyyə Nazirliyi (məsələn, şəxsin hesabları üzərinə həbsin qoyulmasına dair qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının olub-olmaması və s.);
- Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti (şəxsin adına daşınmaz əmlakın olub-olmaması barədə);
- Dövlət Gömrük Komitəsi (müştəri üzrə yük-gömrük bəyannamələri haqqında məlumatlar);
- Daxili İşlər Nazirliyi (İAMAS sistemi vasitəsilə şəxsin eyniləşdirmə imkanının yaradılması, o cümlədən Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsi tərəfindən müştərinin adına daşınar əşyanın olub-olmaması, adına hər hansı cərimənin olub-olmaması);
- ASAN Kommunal/Hökumət Ödəniş Portalı və s. (şəxsin adına hər hansı xidmətin əvəzinin ödənilib-ödənilməməsi və ya barəsində ödənilməmiş cərimə borcunun olub-olmaması).

Qeyd: məlumatların əldə edilməsinin müştərinin razılığı əsasında aparılması nəzərdə tutulur.

Yuxarıdakı qurumların mövcud məlumat bazalarından belə məlumatların banklar tərəfindən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, onlar tərəfindən maliyyə xidmətlərinin daha sürətli və rahat şəkildə təqdim edilməsinə zəmin yaradacaq, müasir qiymətləndirmə sisteminin, həmçinin, rəqəmsal vergi idarəçiliyinin inkişafı və hesablaşmalarda çevikliyinin təmin olunmasına müsbət təsir edəcək.

2. Bank bazarı iştirakçıları üçün bərabər rəqabət imkanlarının və maliyyə inklüzivliyinin artırılması

Əksər hallarda böyük maliyyə təşkilatları azad rəqabət prinsipi ilə mövcud imkanlarının onlara yaratdığı üstünlüklərdən maksimum istifadə etməklə, müvafiq xidmət sahələri üzrə müştərilərinə ciddi güzəştlər tətbiq edir. Bu isə digər bazar iştirakçılarının rəqabətqabiliyyətinin zəifləməsinə səbəb olur və maliyyə inklüzivliyinin təmin edilməsinə müəyyən çətinliklər yaradır.

Tövsiyə:

Tənzimləyici orqanlar tərəfindən maliyyə strukturları üçün bazarda bərabər rəqabət imkanlarının yaradılması məqsədilə müəyyən dövlət inkişaf proqramlarının hazırlanması, maarifləndirici tədbirlərin keçirilməsi, ümumiləşdirilmiş normalar çərçivəsində tövsiyələrin və zəruri hallarda müvafiq dəstəyin verilməsini vacib hesab edirik.

Bu tədbirlər istehlakçıların sərbəst seçim etmək imkanını formalaşdırmaqla yanaşı, göstərilən xidmət səviyyəsinin kəmiyyət və keyfiyyətinə, eyni zamanda maliyyə inklüzivliyinin artımına səbəb olacaq. Belə tədbirlərə əhalinin dövlət büdcəsindən maliyyələşən hissəsinə (əməkhaqqı, təqaüd, müavinatlar və digər ödənişlər) xidmət göstərmək imkanının bütün banklara açıq olmasını təmin edilməsini misal göstərə bilərik.

Şəffaf rəqabət mühitinin yaradılması baxımından banklar üçün bərabər imkanların təmin edilməsi, dövlət qurumları tərəfindən təqdim olunan yeni həllərə (həmçinin, texnoloji yeniliklər) çıxış imkanlarının verilməsi zəruridir.

3. Vergi sərəncamları – geriçağırma sənədinin banka daxil olmasının sürətləndirilməsi

Vergi sərəncamları ilə bağlı müştərilərin biznes hesablarından istifadədə məhdudiyət yaradan amillərdən biri də müştərilər ƏDV-də olan artıq ödəmə və digər banklarında olan hesabları vasitəsilə sərəncamın ödənişini etdikdə, geriçağırma sənədinin banka gec daxil olmasıdır.

Tövsiyə:

Vergi orqanı tərəfindən geriçağırma sənədinin banklara göndərilməsi müddətinin tezləşdirilməsi üçün mümkün texniki/klining imkanları çərçivəsində prosesin optimallaşdırmasını zəruri hesab edirik. Məsələn, sərəncamın icra olunan gün və ya növbəti gündən gec olmayaraq geri çağırılması məqsədəuyğun olardı.

4. "Bank kapitalının və onun adekvatlığının hesablanması" Qaydalarına 9.3-cü maddənin əlavə edilməsi

Mövcud redaksiya:

"9.3. Balans aktivləri risk qruplarına aşağıdakı xüsusiyyətlərindən asılı olaraq aid edilir:

9.3.1. 0 (sıfır) faizli (0,0 əmsallı) risk qrupu:"

Tövsiyə:

Təklif olunan redaksiya

"Qeyd olunan yarım bəndə aşağıdakı əlavənin edilməsini təklif edirik:

"9.3.1.9. Dövlət orqanları ilə hesablaşmalar"

Bəzi dövlət orqanları ilə hesablaşmaların 0 faizli risk qrupuna aid olunması bank kapitalına mənfi təsirin azaldılmasını təmin edəcək. Burada nəzərdə tutulan dövlət orqanlarında yaranan aktivlərə görə risk dərəcəsinin 0 faizli risk qrupuna şamil edilməsi, yəni həmin hesablaşmalara görə əlavə kapitalın yaradılmamasıdır. 0 faizli risk qrupu o deməkdir ki, kapitalın adekvatlığı hesablanan zaman həmin məbləğməxrəcdə nəzərə almayacaq. Bu da həmin bankları aktivə görə kapital saxlamaqdan azad edəcək və adekvatlıq əmsalına müsbət təsir göstərəcəkdir. Hazırda bu, digər aktiv olaraq 100 faizli risk qrupuna şamil edilir. Hazırkı qaydalarda müştərilərə verilmiş kreditlərin təminatı kimi Azərbaycan Respublikasının İpoteka və Kredit Zəmanət Fondunun zəmanəti, Azərbaycan Respublikasının dövlət qiymətli kağızları dövlət zəmanəti kimi çıxış etdikdə aktivin risk dərəcəsi 0 kimi götürülür. Buradan məntiqi olaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, dövlət orqanlarına verilmiş kreditləri (aktivləri) 0 faizli risk qrupuna aid etmək olar.

5. Rəqəmsal kartlar üzrə normativ bazanın təkmilləşdirilməsi (rəqəmsal ödəniş alətləri daxil)

Banklarda dövrün tələbi ilə rəqəmsallaşdırılmış məhsullardan biri də rəqəmsal bank kartlarıdır. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının hazırda qüvvədə olan "Ödəniş kartlarının emissiyası və istifadə Qaydaları"nda rəqəmsal kartlara dair normativlər, onların emissiyası, istifadəsinə dair minimum tələblər, limitlər, xüsusi hallar tənzimlənməmişdir. Eyni zamanda sözügedən Qaydaların 2012-ci il tarixində qüvvəyə minməsinə nəzərə alaraq, həmin qaydada göstərilən limitlərin bugünkü bazar reallığına uyğun olmadığı üçün tətbiqində məhdudiyətlər (çətinlik) yaradır.

Həmçinin elektron pulun anlayışı və emissiyasına dair yeni qüvvəyə minən "Ödəniş xidmətləri və ödəniş sistemləri haqqında" AR Qanununda toxunulsa da virtual kart, rəqəmsal kart və bu kimi bu günün tələblərini bu sahə üzrə əks etdirən və tənzimləyən normalar mövcud deyil.

Tövsiyə:

Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, "Ödəniş Kartlarının Emissiyası və istifadə Qaydaları"na və bununla bağlı digər qanunvericilik aktlarına əlavə və düzəlişlər edilərək qeyd edilən məsələlərin xüsusi olaraq tənzimlənməsini önəmli hesab edirik.

6. Pos-terminal xərclərinin optimallaşdırılması

Məlum olduğu kimi, pos-terminal istifadəçiləri banklara terminallardan aparılan əməliyyatlar üzrə xidmət haqqı ödəyir. Banklar bu xidmət haqları üzrə tarifləri formalaşdırarkən beynəlxalq kart təşkilatlarının (məsələn, "Visa", "Master" və s.),

prosesinq mərkəzinin xərclərini v  inter enc xərclərini nəzərə alır. Bəzi banklar   n bu xərclər digər banklara nisbətən daha a ađı olur. Bunun səbəbi, həmin bankların  z prosesinq mərkəzlərinin olması, həmçinin, dövriyyədə olan kart saylarının  oxluđu və ona xidmət edən geniş pos-terminal  b k sinin olmasıdır. Digər banklar   n isə bu xərclər daha yüksəkdir. Bu xərclərin bütün banklar   n optimalla dıraraq bərabərləşdirilməsinə ehtiyac görürük.  ks halda, xərclərin qarşılanması pərakəndə satış və xidmət fəaliyyətini həyata keçirən pos-terminal istifad cil rinin m nf atl rinin azalmasına gətirib  ixara və ya qiymət artımına səbəb ola bilər.

T vsiy :

Beynəlxalq kart təşkilatlarının Azərbaycana qarşı tədbiq etdiyi tariflərin a ađı salınmasının təmin edilməsi.

B. Maliyyə

1. Maliyyə lizinqi əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı ƏDV ödənişlərinin və əvəzləşdirilməsinin tənzimlənməsi

a. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında maliyyə lizinqi əməliyyatlarının geniş vüsət almamasının ən ciddi səbəblərindən biri, ƏDV ilə əlaqədar problemlərdir. Hal-hazırda qanunvericilikdə lizinqi əməliyyatlarının ƏDV tənzimlənməsi üçün ideal şərait var. Vergi məcəlləsinin 164.1.25 maddəsi idxal zamanı lizinqi xidmətinin predmetini ƏDV-dən azad edir, VM-nin 87 və 179-cu maddələri isə artıq ödənilmiş vergi məbləğlərinin maksimum 45 gün ərzində qaytarılması şərtini qoyur. Lakin, reallıqda qeyd edilən bu maddələrin heç biri işləmir.

164.1.25-ci maddə ilə əlaqədar problem ondan ibarətdir ki, lizinqi predmeti avtomobil, mebel, məişət əşyası ola bilər və bu da ƏDV vergisi baxımından istehlak məhsulları olduğu üçün vergidən azad edilə bilməz. Bu maddənin işləməsi üçün azad olunmaya dair əlavə siyahı lazımdır.

Təvsiyə:

Dünya praktikasında qəbul edildiyi kimi, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirliklərinin, həmçinin Gömrük Komitəsinin iştirakı ilə maliyyə lizinqi əməliyyatları üçün idxal edilən avadanlıq və mexanizmlərin siyahısı tərtib edilsin və həmin siyahıya əsasən idxal olunan əsas vəsaitlər ƏDV-dən azad edilsin.

b. Vergi Məcəlləsinin 87 və 179-cu maddələrinin işləməməsinin səbəbi, vergilərin geri qaytarılmasının dəqiq proseduralarının mövcud olmamasıdır.

Təvsiyə:

Əsas vəsaitlərin alınması zamanı ödənilən ƏDV-nin Vergi Məcəlləsində göstərilən müddətlərdə sadələşdirilmiş prosedurlarla geri qaytarılması üçün mexanizmlər tərtib edilsin.

2. Reyting agentliklərinin yaradılması

Listinqdə olan istiqrazların emitentlərinin ödəmə qabiliyyətini və defolt risklərini qiymətləndirmək üçün reyting agentliklərinin yaradılmasına zərurət var. Reytinglərin mövcudluğu fond bazarlarına müştəri əminliyini artıracaq. Eyni zamanda, xarici nüfuzlu agentliklərin reyting xidmətləri yüksək tarifli olduğu üçün yerli reyting agentliyi bu münasibətdə daha uyğun görünür.

Təvsiyə:

Reyting agentliklərinin yaradılması üçün müvafiq infrastrukturun təşkil olunması.

3. Özəl pensiya fondlarının yaradılması

Xarici təcrübədə alternativ pensiya fondları fəaliyyət göstərir və bu fondlar iri həcmli institusional investitorlar kimi fond bazarının əsas iştirakçıları hesab edirlər.

- Özəl pensiya fondları kapital bazarlarının dərinləşməsinə gətirib çıxarır, belə ki, fondun vəsaitləri əsasən aşağı riskli kapital bazarı alətlərinə inversiya edilir.
- Özəl pensiya fondları yığım məbləğinin artmasına səbəb ola bilər və buna görə də iqtisadi artıma müsbət təsir göstərə bilər.
- Birdən artıq fondun olması, yığım portfelinin idarə edilməsinə və onun investisiyası kanallarını diversifikasiya etməyə imkan verir.
- Özəl pensiya fondları əhalidə maliyyə savadlılığının artmasına müsbət təsir edəcək.

Tövsiyə:

Pensiya sisteminin inkişafı üzrə nüfuzlu ekspertlərin cəlbə ilə inkişaf planı hazırlanmalıdır. İlk mərhələdə iki pilləli – məcburi və könüllü ayrımaların yer aldığı dövlət-özəl pensiya sistemi tətbiq edilə bilər.

Özəl pensiya fondlarının yaradılması üçün qanunvericiliyə müvafiq dəyişikliklərin edilməsi təklif edilir.

4. Investisiya xidmətlərinin göstərilməsi barədə müqavilələrin bağlanmasının hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi

Məlumdur ki, inkişaf etmiş bazar münasibətləri modeli üçün şaxələnmiş maliyyə sektoru və xüsusən də, yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən qiymətli kağızlar bazarının mövcudluğu zəruridir.

O cümlədən, maliyyə sisteminin mühüm sahəsi kimi qiymətli kağızlar bazarının inkişafı ölkə iqtisadiyyatının strateji sahələrindən biridir. Bu baxımdan, ölkəmizdə maliyyə sektorunun davamlılığının təmin edilməsi həmişə vacib yer tutur. Qiymətli kağızlar bazarının inkişafı isə ilk növbədə investisiya prosesinin kütləviliyinin təmin edilməsini özündə ehtiva edir.

Bu məqsəd və yanaşma ilə iqtisadi subyektlərin maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının daha da genişləndirilməsi istiqamətində qiymətli kağızlar bazarında hüquqi tənzimləmənin dünya praktikasına uyğunlaşdırılması zərurəti yaranmışdır. Xüsusən qiymətli kağızlar bazarında investisiya xidmətlərinin göstərilməsi barədə müqavilələrin bağlanması prosedurunun sadələşdirilməsi zəruri bir ehtiyaca çevrilmişdir.

Belə ki, məlum olduğu kimi, müqavilə tərtibatı formalarından biri də yazılı formada bağlanan müqavilələrdir ki, Mülki Məcəllənin 407.2-ci maddəsinə görə, onlar müvafiq qaydada imzalandığı andan bağlanmış sayılır. Yazılı formada tərtib edilən müqavilə həm sənədləri tərtib etməklə, həm də onları poçt, teleqraf, teletayp, telefon, elektron rabitəsi və digər rabitə vasitələri ilə mübadilə etməklə bağlanır.

O cümlədən, yazılı müqavilələrin bağlanmasına dair praktikada mövcud uyğunsuzluqların aradan qaldırılması məqsədilə Konstitusiyaya Məhkəməsi Mülki Məcəllənin 407.2-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair 12 avqust 2020-ci il tarixli Plenum Qərarı qəbul etmişdir.

Məhkəmə qeyd etmişdir ki, yazılı əqdin bağlanması vacib şərtlərdən biri tərəflərin onu imzalamasıdır. İmza iradə bəyan edən şəxsi müəyyənləşdirməyə imkan verən işarədir. Elektron vasitələrlə bağlanmış müqavilələrdə də əsas şərt odur ki, sənədin müqavilə üzrə tərəfdən gəldiyi dürüstcə müəyyən edilsin, bu isə ya qrafik, ya da elektron imza ilə də müəyyən edilə bilər. Beləliklə, yazılı müqavilələr aşağıdakı formalarda bağlana bilər:

- tərəflər onu şəxsən imzalamaqla;
- mexaniki və ya başqa surətçixarma vasitələrinin köməyi ilə imzalamaqla (məsələn, faksimile);
- elektron imzadan istifadə etməklə;
- şəxsi imzanın başqa analoqundan istifadə etməklə.

Hazırda, (xüsusilə bank və sığorta təşkilatları tərəfindən) elektron imzanın həqiqiliyini, yəni sənədin müqavilə tərəflərindən birindən gəldiyini dürüstcə müəyyən etməyə imkan verən bir sıra üsulların istifadə olunduğu müşahidə edilməkdədir:

- İmeyl ünvanı – imza edən şəxslər öz imeyllərini daxil edir. Qarşı tərəf mübadilə ediləcək sənədi imzalanmaya göndərməmişdən qabaq bu imeyl ünvanına dəvət göndərir və imza edəcək şəxslər bu dəvəti qəbul etməklə imeylin onlara aid olduğunu təsdiq edirlər;
- Giriş kodu – qarşı tərəf sənədi imzalayan şəxslərə giriş kodu göndərir və həmin tərəflər bu kodu daxil etməklə təsdiq edirlər;
- Telefon zəngi – imza edən şəxslər telefon zəngi etməklə onların adını və giriş kodunu daxil edə edirlər;
- Suallar – sənədi göndərən şəxs sənədi imzalayacaq şəxsdən müəyyən informasiyalar barədə, məsələn sonuncu ünvanı, sürdüyü maşının markası və s. təsdiqediciləri sualları soruşmaqla sənədin doğru şəxs tərəfindən imzalandığını təsdiq edir.

Lakin, bu üsullar da praktikada öz səmərəliliyini yetərinə göstərə bilməmişdir. Ümumiyyətlə, inkişaf edən texnologiyalar vasitəsilə dünyada müqavilələrin bağlanması sadələşdirilməsi məqsədilə bir çox üsullardan istifadə olunur. Bunlardan ən geniş yayılmış və ən çox tətbiq olunan üsul "clickwrap" (bundan sonra – "klikləmə") müqavilələridir. Klikləmə müqavilələri müştəridən hər hansı xidmətdən istifadə etməzdən əvvəl qaydalar və şərtlərlə razılaşmaq üçün düymə və ya qutuya klikləməyi tələb edən onlayn müqavilə növüdür. Klikləmə müqavilələri bütün dünyada geniş yayılmışdır. Müqavilənin bu üsulda bağlanılmasından xüsusilə Avropa İttifaqı, ABŞ və Asiya ölkələrində geniş miqyasda istifadə olunur. Klikləmə müqavilələri iqtisadi subyektlər üçün səmərəli və rahat bir imkan təqdim edir. Hər iki tərəf həm vaxta qənaət edə bilər, həm də istifadəçinin xidmətdən dərhal istifadə etməsinə imkan tanıyır. Dünya praktikasında adətən, klikləmə müqavilələrinin etibarlılığı ilə əlaqədar maddələrin və şərtlərin kifayət qədər nəzərə çarpan, oxunaqlı olması, aydın dildə ifadə edilməsi və s. kimi tələblər

müəyyən edilməklə, istehlakçıların hüquqlarının qorunması təmin edilir.

Biz inanırıq ki, investisiya xidmətlərinin göstərilməsi barədə müqavilələrin də bu üsulla bağlanması mümkünü geniş miqyasda müştərilərin maliyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının daha da genişləndirilməsinə və bu sahədə proseslərin sadələşdirilməsinə gətirib çıxaracaqdır.

Biz qəbul edirik ki, müqavilələrin bu üsulla bağlanması xüsusilə "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" qanunla nəzərdə tutulmuş həyata keçirilməli olan müştəri uyğunluğu tədbirləri istiqamətində bir sıra riskləri özündə ehtiva edir.

Bu səbəbdən, biz hesab edirik ki, müştəri uyğunluğu tədbirlərinin investisiya şirkətləri tərəfindən operativ qaydada həyata keçirilməsi məqsədilə, müştərilərin "ASAN Finans" sistemində əks olunan məlumatlarının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi (müştəri uyğunluğu tədbirləri üçün zəruri olan məlumatlarla təchiz edilməsi) bu sahədə riskləri əhəmiyyətli miqyasda minimallaşdırma bilər.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunanlar nəzərə alınmaqla, investisiya xidmətlərinin göstərilməsinə dair müqavilələrin veb-sayt üzərindən klikləmə vasitəsilə həyata keçirilməsi və investisiya prosesinin kütləviliyinin təmin edilməsi məqsədilə, "İstehlakçıların hüquqlarının qorunması" haqqında Qanuna investisiya xidmətlərinin göstərilməsi barədə müqavilələrin uzaq məsafədən bağlanması hüquqi tənzimlənməsinin əlavə edilməsini tövsiyə edirik.

5. "İnvestisiya Fondları haqqında" Qanunda dəyişikliklərin edilməsi və Qanunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması

İnvestisiya fondları kapital bazarının peşəkar iştirakçıları hesab edilir. Belə ki, bu tip fondların mövcudluğu və fəaliyyəti kapital bazarlarının inkişafını təmin edir. Qeyd edək ki, maliyyə bazarının əsas oyunçuları olan bu tip fondların olmaması kapital bazarının inkişafına neqativ təsir edərək, daxili bazarların beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş standartlardan kənar qalmasına səbəb olur.

Tövsiyə:

İnvestisiya fondlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunun təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması ilə bazarların inkişafının sürətləndirilməsi.

6. Daxili depozitar sisteminin aparıcı xarici depozitar və klirinq sistemləri ilə inteqrasiyası

Çağdaş zamanda kapital bazarlarının fəaliyyətinin müasir çağırışlara cavab verməsi onun inkişafının əsas prioritetlərindən biridir. Son zamanlar bir çox ölkələr daxili kapital bazarlarına xarici investorların giriş məhdudiyyətlərini demək olar ki tam aradan qaldırmışlar. Bu sahədə bizimlə qonşu ölkələrin əksəriyyəti bu məhdudiyyətləri böyük ölçüdə ləğv ediblər və dünyanın aparıcı klirinq şirkətləri ilə

əməkdaşlıq edirlər. Bu əməkdaşlıq istiqrazları saxlayan daxili depozitar ilə xarici depozitar arasında əlaqə yaradaraq məlumat mübadiləsinin əldə olunmasında və həmçinin xarici investroların ölkə xaricindən daxili bazarda buraxılan istiqrazların alınmasına şərait yaratmış olur. Hal-hazırda bu cür inteqrasiyanın mövcud olmaması Azərbaycana xaricdən kapital axınının qarşısını alır.

Tövsiyə:

Daxili bazarların beynəlxalq bazarlarla inteqrasiyasına imkan verən tanınmış beynəlxalq klirinq şirkətləri ilə əməkdaşlıq sayəsində bazarların bir-birinə inteqrasiya olunmasını təmin etmək.

7. Törəmə maliyyə alətlərinin tətbiqinə imkan verən normativ bazanın və texniki imkanların olmaması

Maliyyə bazarlarının inkişafına dəstək olan, həmçinin yeni maliyyə alətlərinin yaradılmasına səbəb olan və müəyyən mənada bazar iştirakçılarını bir çox xoşagəlməz hallardan qoruyub, onların əməliyyatlarını sığortalamağa imkan verən törəmə maliyyə alətlərinin tətbiqi və bu bazarın inkişaf etdirilməsi çağdaş dünyamızın əsas çağırışlarından biridir. Belə ki, maliyyə bazarlarını bu tip alətlərsiz təsəvvür etmək belə mümkün deyil.

Tövsiyə:

Daxili bazarda törəmə maliyyə alətlərinin yaradılmasına və tətbiqinə imkan verən hüquqi, normativ bazanın və texniki imkanların yaradılması.

8. Tam/Komandit Ortaqlıqlardan vençur kapitalında və şəxsi sərmayədə investisiya vasitəsi kimi istifadə edərkən, onlara "tax through" yanaşmasının tətbiq olunması

Ümumiyyətlə, "tax through" məsələsi vençur kapitalı və şəxsi sərmayə üçün zəruridir. Bu cür fondlarda ortaqlığın əsas funksiyası bir "pul hövzəsi" ("money pool") rolunu oynamaqdır. Vəsait Ortaqlığın hesabında yığılır, oradan investisiya olunur və çıxış zamanı vəsait oraya gəlir. Fondun sonunda investorların vəsaitləri izafi investorlara ödənilir. Yəni, bütün bu əməliyyatları və ümumiyyətlə fond investisiya fəaliyyətini effektiv etmək və xərcləri azaltmaq məqsədilə ABŞ və Birləşmiş Krallıqda olduğu kimi Ortaqlıqların vergi məqsədləri üçün "tax through" olması vacibdir. Hazırda Komandit ortaqlığı vergi məqsədləri üçün nəzərə alınır və hüquqi şəxs kimi vergi öhdəlikləri daşıyır. Adi hüquqi şəxs fəaliyyətində bu münasib olsa da, investisiya (fond) fəaliyyətindən hər mərhələdə vergi tutulmalarının olması həm ümumi xərcləri artırır, həm də investisiya cəlbediciliyini azaldır.

Tövsiyə:

Aparıcı xarici təcrübələrdə (ABŞ, Birləşmiş Krallıq, Avropa) olduğu kimi komandit ortaqlıqları da vergi məqsədləri üçün nəzərə alınmasın, yeni "vergi üzrə şəffaf" olsun və müvafiq vergilər ortaqların özləri tərəfindən ödənilsin.

9. Korporativ vençur kapitalı firmaları (CVC) və korporativ özəl kapital firmalarının (CPE) yaradılması

Korporativ Vençur Fondu kimi fondları adətən iri kapitalı olan şəxslər yaradır və Azərbaycanda iri kapital əsasən şirkətlərdə olur. Şirkətlərin isə qazandıqları pulun bir hissəsini riskli fəaliyyətə yönləndirməyə heç bir marağı yoxdur. Müxtəlif xarici təcrübələrdə bu sahəni təşviq etmək məqsədilə şirkətlərə bəzi vergi güzəştləri verilir ki, onlar ya özləri belə törəmə fondlar yaratsınlar, ya da müstəqil fondlara yatırım etsinlər. Misal üçün, gəlirin (və ya mənfəətin) müəyyən faizini fonda yatıranda (minimum 5 il saxlamaqla) yatırılan vəsaitin 2 qatına mənfəət vergisində güzəşt verilir, Fondun fəaliyyətindən əldə olunan gəlir şirkət səviyyəsində 50-75% güzəştlə vergiyə cəlb olunur və s.

Tövsiyə:

Özəl kapital investisiya fəaliyyətlərini, həmçinin yerli şirkətləri korporativ vençur kapitalı firmaları və korporativ özəl kapital firmaları yaratmağa təşviq etmək.

C. Sığorta

1. İcbari və könüllü əmlak sığortası üzrə əmlakın qiymətləndirilməsi

Əmlakın icbari və könüllü sığortası üzrə qiymətləndirmə (bazar və bərpa dəyərinin təyin olunması) prosesində sığortaçılar arasında vahid yanaşmanın olmaması yekun sığorta məbləğinin və sığorta haqqının hesablanmasında fərqli yanaşmaların tətbiq edilməsinə səbəb olur. Nəticədə sağlam rəqabət mühitinin pozulması problemi yaranır.

Tövsiyə:

Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti vasitəsilə əmlakların ünvanı və texniki göstəriciləri (istifadə olunan materiallar: məsələn beton, taxta və s.) üzrə kateqoriyaların yaradılması və əmlakın sahəsi (m²) üzrə minimum qiymətlərin təyin olunması təklif olunur.

2. Daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə azadolmalar

İcbari sığorta üzrə təminat verilən risklər nəticəsində yarana biləcək zərərlərin məbləği kəskin fərqlənməkdədir. Məsələn, subasma riski ilə digər katastrofik risklərin vura biləcəyi zərərlərin həcmi kəskin fərqlilik göstərir. Buna baxmayaraq, təminat verilən risklər üzrə vahid azadolma məbləği tətbiq edilməkdədir. Bu cür yanaşma nəticədə sığortalının vəziyyətini pisləşdirir və potensial olaraq kiçik həcmli zərərlərə səbəb ola biləcək risklər üzrə yüksək azadolma məbləğləri tətbiq olunur.

Tövsiyə:

Daşınmaz əmlakın icbari sığortası zamanı sığorta riskləri üzrə ayrı-ayrılıqda azadolma məbləğlərinin tətbiq olunması imkanının yaradılması təklif olunur.

3. "Sığorta fəaliyyəti haqqında" AR Qanunu üzrə aidiyyəti şəxslərlə bağlı

"Sığorta fəaliyyəti haqqında" AR Qanununun 70.1.2-ci maddəsinə əsasən sığortaçı ona aidiyyəti olan şəxslə bağlanmasına icazə verilən əqdləri yalnız aidiyyəti şəxslərlə bağlanan əqdlərin məcmu dəyəri sığortaçının öz vəsaitinin 10 faizindən çox olmadıqda bağlaya bilər.

Sığorta fəaliyyəti haqqında Qanunun 70.1.3 və 70.1.4-cü maddələri Mülki Məcəllənin 49-1.2 və 49-1.3-cü maddələrinə uyğunlaşdırılmış (həmin maddələr Mülki Məcəlləyə 2015-ci ildə əlavə edilmişdir) və Qanuna 2016-cı ildə, sonradan əlavə edilmişdir.

Sığortaçının öz vəsaiti onun aktivlərindən dəfələrlə az ola bilər. Belə ki, sığortaçının öz vəsaitinin 10%-nin aktivlərin 5%-dən çox olma ehtimalı yoxdur. Qanunun 70.1.3-cü maddəsi aidiyyəti şəxslə bağlanan 1 əqdin dəyərinin aktivlərin 5%-indən çox olma ehtimalını özündə ehtiva etdiyi halda, 70.1.2-ci maddə eyni halı istisna edir. Belə olan halda, Qanunun 70.1.2-ci maddəsi ilə 70.1.3 və 70.1.4-cü maddələri arasında ziddiyyət yaranır və beləliklə onun 70.1.2-ci maddəsi öz əhəmiyyətini itirir.

Aidiyyəti şəxslərlə bağlı Türkiyə, Rusiya, Qazaxıstan və Avropa ölkələrinin qanunvericiliyi araşdırılmış və müvafiq məhdudlaşdırmaların mövcud olmadığı aşkar edilmişdir.

Tövsiyə:

70.1.2-ci maddənin çıxarılması təklif edilir.

Bu dəyişiklik nəticəsində "Normativ hüquqi aktlar haqqında" Qanunun 8.0.7-ci maddəsinin tələbləri (normayaratma fəaliyyətinin əsas prinsipi olan normativ hüquqi aktların ziddiyyətsizliyi) təmin edilmiş olacaq.

Bu hissədə ziddiyyət normalar arasında kolliziya kimi deyil, maddələrin tətbiqi zamanı yaranan uyğunsuzluq olaraq nəzərdə tutulur.

Bununla yanaşı, müvafiq tələbin əsası kimi sığortaçının ictimai əhəmiyyətli qurum olması göstərilərsə də, məhdudiyət sığortaçının bağladığı bütün müqavilələrə tətbiq edilir.

Analoji təcrübə kimi qeyd etmək istərdik ki, "**Banklar haqqında**" AR Qanunu (**maddə 40**) aidiyyəti şəxslərlə bağlanan müqavilələrin məcmu dəyərində münasibətdə limit müəyyən edərkən **yalnız "kredit müqavilələri"ni nəzərə alır**. Sözügedən məhdudiyət bankın ictimai əhəmiyyətli qurum olmasına əsaslandığı üçün limit bankın əsas fəaliyyəti üzrə bağladığı müqavilələrə tətbiq edilir. Eyni yanaşmanın sığortaçılara münasibətdə tətbiq edilməsini yəni, "Sığorta fəaliyyəti haqqında" Qanunun 70.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan limitin məhz **sığorta müqavilələrinə** tətbiq olunmasını təklif edirik.

4. Sığorta agentləri institunun inkişafı

Azərbaycan Respublikasının "Sığorta fəaliyyəti haqqında" Qanununun 11-ci fəslə sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətini tənzimləməkdədir. Həmin Qanunun 83-cü maddəsinin tələblərinə əsasən Azərbaycan Respublikasında sığorta agentləri və ya sığorta brokerləri fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün Mərkəzi Bankdan lisenziya alınmalıdır. Müvafiq lisenziya almaq istəyən şəxslər Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi qaydalara əsasən Mərkəzi Bankda attestasiyadan keçməlidir.

Maliyyə bazarlarının iştirakçısı olaraq sığorta vasitəçiləri üçün lisenziyalaşdırma və attestasiya tələbləri haqlı olaraq müəyyən edilmiş olsa da, proseslərin mürəkkəbliyi öz fəaliyyətini bu sahədə qurmaq istəyən şəxslərin bu sahəyə olan marağının qarşısını almaqdadır. Nəticədə isə ixtisaslaşmış sığorta vasitəçilərinin sayı artmır və hətta azalmağa doğru gedir.

Tövsiyə:

Sığorta agentlərinin lisenziyalaşdırma və attestasiya proseslərinin sadələşdirilməsi təklif olunur. Təklifin qəbul olunması bu sahədə lisenziyasız fəaliyyət göstərən vasitəçilərin sığorta agentlərinə çevrilməsinə imkan yaradacaq. Bu isə öz növbəsində müxtəlif qurumlara, o cümlədən banklara, aqreqatorlara, pərakəndə satışlarla məşğul olan digər qurumlara sığorta agentləri fəaliyyəti ilə məşğul olmağa və sığorta məhsullarının satışının artırılmasına imkan yaradacaq.

5. Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə seqmentasiya

Hal-hazırda avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə bəzi seqmentlərin zərərliyi çox yüksəkdir. Bu seqmentlərin ümumi sığorta portfelinə təsiri böyük olduğu üçün son dövrlərdə bir neçə sığorta şirkəti icbari sığorta növünün aparılması üçün verilmiş icazənin ləğv edilməsi barədə Mərkəzi Banka müraciət etmişdir.

Tövsiyə:

Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə bəzi zərərli seqmentlərə və anderrayting faktorlarına əsaslanaraq tarifikasiyanın tətbiq edilməli olduğunu hesab edirik. Bu, sığorta şirkətlərinə müəyyən mənada məhdudlaşdırılmış müvafiq koridorlar daxilində sığorta tariflərini müəyyən etmək üçün qiymət siyasətinin tətbiqinə imkan yarada bilər.

6. İcbari və könüllü tibbi sığortanın hibrid satışı

Son illər Azərbaycanda səhiyyə sektorunun inkişafı ilə bağlı islahatların həyata keçirilməsi məqsədilə icbari tibbi sığortanın tətbiqi və inkişaf etdirilməsi dövlət siyasətinin prioritetlərini təşkil edir. Bununla belə, əhalinin həm icbari, həm də könüllü tibbi sığortadan istifadəsi məhdud çərçivədə qalmaqdadır. İcbari tibbi sığortanın sosial mahiyyətini nəzərə alaraq əhalinin tibbi xidmətlərə əlçatanlığını təmin etmək məqsədilə icbari və könüllü tibbi sığortanın hibrid satışının həyata keçirilməsinin zəruri olduğunu hesab edirik.

Tövsiyə:

Əhalinin tibbi xidmətlərə əlçatanlığını artırmaq məqsədilə icbari və könüllü tibbi sığortanın hibrid satışlarını həyata keçirmək üçün metodoloji bazanın, infrastrukturun və qanunvericilik bazasının yaradılması zəruridir. Bu istiqamətdə sığorta bazarının iştirakçıları və müvafiq səlahiyyətli dövlət orqanlarının birgə əməkdaşlığı təmin edilməklə əhalinin yüksək keyfiyyətli tibbi xidmətlərə əlçatanlığı təmin edilə bilər.

Əhalinin sağlamlığının qorunması istiqamətində yuxarıda qeyd edilən müsbət nəticələrə nail olmaq məqsədilə bu istiqamətdə dövlət–özəl tərəfdaşlığının qurulmasını və müvafiq işçi qrupların yaradılmasını təklif edirik.

7. Avtonəqliyyat vasitələrinin könüllü sığortası üzrə məlumat mübadiləsi

Avtonəqliyyat vasitələrinin könüllü sığortası (kasko) üzrə sığorta müqaviləsi bağlanan zaman düzgün anderrayting aparılması və mütənasib qaydada qiymət təklifinin verilməsi üçün müştərilərin hadisə tarixçələri barədə məlumatların əldə edilməsi zəruridir. Qüvvədə olan qanunvericiliyin tələblərinə əsasən sığorta sirri hesab edilən belə məlumatların digər sığorta şirkətlərinə açıqlanması üçün hər hansı əsas mövcud deyil. Belə olan halda, sığorta şirkətləri anderrayting prosesini məhdud məlumatlar əsasında icra edir.

Tövsiyə:

Avtonəqliyyat vasitələrinin könüllü sığortasının satışlarını və penetrasiyasını artırmaq məqsədilə kasko sığortanın anderraytinq proseslərinin sadələşdirilməsi və məlumat mübadiləsinin asanlaşdırılması üçün sığorta şirkətlərinin İcbari Sığorta Bürosunun və digər aidiyyəti dövlət qurumlarının elektron bazalarına çıxışlarının təmin edilməsi və bununla bağlı maddi-texniki bazalarının yaradılması təklif olunur.

Bu, öz növbəsində sığorta şirkətləri üçün müştərilərə individual qiymət və anderraytinq siyasətini müəyyənləşdirmək, eyni zamanda icbari avto və digər könüllü məhsullarının hibrid şəkildə birgə satışlarını həyata keçirmək üçün imkan yaradacaq. İntegrasiya ilə yanaşı könüllü sığorta məhsullarının elektron formada satışı üçün vahid elektron bazanın yaradılması və qanunvericilikdə lazımi dəyişikliklərin edilməsi təklif olunur.

8. Sığorta müqavilələrinin "üçüncü şəxsin xeyrinə müqavilə" olaraq bağlanması imkanının təmin edilməsi

Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi üçüncü şəxsin xeyrinə müqavilə bağlanmasının mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Lakin hal-hazırda sığorta müqavilələrinə münasibətdə bu praktikanın istifadə edilməsi mümkün deyildir. Belə ki, yerli qanunvericilik sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün sığorta obyektini və sığortalı arasında sığorta marağının olmasını zəruri şərt kimi müəyyən edir. Nəticədə sığorta obyektini ilə bağlı əmlak mənafeyi olmayan şəxs sığorta müqaviləsi üzrə sığortalı qismində çıxış edə bilmir.

Qanunvericiliyin bu cür məhdudlaşdırıcı yanaşması yeni və innovativ sığorta məhsullarının yaradılmasına və mövcud sığorta məhsullarının satışının artırılmasına maneə törədir. Xarici təcrübəni nəzərdən keçirərkən fərqli yanaşmanın tətbiq edildiyini müəyyən etmək olur. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrin qanunvericiliyinə əsasən, sığorta müqaviləsinin bağlanması sığorta hadisəsinin baş verəcəyi təqdirdə sığortalının deyil, məhz faydalanan şəxsin maliyyə itkisinə məruz qalması ehtimalı ilə şərtlənir. Mümkün risklərin qarşısını almaq üçün isə üçüncü şəxsin xeyrinə sığorta müqaviləsi bağlayan sığortalı heç bir halda faydalanan şəxs kimi tanınmır.

Aşağıdakı təklifin qəbul edilməsi yeni sığorta məhsullarının yaranmasına və sığorta bazarının genişlənməsinə səbəb olacaqdır.

Tövsiyə:

Mülki Məcəllənin 889-cu və əlaqəli digər maddələrinə düzəliş edilərək sığortalı və sığorta obyektini arasında sığorta marağının olması tələbi çıxarılsın. Müvafiq olaraq faydalanan şəxsin sığorta obyektinə münasibətdə sığorta marağı olan şəxslərdən təyin edilməsinə dair tələblər müəyyən edilsin. Təklifin ətraflı müzakirəsi üçün dəyişiklik edilməsi tələb olunan hər bir maddə üzrə dəyişikliklərin detallı olaraq əks olunduğu bir layihə təqdim oluna bilər.

9. Sığorta marağı üzrə təkliflər

Qüvvədə olan qanunvericilik sığorta marağının mövcudluğunun qanunla və ya mülki-hüquqi müqavilə ilə tanındığını müəyyən edir. Sığorta marağının tətbiq edilməsinə əsas səbəb Sığortaçının hüquqlarının qorunmasıdır, lakin bizim Mülki Məcəllədə hal-hazırda olan redaksiyada sığorta marağı sığortaçını qorumaqdan daha çox, onun yeni məhsulları tətbiq etməsi üçün əl-qolunu bağlayır. Belə ki, xüsusilə həyat sığortası üzrə müəyyən siyahının olması sığortaçını yalnız həmin siyahı üzrə məhsul yaratmaq məcburiyyətində buraxır ki, bu da alternativ məhsulların bazara çıxarılmasının qarşısını alır. Buna görə biz dünya təcrübəsini araşdıraraq aşağıdakı iki düzəlişi təklif edirik.

Tövsiyə:

Təklif olunan redaksiya:

"889.2. Sığorta marağının mövcudluğu qanunla və ya mülki-hüquqi müqavilə ilə tanınır. Şəxslə sığorta predmeti arasında bu cür tanınan əlaqə yoxdursa, sığorta marağının mövcud olmadığı hesab edilir. Sığorta müqaviləsi üzrə sığorta marağının mövcudluğuna Sığortaçı tərəfindən nəzarət edilməlidir."

Bildiyiniz kimi, sığorta marağının tətbiq olunmasına əsas səbəb sığortaçıların maliyyə dələduzlarından qorunması, habelə qumar oyunları kimi risklərlə sığorta riskləri arasında fərqi tətbiq edilməsi idi. Belə ki sığorta marağı olmadığı təqdirdə bəzi işbazlar riskin baş verməsi yüksək olan predmetləri sığortalayır, daha sonra isə hadisə baş verdikdə ödəniş alırdılar. Bu səbəbdən bu anlayış 18-ci əsrin ortalarından tətbiq edilməyə başlanılmış, sığorta müqaviləsinin etibarlı olması üçün sığorta marağı – hadisənin baş verməsi zamanı şəxsin maliyyə itkisinə məruz qalma ehtimalı tələbi formalaşdırılmışdır. Sözügedən hal ötən əsrlərdə daha çox aktual olsa da, hal-hazırda bir çox elmi məqalələrdə də qeyd edildiyi kimi, sığorta şirkətlərinin fəaliyyətlərinin genişlənməsi ilə sığorta marağının tətbiqi əvvəlki önəmini itirmişdir. Çünki böyük sığorta şirkətləri sığortalanma zamanı sığorta marağının mövcudluğunu yoxlaya bilir, olmadığı təqdirdə isə əvvəlcədən müqavilə bağlamaqdan imtina edirlər.

Təklif edilən düzəlişlər:

889.2-ci maddəyə düzəlişlər:

Hal-hazırda bir çox ölkələrdə (xüsusilə Böyük Britaniya və Avropa ölkələri) sığorta marağını yoxlamaq birbaşa Sığortaçının vəzifəsidir. Ümumiyyətlə, sığortanın mahiyyəti baxımından da, bunun Sığortaçının marağında olması başa düşüləndir. Biz Mülki Məcəlləyə bu düzəlişi əlavə etməklə, Sığortaçılara müqavilə bağlanarkən sığorta marağını yoxlamaq vəzifəsini həvalə edirik. Bu halda, əgər Sığortaçı sığorta marağı olmadan sığorta müqaviləsini bağlayarsa, nəzarətədiçi orqan tərəfindən aparılan dövrü yoxlamalarda ona irad tutula biləcək. Odur ki, qeyd edilən hallarda, Sığortaçı müxtəlif məhsullarda sığorta marağının mövcudluğuna daha ciddi nəzarət edəcək, sui-istifadə hallarının qarşısı alınacaq, habelə qeyri-

müəyyən hallar zamanı sığorta şirkətləri sığorta marağının mövcudluğunu birbaşa Mərkəzi Bankla razılaşdıracaq.

889.3-cü maddəyə düzəlişlər:

Əvvəlcə qeyd edək ki, araşdırdığımız əksər ölkələrin (Baltıyanı, Avropa, MDB və s.) qanunvericiliyində həyat sığortası üzrə sığorta marağı ilə bağlı konkret siyahı ilə rastlaşmadıq. Biz başa düşürük ki, Azərbaycan kimi sığortanın yeni-yeni inkişaf etdiyi ölkələrdə bu siyahıya ehtiyac var. Bu səbəbdən bu maddəyə 2 əsas düzəliş nəzərdə tutduq:

İlk əvvəl siyahının genişləndirilməsi: Belə ki, dünya təcrübəsində sığortalının bacı və qardaşlarının, nəvəsinin, nənə və babasının, himayəçisinin və biznes ortağının həyatına da sığorta marağı mövcuddur. Bu cür sığorta müqavilələri həyat sığorta şirkətləri tərəfindən təklif edilir. Ona görə siyahıya həmin şəxslərin də artırılması təklif edilir. Habelə, bildiyimiz kimi, həyat sığortası rifahın artırılması üsullarından biridir və işəgötürənlərin öz işçilərinin ailələrinə təklif etdiyi tibbi və həyat sığortası məhsulları vətəndaşlarda həm sığortaya inamı, həm də sosial rifahı artırır. Dünyada da analoji sığorta məhsulları mövcuddur. Ona görə siyahıya işçilərin ailə üzvlərinin də əlavə olunması təklif edilir.

"Qanunla" sözünün əlavə edilməsi: Mülki Məcəllənin 889.2-ci maddəsində qeyd edilir ki, sığorta marağı "qanunla və ya mülki-hüquqi müqavilə ilə" yaranır. "Qanunla" sözünü bu maddəyə əlavə etməklə, maddədə qeyd edilən siyahının qanunla müəyyənləşdirilmiş sığorta marağı olduğu təsbit ediləcəkdir. Həyat sığorta şirkətləri bu maddədə qeyd edilən siyahıdan əlavə, 889.2-ci maddənin tələblərinə uyğun olaraq, "mülki-hüquqi müqavilə üzrə" sığorta marağını da tanıya biləcəklər.

Bildiyiniz kimi, istehsalatda bədbəxt hadisələrlə bağlı icbari sığorta növü üzrə şirkətlər xidməti müqavilə ilə işləyən şəxsləri də sığorta etməlidir. Lakin Mülki Məcəllənin 889.3-cü maddəsindəki sığorta marağı siyahısında sözügedən hal nəzərə alınmamışdır. Yəni icbari qanun sığortalanmağı tələb etməsinə baxmayaraq, Mülki Məcəllə sığorta marağını tanımır. Mülki Məcəlləyə təklif etdiyimiz dəyişikliklə müvafiq uyğunsuzluq da aradan qalxacaqdır. Sığortaçılar bizim yeni təklif etdiyimiz maddə ilə, mülki-hüquqi müqavilə üzrə sığorta marağının mövcudluğuna nəzarət etməli olacaqlar ki, bu da sui-istifadə hallarının qarşısını alacaqdır.

10. Mənfəət bölgüsü üzrə sığorta

Dünya təcrübəsində mənfəətin bölüşdürülməsi (profit sharing) ilə bağlanan sığorta müqavilələri hal-hazırda sığorta bazarının əsas hissəsini təşkil edir. Çox təəssüf ki, sözügedən praktika qanunvericilik bazasının elə də geniş olmaması səbəbindən yerli sığorta bazarında tətbiq edilə bilmir. Belə ki, mənfəətin bölüşdürülməsi üzrə bağlanılan sığorta müqavilələrində yalnız mənfəət yox, habelə zərərin də

bölüşdürülməsi əsas xüsusiyyət kimi çıxış edir. Məhz bu səbəbdən sözügedən müqavilələr üzrə zərərin bölüşülməsi imkanının da tanınması üçün Mülki Məcəllənin 917-ci maddəsinə aşağıda qeyd edilən düzəlişlərin edilməsi təklif edirik.

Tövsiyə:

Təklif olunan redaksiya:

"917.1. Sığorta müqaviləsi mənfəətin və zərərin bölüşdürülməsi şərti ilə bağlandığı təqdirdə və zərərin bölüşdürülməsi qaydası göstərilməlidir. Bu sığorta müqavilələri üzrə zərər baş verdiyi təqdirdə, sığorta hadisəsi və ya sığorta müqaviləsinə xitam verilməsi zamanı sığorta olunana sığorta müqaviləsi üzrə ödənilmiş sığorta haqqından daha az məbləğdə ödəniş verilməsi mümkündür.

917.3. Həyat sığortası üzrə dövrü sığorta ödənişləri müddətsiz olaraq nəzərdə tutulduğu hallarda və ya sığorta müqaviləsi üzrə mənfəət və zərərin bölüşdürülməsi nəzərdə tutulduğu təqdirdə, sığorta məbləğinin göstərilmə qaydası tərəflər arasında sığorta müqaviləsi ilə razılaşdırılır."

917.3-cü maddəyə olan əlavə ilə bağlı: Mülki Məcəllənin 900 və 902-ci maddələrinə əsasən, sığorta məbləği sığorta müqaviləsində göstərilməlidir. Annuitet sığortası zamanı sığorta ödənişləri sığorta olunanın ölümünə qədər davam edə bilər. Bu zaman müqavilə üzrə hər hansı sığorta məbləği təyin etmək, öhdəliklərin maksimum həcmi müəyyən etmək mümkün olmur. Mənfəətin bölüşülməsi ilə əlaqədar bağlanmış sığorta məhsulları üzrə isə sığorta haqqının yönləndirildiyi investisiya alətlərinin və fondların bəzən təxmin edilə bilməyən gəlirlilik və/və ya zərər verməsi mümkündür. Bu zaman dünya təcrübəsində sığortaçıları sığorta müqaviləsinə hər hansı sığorta məbləği yazmır, yuxarı limiti boş buraxırlar. Ona görə sığorta məbləğinin necə təyin olunmasının tərəflərin razılığı ilə sığorta müqaviləsi ilə tənzimlənməsi təklif edilir.

11. Mikrosığorta

Beynəlxalq təcrübədə sığortanın ən geniş yayılmış növlərindən biri mikrosığortalardır. Bu sığortaları digər sığorta məhsullarından fərqləndirən əsas xüsusiyyət rəsmiləşdirmə proseslərinin çevik və rahat olmasıdır. Lakin bizim qanunvericilikdə mikrosığortalar üçün xüsusi yanaşma nəzərdə tutulmadığından çevik satış proseslərinin həyata keçirilməsində çətinliklər yaranır. Belə ki analogiya kimi banklarda kredit satışlarının həyata keçirilməsi zamanı bank tərəfindən imza tələb edilmədiyi hallarda sığorta şirkətləri üçün Mülki Məcəllədə belə imza tələbi mövcuddur. Habelə kağız şəklində buraxılan sığorta müqavilələrində qanunvericilik sığortaçıya sığortalılara mütləq şəkildə çap edilmiş qaydalar verilməsini və bunun yazılı şəkildə təsdiqlənməsini tələb edir. Texnologiyanın inkişafı ilə sığortaçıları əslində sığorta qaydaları ilə sığorta olunanı tanış etmək üçün QR kodlardan, müxtəlif başqa vasitələrdən istifadə edə bilər.

Tövsiyə:

Düşünürük ki, mikrosığortaların satışının stimullaşdırılması üçün qanunvericilikdə müəyyən düzəlişlər edilə bilər.

Qeyd olunduğu kimi, **elektron sənəd formasında bağlanan müqavilələrdə** sığorta haqqının ödənilməsi sığorta müqaviləsinin bağlanması faktını təsdiqləyir. Lakin **"Sığorta fəaliyyəti haqqında" Qanunun 17-1-ci maddəsi** sığorta müqaviləsinin elektron sənəd formasında bağlanmasına dair mürəkkəb və günün reallıqlarına cavab verməyən tənzimləmə müəyyən edir. Yalnız mikrosığorta deyil, ümumilikdə müqavilələrin elektron sənəd formasında bağlanması prosesinin optimallaşdırılması üçün həmin maddəyə düzəliş edilməli və ya müddəa tamamilə çıxarılmalıdır.

II

**DAYANIQLI İNKİŞAF
VƏ KORPORATİV
TƏSİR**

1. Dairəvi İqtisadiyyat konsepsiyasının milli iqtisadiyyata inteqrasiyası və strateji qərarların qəbul edilməsi

Son 20 ildə sənayemiz xam neft, təbii qaz istehsalına və xətti iqtisadiyyat prinsipinə əsaslanır. Lakin, iqtisadiyyatın sürətlənməsinə baxmayaraq, sənayenin "al-düzəlt-at" yanaşması ətraf mühitə zərər vermişdir. İqlim dəyişikliyinə qarşısını almaq və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə etmək üçün iqtisadi modelimizi sistemli və təcili olaraq dəyişdirməyə ehtiyac var; bu dəyişikliyin ilkin şərtlərinə biomüxtəlifliyin eksponensial itkisi, artan emissiyalar və torpağın deqradasiyası ilə qida, su və enerjiyə artan tələbat daxildir.

Dairəvi iqtisadiyyat konsepsiyası artıq dünyanın bir çox ölkəsi tərəfindən insanların ehtiyaclarını ödəmək, iqtisadi böyüməni təmin etmək və ətraf mühitə təsirini minimuma endirmək üçün istifadə olunur.

Ətraf mühitə və təbii ehtiyatlara rəğbətli yanaşması ilə dairəvi iqtisadiyyat davamlı inkişaf, insan sağlamlığının qorunması və layiqli iş şəraiti üçün imkanlar yaradır. Qapalı dövrelə iqtisadiyyata keçid həm iqtisadi, həm də səhiyyə göstəricilərinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılması, eləcə də dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olmaq üçün Azərbaycanın fəaliyyəti çərçivəsində bir sıra öhdəliklərin yerinə yetirilməsi imkanlarını genişləndirir.

Qabaqcıl təcrübə:

Avropa İttifaqının dairəvi iqtisadiyyat modeli bu sahədə qabaqcıl təcrübəni nümayiş etdirir. Almaniya Hökumətinin genişləndirilmiş istehsalçı məsuliyyəti siyasəti bu qabaqcıl təcrübənin nümunəsidir.

Dairəvi iqtisadiyyatın tətbiqi ilə bağlı digər təcrübələrə Niderland sxemi daxildir. Bu sxemə görə, 2016-cı ildə mövcud dairəvi müəssisələrin birgə fəaliyyəti əsasında 2050-ci ilə qədər hərtərəfli tədbirlər proqramı qəbul edilmişdir (2050-ci ilə qədər Niderlandda dairəvi iqtisadiyyat: dairəvi iqtisadiyyat üzrə ümumdövlət proqramı, 2016).

Qeyri-Aİ ölkələrinə gəlicə, Böyük Britaniya diqqətini yeni, praktiki standart təlimatın hazırlanmasına yönəltdi. "Təşkilatlarda dairəvi iqtisadiyyat prinsiplərinin həyata keçirilməsi üçün çərçivə" adlı BS 8001:2017 standartı müxtəlif sənaye təşkilatlarına resursların səmərəliliyini və idarə edilməsini təmin etməyə kömək etmək üçün bir təlimat kimi hazırlanmışdır.

Dairəvi iqtisadiyyata keçid üçün digər vacib stimullar iş yerləri və iqtisadi artımdır. Aİ-də dairəvi iqtisadiyyata keçidin iş yerlərinin sayını 1,2 milyondan 3 milyona qədər artıracağı və eyni zamanda tullantıların idarə olunması tədbirləri vasitəsilə 2030-cu ilə qədər 170.000 birbaşa iş yeri yaradacağı gözlənilir.

Təvsiyə:

- Azərbaycanda dairəvi iqtisadiyyatın potensialının iqtisadi təhlilini aparmaq və tədqiqatların nəticələrinə uyğun olaraq müxtəlif proqramlar, habelə qanun layihələri hazırlamaq.
- "Dairəvi iqtisadiyyat" konsepsiyasını gündəlik həyatda tətbiq etməyə yönəlmiş

dövlət siyasətini qəbul etmək, belə ki, bu konsepsiya qanunvericilik dəstəyi və iqtisadi stimullar olmadan inkişaf edə bilməz.

- Qanunvericiliyə daxil etmək üçün mövcud təşviq vasitələrini və sanksiyaları toplamaq və təhlil etmək, dairəvi iqtisadiyyatı stimullaşdıran amilləri müəyyənləşdirmək.
- Tullantıların idarə olunması üçün hüquqi bazanı təkmilləşdirmək, qabaqcıl təcrübələrə əsaslanaraq istehsalçının genişləndirilmiş məsuliyyəti çərçivəsində qanunvericilik bazasını yaratmaq.
- Təbii ehtiyatlardan daha səmərəli istifadəni təşviq etmək üçün mövcud tarifləri yenidən nəzərdən keçirmək. Məsələn, su ehtiyatlarının kommersiya məqsədləri üçün tariflərinə və şərtlərinə yenidən baxılması.
- Keçidi təşviq etmək üçün dairəvi iqtisadiyyat müddəasını dövlət satınalma tenderlərinə daxil etmək.
- Bizneslər tərəfindən təbii sərvətlərdən istifadəyə dair statistik məlumatların düzgünlüyünü və tamlığını yoxlamaq və verilən məlumatları yoxlamaq və təsdiqləmək məqsədilə yoxlamalara/monitorinqə icazə vermək üçün Dövlət Statistika Komitəsinin qaydalarına yenidən baxmaq. Bu, etibarlı ümummilli informasiya platformasını yaratmağa imkan verəcək.
- Bizneslərə dayanıqlı böyümə üçün lazım olan yeni məhsul və xidmətləri inkişaf etdirmək üçün sensorlar, simsiz rabitə, məlumat analitikası və kompüter tədrisi kimi texnologiyaları tətbiq etməyə imkan yaratmaq və onları təşviq etmək.
- Dairəvi iqtisadiyyat konsepsiyasını biznes əməliyyatlarına inteqrasiya etmək üçün təşkilatın dairəvi iqtisadiyyat sahəsində əməliyyatlarına vergi və gömrük güzəştlərini tətbiq etmək.
- Yerli ev təsərrüfatlarını elektrik enerjisi, təbii qaz, su istehlakını azaltmaqda dəstəkləməklə, onların kommunal xidmətlərin səmərəli idarə edilməsində fəal iştirakını təşviq etmək. Fərdi ev təsərrüfatlarının bərpa olunan enerji həllərini (məsələn, günəş panelləri, yel dəyirmanları, suyun təmizlənməsi üçün əks osmos sistemləri) gündəlik həyatlarına inteqrasiya etmələri üçün imkanlar yaratmaq. Bunun üçün yaxşı bir başlanğıc enerji sektorunun "B2C" üzrə liberallaşdırılması və desentralizasiyası və ev təsərrüfatlarının əlavə enerjini yenidən şəbəkəyə satmasına imkan verən "Elektrik şəbəkəsinə qaytarma haqqında" qanun dəyişikliyi olardı.

2. ESG (ətraf mühit, sosial və idarəetmə) prinsipləri

Son illərdə ESG prinsipləri üzrə hesabatçılıq və siyasət iş dünyasında getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Son beş ildə ətraf mühit, sosial və idarəetmə prinsipləri üzrə hesabatların həcmi həm Azərbaycan iqtisadiyyatında, həm də bütün dünyada kəskin artıb. ESG əsasən şirkətlər (ESG fəaliyyətini açıqlayanlar) və investorlar (bu məlumatlardan pullarını haraya yatırıcaqlarına qərar vermək məqsədilə istifadə edənlər) üçün aktual olan bir məsələ kimi ifadə edilmişdir. Lakin Azərbaycan Hökuməti bununla bağlı müəyyən suallarla qarşı qarşıyadır. Başa düşülməlidir ki, şirkətlərdən öz ESG fəaliyyətlərinin nəticələri haqqında

Dayanıqlı inkişaf və korporativ təsir

hesabat verməklə və ətraf mühit, sosial və idarəetmə məsələlərini nəzərdə tutan siyasətləri tətbiq etməklə, davamlı inkişaf və məsuliyyətli iş təcrübələri üzrə öhdəlik daşdıqlarını nümayiş etdirmələri gözlənilir.

ESG prinsipləri üzrə etibarlı və ardıcıl hesabatçılıq ESG məsələlərinin ölçülməsi və hesabatçılıq üçün aydın bir çərçivə tələb edir. Qlobal Hesabatçılıq Təşəbbüsü (GRI), Dayanıqlı İnkişaf haqqında Hesabatlılıq Şurası (SASB), İqlim Dəyişiklikləri ilə bağlı Maliyyə Məlumatlarının Açıqlanması Məsələləri üzrə İşçi Qrup (TCFD) daxil olmaqla ESG prinsipləri üzrə bir neçə hesabatçılıq çərçivəsi və standartları mövcuddur.

ESG siyasətləri və qaydaları bir təşkilatda dayanıqlılıq mədəniyyətinin yaradılmasının əsas tərkib hissəsidir. Bu siyasətlər şirkətin ümumi iş strategiyasına inteqrasiya olunmalı, aktual və qüvvədə qalmalarını təmin etmək üçün mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməli və yenilənməlidir. Bu siyasətlər və qaydalar idarə heyətinin nəzarəti və ESG fəaliyyəti üzrə aydın hesabatlılığı özündə birləşdirən möhkəm idarəetmə strukturu ilə dəstəklənməlidir.

Hökumətlərin ESG-yə diqqət yetirməsi üçün üç əsas səbəbi var:

i) İnsanların, cəmiyyətin və ətraf mühitin qorunması ilə kəsişdiyinə görə, ESG Hökumətin insanları, sosial və institusional strukturları və ətraf mühiti qorumaq mandatı ilə üst-üstə düşür. Hökumətlər emissiyaları, sudan istifadəni, tullantıların idarə edilməsini, sağlamlıq və təhlükəsizliyi, gender bərabərliyini və ya korporativ idarəetməni tənzimləyən qanunvericiliyi, qaydaları və siyasətləri qəbul etdikdə və ya dəyişdirdikdə (bir neçə nümunə kimi), bu, şirkətlərin ESG fəaliyyətinə və yurisdiksiyanın özü üçün ESG "hekayəsinə" zəncirvari təsir göstərir.

ii) Biznes və investisiyaların cəlb edilməsinə təsir göstərdiyinə görə. Qlobal investorların böyük və artan bir hissəsi pullarını hara qoyduqlarını müəyyənləşdirmək üçün ESG faktorlarından istifadə edirlər. Hökumətlər ESG-nin şəffaf edilməsini və güclü ESG fəaliyyətini dəstəklədiklərinə görə, bu, yurisdiksiyadakı müəssisələr arasında investisiya rəqabətqabiliyyətini və satınalma rəqabətqabiliyyətini artırır. Həm də investisiya cəlb edən agentliklərə xarici birbaşa investisiyaları (FDI) öz yurisdiksiyalarına cəlb etməyə çalışarkən daha yaxşı açıqlama verməyə kömək edir.

iii) Bu, hökumətin kredit reytinginə və borclanma xərclərinə təsir göstərdiyindən, ESG reytingləri yalnız şirkətlər tərəfindən qəbul edilmir; getdikcə bu, yurisdiksiyalara da aid olur. Son bir neçə ildə "Moody's", "S&P", "Fitch" və "MSCI" kimi böyük kredit reytingi və investisiya araşdırma agentlikləri bələdiyyə, regional və milli hökumət səviyyələrində risk qiymətləndirmələrində ESG faktorlarını tətbiq etməyə başlayıblar. Onların ESG reytingləri hökumətin kredit reytinginə, maliyyələşdirmə qabiliyyətinə və borclanma xərclərinə birbaşa təsir göstərir.

Qabaqcıl təcrübə:

Aşağıda sadalanan ölkələr şirkətlər üçün aydın təlimatlar və gözləntiləri müəyyən etməklə, eləcə də ESG fəaliyyətlərini qiymətləndirməyə və hesabat verməyə

kömək edəcək alət və resursları təmin etməklə, ESG prinsipləri üzrə hesabatçılığın qabaqcıl təcrübələrini müəyyən etmişlər. Bu qabaqcıl təcrübələri qəbul etməklə şirkətlər məsuliyyətli iş təcrübələri üzrə öhdəlik daşdıqlarını nümayiş etdirərək, dayanıqlı inkişaf istiqamətində səylərini artırma və maraqlı tərəflərdə güvən yarada bilirlər.

Birləşmiş Krallıq: idarə heyətinin məsuliyyəti, səhmdarların münasibətləri və ətraf mühitə və sosial sahəyə təsirlərin açıqlanması ilə bağlı təlimatları özündə birləşdirən Korporativ İdarəetmə Məcəlləsi qəbul olunmuşdur. Böyük Britaniya şirkətlərdən istixana qazı emissiyaları barədə hesabat vermələrini tələb edir və 2050-ci ilə qədər sıfır emissiyaya nail olmağı hədəfləyir.

Fransa: institusional investorların ESG fəaliyyətlərinin nəticələri barədə hesabat vermələrini və investisiya qərarları verərkən ESG faktorlarını necə nəzərə aldıkları barədə ətraflı məlumat vermələrini tələb edən 173-cü maddəni tətbiq edilmişdir. Fransa da şirkətlərdən istixana qazı emissiyaları barədə hesabat vermələrini və emissiyaların azaldılması üçün hədəfləri təyin etmələrini tələb edir.

Amerika Birləşmiş Ştatları: ESG prinsipləri üzrə hesabat verməyə dair heç bir federal mandat olmasa da, şirkətlərin Qlobal Hesabatvermə Təşəbbüsü (GRI), Dayanıqlı İnkişaf haqqında Hesabatlılıq Şurası (SASB) və İqlim Dəyişiklikləri ilə bağlı Maliyyə Məlumatlarının Açıqlanması Məsələləri üzrə İşçi Qrup (TCFD) kimi istifadə oluna biləcək bir sıra könüllü mexanizmlər mövcuddur. Kaliforniya kimi bəzi ştatlar isə ESG prinsipləri üzrə öz hesabatvermə tələblərini tətbiq ediblər.

Yaponiya: idarə heyətinin məsuliyyəti, səhmdarların münasibətləri və ESG məlumatlarının açıqlanması ilə bağlı təlimatları təmin edən Korporativ İdarəetmə Məcəlləsi qəbul olunmuşdur. Yaponiya da şirkətlərdən istixana qazı emissiyaları barədə hesabat vermələrini və emissiyaların azaldılması üçün hədəfləri təyin etmələrini tələb edir.

Kanada: ESG üzrə hesabatvermə təlimatını ehtiva edən Kanada Təhlükəsizlik Administratorlarının 51-358 sayılı Ştat Bildirişini tətbiq edilmiş və şirkətlərin ESG faktorlarına yanaşmalarını və qarşılaşdıqları ESG risklərini və imkanlarını açıqlamaları tövsiyə edilir. Kanada hökuməti də 2050-ci ilə qədər xalis sıfır emissiyaya nail olmağı qarşısına məqsəd qoyub.

Tövsiyə:

Hökumətin əsaslı ESG fəaliyyətindən irəli gələn faydaları maksimuma çatdırmaq üçün həyata keçirə biləcəyi bir neçə fəaliyyət kateqoriyası var:

Azərbaycanda ESG prinsipləri üzrə etibarlı və ardıcıl hesabat vermənin dəstəklənməsi: yurisdiksiya daxilində — şirkətlər, sektorlar, sənaye sahələri və dövlət idarələri, eləcə də bir çox hökumətin bir neçə hökumət səviyyələrində ESG

prinsipləri üzrə etibarlı və ardıcıl hesabatvermənin təşkil edilməsində hökumətin rolu var. Bu, bütün tərəfləri ortaq dil və çərçivə ilə təmin edir ki, onlar qlobal olaraq rəqabət apararkən bir-birləri ilə asan ünsiyyət qura bilsinlər və ümumi istifadədə olan məlumatları bölüşsünlər.

Hökumətin ESG prinsipləri üzrə etibarlı və ardıcıl hesabatverməni dəstəkləməsinin bir yolu, ictimai şirkətlərdən ətraf mühit, sosial və idarəetmə təcrübələri ilə əlaqəli müəyyən məlumat növlərini açıqlamalarını tələb edən qanunvericilik və ya qaydaların tətbiq edilməsidir. Bu cür tədbirlərə iqlimlə əlaqəli risklər və ya emissiya hədəfləri, eləcə də rəhbərlik qruplarındakı müxtəliflik və ya bütün tədarük zəncirlərində insan hüquqları siyasəti kimi digər sahələr barədə məcburi açıqlama tələbləri daxil ola bilər. Şirkətlər hər il bu mövzularda ətraflı hesabatlar təqdim etməli olacaqlar ki, investorlar təşkilatın etik biznes prinsipləri istiqamətində öhdəliyinə əsasən investisiya qərarları qəbul edərkən ən son məlumatlara çıxış əldə etsinlər.

Bundan əlavə, ESG meyarlarına gəldikdə Hökumət, müxtəlif sektorlarda "yaxşı" və ya "pis" fəaliyyət nəticələrinin nə olduğu barədə aydın təlimatlar verərək şəffaflığın artırılmasına da diqqət yetirməlidirlər ki, həm investorların, həm də korporasiyaların gözləntiləri ilə bağlı qeyri-müəyyənlik olmasın. Bu, oxşar sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlər arasında daha dəqiq müqayisələrə imkan verəcək və eyni zamanda maraqlı tərəflərə ətraf mühitin mühafizəsi, iqtisadi inkişaf və sosial ədalət təşəbbüsləri daxil olmaqla bir çox sahələrdə müəssisələrin minimum dayanıqlı standartlara cavab verməsi üçün irəliləmənin harada aparılmasını dəqiq anlamağa kömək edəcək. Ümumiyyətlə, bu, idarəetmə orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş ciddi tənzimləmə çərçivəsinə əməl etməyənlər arasında daha çox hesabatlılığı təşviq edərkən, rəqiblər üçün bərabər şərait yaratmağa kömək edəcək.

Ölkədə ESG-nin təşviqi və inteqrasiyası çoxlu maraqlı tərəflərin iştirakı ilə hərtərəfli yanaşma tələb edir. Bu prosesi istiqamətləndirə biləcək yol xəritəsini təqdim edirik:

ESG standartlarının təşviqi və inteqrasiyası ölkədə davamlı inkişafa nail olmaq üçün vacibdir. ESG standartları şirkətlərə, investorlara və tənzimləyici orqanlara fəaliyyətlərinin ətraf mühitə, cəmiyyətə və korporativ idarəetməyə təsirini nəzərdən keçirmək üçün bir əsas verir. Bununla birlikdə, ESG standartlarının təşviqi və inteqrasiyası hərtərəfli və çoxlu maraqlı tərəflərin iştirak etdiyi yanaşmanı tələb edir.

1. ESG üzrə məlumatlılığı artırmaq.

Bir çox insan ESG standartlarının əhəmiyyətindən və onların davamlı inkişafda rolundan xəbərsiz ola bilər. Buna görə də, ictimaiyyəti və müvafiq maraqlı tərəfləri seminarlar, media kampaniyaları və digər maarifləndirmə tədbirləri vasitəsilə ESG standartları haqqında məlumatlandırmaq lazımdır. Bu, problemləri daha yaxşı başa düşməyə imkan verəcək və ESG standartlarını dəstəkləməyə kömək edəcək.

2. Milli ESG çərçivəsini yaratmaq.

Bu çərçivədə ESG standartlarını təşviq etmək üçün tələb olunan prinsiplər, məqsədlər və fəaliyyətlər göstərilməlidir. Çərçivə hökumət, müəssisələr, vətəndaş cəmiyyəti və investorlar daxil olmaqla müxtəlif maraqlı tərəflərin iştirakını əhatə etməlidir. Çərçivənin hazırlanmasına müxtəlif maraqlı tərəfləri cəlb etməklə, onun hərtərəfli və inklüziv olması təmin edilir.

3. Şirkətləri ESG standartlarını qəbul etməyə stimullaşdırmaq.

Hökumətlər şirkətləri vergi güzəştləri, qrantlar və digər maliyyə maraqları kimi stimullar yaratmaqla ESG standartlarını qəbul etməyə təşviq edə bilərlər. Bu, şirkətlərə ESG standartlarının tətbiqinin yalnız ətraf mühit və cəmiyyət üçün faydalı olmadığını, həm də onların nəticələrinə fayda verə biləcəyini başa düşməyə kömək edəcək.

4. Bizneslərlə qarşılıqlı əlaqə.

ESG standartlarının tətbiqini təşviq etmək üçün bizneslərlə qarşılıqlı əlaqə vacibdir. Dövlət orqanları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları dialoq yolu ilə müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqə qura və standartları tətbiq etmək üçün istiqamət və dəstək göstərə bilərlər. Bu, müəssisələrə ESG standartlarının əhəmiyyətini və fəaliyyətlərinə necə inteqrasiya oluna biləcəyini anlamağa kömək edəcəkdir.

5. Potensialın artırılması.

Tənzimləyici orqanların, investorların və bizneslərin ESG faktorlarını öz fəaliyyətlərinə inteqrasiya etmək potensialını gücləndirmək vacibdir. Bu, təlim, potensialın artırılması proqramları və texniki yardım vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Potensialın artırılması ESG faktorlarının təşkilatların gündəlik fəaliyyətlərinə inteqrasiya olunmasını təmin edir.

6. Hesabatçılığı və açıqlamanı gücləndirmək.

Şirkətləri ESG fəaliyyətlərinin nəticələri barədə hesabat verməyə və ESG faktorlarını öz hesabatçılıq sistemlərinə inteqrasiya etməyə təşviq etmək vacibdir. Buna məcburi hesabatvermə tələbləri və standartları ilə nail olmaq olar. Hesabatvermə və açıqlamanın gücləndirilməsi şirkətlərin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımalarını təmin edir.

7. Əməkdaşlığı dəstəkləmək.

Maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlığın dəstəklənməsi ESG standartlarının tətbiqini təşviq etmək üçün çox vacibdir. Bu, bir çox maraqlı tərəflərin iştirak etdiyi platformalar, tərəfdaşlıqlar və digər birgə təşəbbüslər vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Əməkdaşlığın dəstəklənməsi müxtəlif maraqlı tərəflərin ümumi məqsədlərə nail olmaq üçün birlikdə çalışmalarını təmin edir.

8. Milli ESG çərçivəsinin tətbiqini izləmək və qiymətləndirmək.

Çərçivənin tətbiqinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi arzu olunan məqsədlərə nail olmaq istiqamətində irəliləyişin əldə olunmasını təmin edir. Bu, müntəzəm hesabatvermə və qiymətləndirmə mexanizmləri vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Nəticə olaraq, ölkədə ESG standartlarının təşviqi və inteqrasiyası hərtərəfli və çoxlu maraqlı tərəflərin cəlb olunduğu yanaşmanı tələb edir. ESG və şəffaf hesabatvermə baxımından dünyada qabaqcıl təcrübənin əsas prinsiplərindən biri investorlarla əlaqələr müddəalarıdır və bu müddəalar şəffaflıq normalarını və məlumatların investorlara, ictimaiyyətə və tənzimləyici orqanlara açıqlanmasını diktə edir. Beləliklə, iqtisadiyyatın daha da liberallaşdırılması və iqtisadiyyatın strukturunda açıq şəkildə satılan özəl şirkətlərin sayının artması ESG-nin inteqrasiyası baxımından böyük dəstək olardı. Məlumatlılığın artırılması, milli ESG çərçivəsinin yaradılması, stimulların yaradılması, müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqə, potensialın artırılması, hesabatvermə və açıqlamaların gücləndirilməsi, əməkdaşlığın dəstəklənməsi və çərçivənin tətbiqinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi bu yanaşmanın əsas addımlarıdır. Bu yol xəritəsinə riayət etməklə, ölkə daha dayanıqlı və ədalətli gələcəyə səbəb ola biləcək ESG standartlarını təşviq edə və inteqrasiya edə bilər.

3. Yaşıl nəqliyyata keçid

ESG-nin əsas prinsiplərindən biri ətraf mühitin qorunması və Azərbaycanın CO2 emissiyalarının azaldılması öhdəlikləri ilə sıx bağlı olan məsuliyyətdir. Başa düşürük ki, statistikaya görə, xüsusilə şəhərlərdə havanın çirklənməsinin əsas amillərindən biri nəqliyyatdır. "Nəqliyyat" dedikdə, hərəkətiliyi təmin etmək üçün həm fərdi, həm də ictimai həlləri nəzərdə tuturuq. Sözsüz ki, ICE (daxili yanma mühərriki) əsaslı nəqliyyat vasitələrindən HEV (hibrid elektrikli nəqliyyat vasitələri), PHEV (qoşulan hibrid nəqliyyat vasitələri), EV (elektrikli nəqliyyat vasitələri) və hidrogen əsaslı nəqliyyat vasitələri kimi ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinə keçərək müəyyən proqram və təşəbbüslərdə (Paris İqlim Sazişi, 2030-cu il Milli Prioritetlər Proqramı) həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə qəbul edilmiş qarşılıqlı məqsədimizə əhəmiyyətli töhfə veririk.

Son bir neçə ilə qədər ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinin istifadə intensivliyinin aşağı olması, ekoloji zərərsiz ictimai nəqliyyat baxımından məhdud imkanlar (yalnız mayeləşdirilmiş qazla işləyən avtobuslar), xüsusilə bölgələrdə zəif şarj infrastrukturu və ekoloji zərərsiz avtomobilləri alarkən vergi güzəştlərinin olmamasına görə Azərbaycanda bu sahədə vəziyyət olduqca mübahisəli idi. Üstəlik, problem Azərbaycanda avtoparkın orta "yaşının" çox yüksək nisbəti, köhnə, köhnəlmiş və zədələnmiş avtomobillərin idxalı ilə daha da ağırlaşmışdı. Ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinin nisbətən yüksək qiymətlərini nəzərə alsaq, onların yetərsiz əlçatanlığı daha sağlam nəqliyyat vəziyyətinə keçid üçün maneə yaradan digər bir böyük problem idi.

Lakin 2021-ci ildən başlayaraq vəziyyət xeyli dəyişdi. Birincisi, hökumət həm

gömrük rəsmiləşdirməsi, həm də satış zamanı hibrid və elektrikli nəqliyyat vasitələri üçün ƏDV-dən azad olmanın nəzərdə tutulduğu düzəlişi qəbul etdi. Bundan əlavə, elektrikli nəqliyyat vasitələri idxal prosesində bütün vergi və rüsumlardan tamamilə azad edildi. Bu iki addım ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinin idxalına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdi və onları istehlakçılar üçün daha əlçatan etdi. İctimai nəqliyyata gəlincə, Bakıda ilk dəfə elektrikle işləyən avtobuslar istifadəyə verildi və ictimai nəqliyyat sisteminə inteqrasiya edildi. Ekoloji zərərsiz avtomobillər üçün yeni əlverişli kredit şərtləri (ilkin ödəniş 40%-dən 20%-ə, faiz dərəcəsi isə orta hesabla 15%-dən 10%-ə endirildi) də ümumi məqsədə kömək etdi. Ümumiyyətlə, bu cür təşəbbüskar tədbirlər Azərbaycanda vəziyyəti dəyişdirmiş və ekoloji zərərsiz nəqliyyata keçidə təkan vermişdir.

Buna baxmayaraq, Azərbaycan bu mövzuya çox gec yanaşmış və dünya liderlərinə və dünyanın qabaqcıl təcrübələrinə yetişmək üçün əlavə tədbirlər görülməlidir.

Təvsiyə:

- Hibrid nəqliyyat vasitələri, xüsusən də qoşulan hibrid nəqliyyat vasitələri üçün idxal rüsumlarından əlavə azadolmaların tətbiqi
- Şarj infrastrukturunun inkişafı üçün yol xəritəsinin hazırlanması
- Qanunvericiliyə özəl sahibkarlıq subyektlərinə elektrik enerjisini 3-cü tərəflərə və yenidən şəbəkəyə satmağa imkan verən düzəlişin edilməsi şarj infrastrukturuna özəl investisiyaları artıracaq
- Ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələri üçün sığorta ödənişləri
- Yeni tikilən ticarət mərkəzlərində, avtodayanacaqlarda, yaşayış komplekslərində şarj stansiyalarının məcburi quraşdırılması.
- Fərqli nömrə nişanı rəngləri, ayrılmış park yerləri, ödənişli yollardan istifadə üçün endirimlər kimi ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinin sahibləri üçün asanlaşdırılmış imkanlar.
- Dövlət satınalmalarında ekoloji zərərsiz nəqliyyat vasitələrinə üstünlük
- Təmiz sıfır emissiya zonalarının yaradılması və genişləndirilməsi (Şuşa şəhərində ictimai nəqliyyat, milli parklarda daxili nəqliyyat, Ələt Azad Ticarət Zonası kimi strateji yerlər ekoloji təmiz olmalıdır)
- 2030-cu ilə qədər avtobus parkının 30%-nin elektricləşdirilməsinə nail olmaq
- Hidrogen hərəkətliyi həllərində tədqiqat və inkişaf

3.1 Elektromobillər üçün enerji doldurma infrastrukturu

Ekoloji cəhətdən təmiz avtomobillərə keçid lazımı infrastruktur olmadan mümkün deyil. Bu infrastrukturun əsasını enerji doldurma stansiyaları şəbəkəsi təşkil edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübələrində də görüldüyü kimi enerji doldurma stansiyalarının olmaması ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələrinə daha sürətli keçid üçün əsas maneələrdən biridir. Bu sahədə aparılan təhlillər göstərir ki, nəzərə alınmalı olan əsas amillərdən bəziləri ilkin investisiyalar, tənzimləmə problemləri, yetərli hüquqi baza, şarj cihazlarına texniki qulluq, müxtəlif növ doldurma stansiyaları (AC və ya DC), müxtəlif növ dəstəklənən ştəpsellər və yetərli elektrik

enerjisi təchizatdır. Azərbaycan hələ də çox az sayda ictimai enerji doldurma stansiyaları ilə bu sektordakı liderlərdən geri qalır. Bununla belə, son illərdə vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün bir sıra yol xəritələri, təşəbbüslər və fəaliyyət planları qəbul edilmişdir.

Aşağıda bu sahədə qalmaqda olan bəzi problemlərin siyahısı verilmişdir:

- Hesablamalara görə, 2030-cu ilə qədər 3000 şarj stansiyasına ehtiyac yaranacaqdır, halbuki hazırda ölkədə cəmi 35 enerji doldurma məntəqəsi mövcuddur. Növbəti 7 ildə 2965 sayda enerji doldurma stansiyası boşluğunun aradan qaldırılması olduqca çətin görünür.
- Ölkə üzrə 3000 sürətli şarj cihazını işləmək üçün kifayət qədər elektrik enerjisi təchizatının yaradacağı çətinliklər və mövcud elektrik şəbəkəsi üzərinə qoyulacaq əhəmiyyətli təzyiq
- Doldurma stansiyalarının quraşdırılması və istismarı üçün icazənin alınması qaydalarının olmaması
- Elektrik enerjisinin son istehlakçılara satışı ilə bağlı tənzimləyici qaydaların olmaması
- Doldurma məntəqələrinin və xüsusi dayanacaqların Bakı və regionların infrastrukturuna inteqrasiyası

Təvsiyə:

- Elektrik şarj stansiyalarının şəbəkəyə qoşulması üçün texniki şərtlərin təmin edilməsi, müvafiq qoşulmanın təmin edilməsi prosesinin sadələşdirilməsi və bu sahədə qoşulma haqqının azaldılması imkanlarının araşdırılması
- Dayanacaqlarda elektromobillər üçün enerji doldurma məntəqələrinin yaradılması, elektrikle işləyən avtomobillər üçün dayanacaq yerlərinin güzəştli istifadəsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması və təqdim edilməsi
- Elektrik enerjisi təchizatçısı tərəfindən şarj stansiyaları üçün elektrik enerjisinin satış qiymətlərinin tənzimlənməsi, habelə gecə-gündüz tariflərinin tətbiqinə baxılması
- İnteraktiv xəritədə şarj stansiyaları haqqında məlumatı əks etdirən internet məlumat resursunun (mobil versiya daxil olmaqla) yaradılması
- Kütləvi informasiya vasitələrində və sosial şəbəkələrdə mövcud və planlaşdırılan şarj stansiyaları, habelə bu sahədə müvafiq yeniliklər haqqında mütəmadi məlumatların yayılması.

4. Dayanıqlı inkişaf məqsədli vergi güzəştləri

Hazırda Azərbaycanda qeyri-kommersiya təşkilatları qrantlardan, ianələrdən və üzvlük haqlarından əldə olunan gəlirlərə görə gəlir vergisindən azaddırlar. 2020-ci ildə (12 mart 2020-ci il tarixli 88 nömrəli Qərar) Nazirlər Kabineti Vergi Məcəlləsinə elm, təhsil, səhiyyə, idman və mədəniyyət sahəsində ixtisaslaşmış vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarına (VCT) ianə edən kommersiya şirkətləri üçün 10% gəlir vergisi endiriminə imkan verən dəyişikliyi təsdiqləyib. Meyarlara görə,

bunun yalnız dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən bir neçə ictimai birliklərin xeyrinə olacağı ehtimal edilir.

2021-ci ilin dekabr ayında növbəti səkkiz il ərzində bütün vergilərdən azad edilən sosial və ictimai fayda məqsədləri daşıyan fondlara ianə verilməsi ilə bağlı Vergi Məcəlləsinə əlavə dəyişikliklər edilib. Dəyişiklik yalnız dövlət tərəfindən yaradılmış bir neçə VCT-lərin xeyrinədir. 2022-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minən Vergi Məcəlləsinə edilən digər dəyişikliklər bütün VCT-lərdən bank ödəniş tapşırıqlarında daha ətraflı məlumat vermələrini tələb edir.

Digər ölkələrin təcrübəsi:

Məsələn, Böyük Britaniyada 2017-ci ildən bəri bütün rezident şirkətlər üçün 19% düz, şəffaf vergi dərəcəsi var. Bu, Böyük Britaniya filialı olan xaricdəki şirkətlərə də aiddir. Bu, G7-də ən aşağı, G20-də isə ortaq ən aşağı göstəricidir. Böyük Britaniya hökuməti daha çox xarici biznesi cəlb etmək üçün bir sıra rejimlər və istisnalar yaratmışdır, o cümlədən: dividenddən azadolma - Böyük Britaniya şirkəti tərəfindən alınan dividendlərin əksəriyyəti vergidən azaddır.

Polşada 2022-ci ildən vergi miqyasına uyğun olaraq vergi tutulan gəlir əldə edən vergi ödəyiciləri vergidən azad edilir. Polşa İnvestisiya Zonası 2018-ci ilin sentyabrından Xüsusi İqtisadi Zonalar rejimini əvəz edən vergi güzəştı vasitəsidir. Yeni qaydalar Polşanı böyük bir xüsusi iqtisadi zonaya çevirdi, burada biznesin, xüsusən də istehsalın qurulması və ya inkişafı çox vaxt komplayensə bərabər tutulur.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunan 88 nömrəli qərarın bütün fəaliyyət sahələrinə şamil edilməsini və 51%-lik dövlət mülkiyyəti ilə bağlı məhdudiyyətin aradan qaldırılmasını təklif edirik.

III

**GÜNDƏLİK
TƏLƏBAT
MALLARI (FMCG)**

1. Qida təhlükəsizliyi sahəsində qaydalarla bağlı problemlər

- **Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi ilə bizneslər arasında konstruktiv əməkdaşlığın olmaması.**

Son 3 ildə biz qida təhlükəsizliyi sahəsində texniki normativ hüquqi aktların hazırlanmasında nailiyyətlərin şahidi olmuşuq. 2022-ci ildə "Qida təhlükəsizliyi haqqında" Qanun qəbul edilmişdir və bu qanun əsasında yeni texniki normativ hüquqi aktlar hazırlanmaqdadır. Biznes sektoru, özəl sektorun tövsiyələri nəzərə alınmadan yeni texniki normativ hüquqi aktların layihələrinin hazırlanması və sonra isə hökumət tərəfindən qəbul edilməsi üçün ona təqdim edilməsindən narahatdır. Yeni texniki normativ hüquqi aktların icrası üçün verilən qısa keçid dövrü barədə də AmCham çərçivəsində müzakirələr aparılmışdır. Beynəlxalq təcrübələrə görə bütün sənayeni əhatə edən yeni üfüqi texniki normativ hüquqi aktların icrası üçün ən azı 3 il keçid dövrü verilir. Özəl sektorun və xarici investorların fikrinin nəzərə alınmadığı siyasətin hazırlanmasında bu cür yanaşma idxal və ixracda itkilərə səbəb ola bilər, yerli istehsalda maneə yarada bilər və beləliklə, iqtisadi artıma mənfi təsir göstərə bilər.

Bizə məlumdur ki, Azərbaycanda növbəti 2-3 il ərzində yeni texniki normativ hüquqi aktlar qüvvəyə minəcəkdir. Texniki normativ hüquqi aktların müəssisələrin fəaliyyət göstərməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etməsi səbəbindən, biz texniki normativ hüquqi aktların hazırlanması üçün yol xəritəsi ilə tanış olmaq istərdik. Bu aktların layihələrinin işlənilib hazırlanması prosesində iştirak etmək və biznesin qarşısını kəsən hər hansı əngəllərin aradan qaldırılması məqsədilə bu aktların həyata keçirilməsi ilə bağlı rəy bildirmək istərdik.

Sənaye olaraq biz sənaye sektorunun bütün prosesdə rol oynadığı Avropa İttifaqı və Türkiyədəki təcrübələrə bənzər yeni texniki normativ hüquqi aktların işlənilib hazırlanması prosesinin icrasının nəzərdə tutulmasını təklif edirik. Biz biznes qurumları ilə Azərbaycanın Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi arasında açıq dialoq və konstruktiv əməkdaşlıq qurmaq arzusundayıq.

Tövsiyə:

Sənədlərin işlənilib hazırlanması mərhələsində dövlət qurumları ilə özəl sektor arasında müntəzəm və konstruktiv dialoqun qurulması, qanun və ya qərar layihələrinin özəl sektor nümayəndələri ilə əvvəlcədən bölüşülməsi və zərurət olduqda özəl sektorun iştirakı ilə dövlət qurumları arasında hər layihə üzrə ayrıca işçi qrupların yaradılması. Bu işçi qrupların AmCham, Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi və İqtisadiyyat Nazirliyinin nümayəndələrindən ibarət olmasını təklif edirik.

- **Etiketlərin tərcümə edilməsi tələbi ilə bağlı problemlər.**

Azərbaycan Respublikası "Qida təhlükəsizliyi haqqında" Qanununun 17.4-cü maddəsində qeyd edilir ki, "Azərbaycan Respublikasına idxal olunan qida məhsullarının üzərindəki etiketlər və adlar, məhsulun tərkibi və istifadəyə yararlılıq müddəti, məhsuldan istifadə qaydaları barədə izahat vərəqələri başqa dillərdə

olarsa, onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi də təmin edilməlidir".

Biz tam şəkildə razılığımızı bildiririk ki, qablaşdırmanın etiket məlumatı istehlakçıların məlumatlı seçim etmələri üçün yerli dildə olmalıdır. Eyni qaydanın 1.1.1-ci bəndində göstəriləyi kimi etiket məlumatı müxtəlif yollarla göstərilə bilər – yalnız etikətlərlə deyil, həm də əlavə edilmiş sənədlər və stikerlər kimi digər üsullarla. 1.1.40-cı maddəyə əsasən: "etikətlənmə - qida və yem məhsullarının üzərinə, qablaşdırma materialına, qida və yem məhsulunu müşayiət edən və ya ona aid olan sənədlərə, yaddaş vərəqələrinə (içlik vərəqələri), yapışdırılan vərəqələrə (stikerlərə) vurulan, istehlakçı üçün məhsul və istehsalçı barəsində informasiya verən mətn, nişan (əmtəə və digər), simvol, şərti işarələr və rəsmlər".

Müvafiq olaraq:

- İdxal olunan xammalın (son istehlakçı üçün nəzərdə tutulmamış) qablaşdırılmasını müşayiət edən lazımi etiket məlumatı olan yerli dildə olan hər hansı sənədlər;
- Yerli dildə stikeri olan hər hansı hazır məhsul (ixracatçı şirkətdə və ya Azərbaycanın gömrük ərazisində tətbiq olunan) yeni qaydalara uyğun hesab edilməlidir.

Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi tərəfindən yeni Qanunun cari şərh beynəlxalq təcrübəyə uyğun deyil. Biz sənaye olaraq məhsulların etikətlərində yerli dildən istifadə edərək istehlakçıları məlumatlandırmaq məqsədini dəstəkləyirik. Bununla belə, AQTА nümayəndələri ilə 2023-cü ilin fevralında keçirilən görüşdə bizə məlumat verilmişdir ki, bu tələblər idxal olunan xammalın etikətlərinə də şamil olunacaqdır. Hesab edirik ki, bu tələbin bu cür şərh edilməsi qanunun məqsədlərinə xidmət etmir, istehlakçılara kömək etmir və təəssüf ki, idxalçılar və yerli istehsalçılar üçün lazımsız maneələr yaradır.

Təvsiyə:

Məhsulların etikətlərinin tərcüməsi haqqında 17.4-cü maddənin tələbi AQTА tərəfindən şərh edildiyi kimi xammala deyil, yalnız hazır məhsullara tətbiq edilməlidir. AQTА tərəfindən bu tələbin yalnız hazır məhsullara tətbiq edilməsini təsdiqləyən rəsmi bir bəyanat verilməsi məqsədəuyğundur.

2. Qablaşdırma tullantıları haqqında qanunun işlənilib hazırlanması

AmChamın FMCG Komitəsi "Qablaşdırma tullantılarının idarə edilməsi haqqında" Qanun layihəsinin hazırlanmasında Azərbaycan Hökuməti ilə fəal əməkdaşlıq edir. FMCG Komitəsi AmCham, Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və İqtisadiyyat Nazirliyinin (Təmiz Şəhər tərəfindən təmsil olunur) nümayəndələrindən ibarət birgə işçi qrupun yaradılması təşəbbüsü ilə çıxış edib. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi özəl sektorla əməkdaşlıq prosesində çox yaxından və fəal iştirak edir. AmCham üzvləri Nazirlikdəki həmkarları ilə müntəzəm görüşlər keçirmiş, qanun layihəsinin

hazırlanması prosesinin bütün mühüm aspektlərində iştirak etmişlər. Bu səmərəli əməkdaşlığın nəticəsi olaraq İşçi Qrup qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğun möhkəm normativ-hüquqi bazanın işlənilib hazırlanması üçün bir sıra görüşlər keçirmiş, dəyirmi masalar təşkil etmişdir. AmCham üzvləri tərəfindən qətiyyətlə tövsiyə edilən texniki normativ-hüquqi akt konsepsiyası Genişləndirilmiş İstehsalçı Məsuliyyəti (GİM) sxemi Avropa ölkələrində geniş şəkildə tətbiq olunur və istehsalçılar tərəfindən tullantıları azaltmağa kömək edən və dairəvi iqtisadiyyatın qurulmasına töhfə verən qablaşdırma tullantılarının idarə olunması ilə bağlı təşkilati və maliyyə məsuliyyətini öz üzərinə götürmələri üçün səmərəli normativ bazanın təmin edilməsi baxımından çox effektivdir. FMCG Komitəsi hətta müvafiq dövlət qurumlarının üzvləri və maraqlı olan istehsalçılar üçün Aİ-nin ən qabaqcıl hesab edilən təcrübələrini öyrənmək və uyğunlaşdırmaq üçün Belçikaya tanışlıq səfəri təşkil etmişdir. Bundan əlavə, FMCG Komitəsi hətta Nazirliyə qanun layihəsinin hazırlanmasında kömək etmək üçün kənar məsləhətçi də işə götürmüşdür. Bununla belə, bu sənədin layihəsinin yekunlaşdırılması hələ başa çatmamışdır və istehsalçıların tövsiyələrini tam əks etdirmir.

Tövsiyə:

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin AmCham vasitəsilə sənaye ilə fəal əməkdaşlığını davam etdirməsi təklif olunur. Komitənin tövsiyələri qanun layihəsinə daxil edilməlidir. Ənənəvi sənaye-GİM paradiqmasını tərk etməyi və qablaşdırma tullantılarının idarə olunması üçün paralel bir plan kimi Depozitlərin Qaytarılması Sistemini ləğv etməklə qanun layihəsini sadələşdirməyi qətiyyətlə tövsiyə edirik. Biz həmçinin qanun layihəsindən yığılma/təkrar emal hədəflərinin çıxarılmasını tövsiyə edirik və hədəflərin qəbulunun sənaye ilə uyğunlaşdırılmış ayrıca bir sərəncamla tənzimlənməsini təklif edirik.

3. Alkoqolsuz içkilərə yeni vergilərin tətbiq edilməsinə dair planlar

AmCham bu yaxınlarda Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin şəkər istehlakının azaldılmasına yönəlmiş, tərkibində şəkər olan içkilərə aksiz vergisinin tətbiqi ilə bağlı planların hazırlanması ilə tanış olub. Biz Azərbaycanın Vergi orqanlarının ölkədə şəkər istehlakını azaltmaq üçün bir vasitə kimi tərkibində şəkər olan içkilərə aksiz vergisinin tətbiqi ilə bağlı planların hazırlanmasını nəzərdə tutmaq niyyətini tamamilə başa düşürük. Lakin, dünyanın müxtəlif ölkələri tərəfindən həyata keçirilən bir sıra analoji vergi islahatlarını müşahidə edən bir çox nüfuzlu akademik qurumlar, ekspertlər və hətta beynəlxalq səhiyyə və maliyyə institutları ümumi şəkər istehlakının azaldılması üçün bu vergi növünün səmərəsizliyini etiraf edirlər. Tərkibində şəkər olan içkilərin vergiyə cəlb edilməsi yalnız içkilər vasitəsilə şəkər istehlakının cüzi miqdarda azalmasına səbəb ola bilsə də, bütövlükdə bu, ümumi şəkər istehlakına təsir göstərmir, çünki istehlakçılar qənnadı məmulatları, çörək və sair kimi şəkər qəbulunun digər mənbələrinin istifadəsinə keçirlər. Beləliklə, biz hesab edirik ki, yalnız alkoqolsuz içkilərin vergiyə cəlb edilməsi ayrı-seçkilik siyasətidir və şəkər

istehlakına heç bir təsir göstərmir və ya az təsir göstərir.

2017-ci ildə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) ictimai sağlamlığı qənaətli şəkildə yaxşılaşdırmaq üçün 16 "Ən yaxşı alış" siyasət islahatları (cəmi 88 islahat təklifi verilmişdir) müəyyən etmişdir. Öz SEÇİM (Xərc baxımından Effektiv Tədbirlərin Seçilməsi) təhlili vasitəsilə ÜST Şəkərlə Şirinləşdirilmiş İçkilərə (ŞŞİ) vergilərin tətbiqinin Ən Yaxşı Alış meyarına uyğun olmadığı qənaətinə gəlmişdir. 2022-ci ilin dekabr ayında "Public Health Nutrition" jurnalı şəkərlə şirinləşdirilmiş içkilərin yeniyetmələr tərəfindən istehlakı ilə bağlı Avropanın bir sıra ölkələrində 16 illik tədqiqatın nəticələrini dərc etmişdir. Bu tədqiqat alkoqolsuz içkilərə vergi tətbiq olunan ölkələr ilə vergi tətbiq olunmayan ölkələr arasında müqayisədə heç bir faydalı istehlak fərqi müəyyən etməmişdir. Avropada indiyə qədər aparılmış alkoqolsuz içki vergilərinin uzunmüddətli təsirlərinin bu ətraflı tədqiqi göstərir ki, məhdud, seçmə kateqoriyalı vergilər uzunmüddətli istehlaka heç bir təsir göstərmir.

Çoxsaylı yerli və xarici investorları təmsil edən AmCham ölkədə biznes və investisiya mühitini gücləndirən yaxşı balanslaşdırılmış vergi sistemini güclü şəkildə dəstəkləyir.

Tövsiyə:

- Şəkərli alkoqolsuz içkilərə qarşı diskriminasiya xarakterli vergi tətbiq edilməsin.
- İctimai səhiyyəni daha da yaxşılaşdırmaq üçün şəkər istehlakının azaldılması məqsədilə biz tərkibində şəkər olan içkilərin ümumi şəkər istehlakında rolu ilə bağlı lazımi araşdırma aparmaq üçün, həmçinin məhsulların tərkibindəki şəkərin azaldılmasına dair içki sənayesi tərəfindən könüllü öhdəlik götürülməsi məqsədilə Səhiyyə Nazirliyi ilə sənaye əməkdaşlığını təşviq etmək istərdik.
- Biz həmçinin təkcə içkiləri deyil, həm də tərkibində yağ və duzun miqdarı çox olan məhsulları əhatə edən genişmiqyaslı qida vergisi siyasətinin qiymətləndirilməsini qətiyyətlə tövsiyə edərdik. Sənaye liderləri olaraq bu fürsətin dəyərləndirilməsində əməkdaşlığa hazırıq.
- Yuxarıda qeyd olunan vergitutma sxemini nəzərdən keçirməklə əlverişli biznes mühitini və növbəti dövrün vergi proqnozunun hazırlanması üçün şəraiti təmin etmək məqsədilə sənaye ilə uyğunlaşmaq üçün əgəlabatan müddət ayırmağı tövsiyə edirik.

4. Tütün və alkoqol sənayesinin proqnozlaşdırılma imkanı

Alkoqol və tütün sənayesində Azərbaycan qanunvericiliyində vergi planının vacibliyi

Proqnozlaşdırıla bilən vergi siyasəti Azərbaycanda sağlam və dinamik biznes və investisiya mühitinin yaradılmasının vacib elementidir. Bu, həm yerli müəssisələrin, həm də transmilli korporasiyaların, eləcə də investorların biznes strategiyalarını hazırlayarkən nəzərə almaqları vacib olan əsas cəhətdir. Qanunsuz fəaliyyətlərin

Gündəlik tələbat malları (FMCG)

qarşısının alınmasında vergi siyasətinin proqnozlaşdırılma imkanının da mühüm rolu var. Sabit vergi sisteminin olması qanunsuz ticarətlə məşğul olanları vergi dərəcələrinin tez-tez dəyişməsinə öz xeyrinə istifadə etməkdən çəkindirir.

Təvsiyə:

Tütün üçün aksiz vergisi üzrə: 2024-cü ildə 1000 ədəd üçün 3,5 AZN, 2025-ci ildə 1000 ədəd üçün 3,0 AZN və 2026-cı ildə 1000 ədəd üçün 3,0 AZN məbləğində təklif olunan vergi artımı tütün sənayesində maraqlı tərəflər üçün aydın yol xəritəsi təqdim etməklə onların fəaliyyətini və strategiyalarının planlaşdırılmasını asanlaşdırır. Tədricən artıma riayət etməklə hökumət qanunsuz ticarətlə məşğul olanları bazara daxil olmaqdan çəkindirir, qanuni biznesin maraqlarını qoruya və vergi daxilolmalarını artırmağa bilər.

3 illik aksiz dərəcələrinin artımı planı/ssenarisi				
	2023	2024	2025	2026
Siqaret (RMC)				
RMC (Yerli) Xüsusi aksiz dərəcəsi (AZN/'000)	38,5	42	45	48
RMC (İdxal) Xüsusi aksiz dərəcəsi (AZN/'000)	46,5	50	53	56
WAP (AZN/paket)	2,87	3,12	3,32	3,52
Ödənilmiş rüsum məbləğləri (MMU)	13,889	13,847	13,806	13,764
Büdcə daxilolmaları				
RMC cəmi daxilolmalar (Aksiz + ƏDV) (MM AZN)	662	721	769	818

Təvsiyə:

Alkoqollu içkilərin aksiz vergisinə dair: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 7 fevral 2023-cü il tarixli Sərəncamında qeyd olunur ki, aksiz vergilərinin artırılması ilə bağlı hər hansı plan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) müddəaları və tövsiyələri nəzərə alınmaqla tərtib edilməlidir. ÜST hökumətlərə tərkibindəki spirtin miqdarı az olan içkilərin istehlakını təşviq edən vergi siyasətləri yaratmağı tövsiyə edir. Tərkibindəki spirtin miqdarı az olan içkilərin yüksək qiymətlərindən fərqli olaraq tərkibindəki spirtin miqdarı daha çox olan içkilərin əlçatanlığı alkoqoldan sui-istifadə probleminə və ictimai sağlamlıq problemlərinə yol açmağa bilər. Məsələn, Aİ-yə üzv dövlətlər tərkibindəki spirtin miqdarı az olan və sərt spirtli içkilər arasında aksiz rüsumlarının nisbətini 1:3 səviyyəsində saxlayır (hər içkinin tərkibində 1 litr təmiz spirtə görə hesablanır), halbuki Azərbaycanda bu nisbət 1:1,25-ə bərabərdir.

Göstərilən mülahizələri nəzərə alaraq, 2024-2029-cu illər ərzində tərkibindəki spirtin miqdarı daha çox olan alkoqollu içkilərə (sərt spirtli) aksiz dərəcələrinin hər il 0,5-1 manat artırılmaqla mərhələli şəkildə artırılmasını təklif edirik.

Proqnozlaşdırıla bilən vergi siyasətinə riayət etməklə hökumət qaçaqmalçılığı

effektiv şəkildə minimuma endirə, əlverişli biznes mühiti yarada və əhalinin sağlamlığını yaxşılaşdırma bilər.

Bundan başqa, bu planların dəstəklənməsi tütün məmulatlarının və alkoqollu içkilərin idxalı və istehsalı sahəsində dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi məqsədi daşıyan sözügedən Sərəncama uyğundur.

Yekun olaraq, təklif olunan vergi planı Azərbaycanda alkoqol və tütün sənayesinin iqtisadi, biznes və ictimai səhiyyə aspektlərini əhatə edən balanslaşdırılmış yanaşmanı əks etdirir. Bu, ölkənin ümumi rifahına töhfə verməklə yanaşı, həm də sənaye üçün dayanıqlı və firavan gələcək qurmaq yolunda mühüm addımdır.

5. Spirtli içkilərin qanunsuz ticarəti ilə bağlı problem

Alkoqol sənayesi qanunsuz ticarət formasında böyük bir problemlə üzləşir. Kiçik ölçülü, qanunsuz spirtli içki istehsalı müəssisələrinin, xüsusən də kənd yerlərində fəaliyyət göstərməsi, nəinki əhalinin sağlamlığına ciddi təhlükə törədir, həm də vergidən yayınma hallarını asanlaşdırmaqla ölkədə ədalətli rəqabəti pozur.

"TEC Qafqaz"ın ölkəyə xammal idxalı ilə əlaqədar apardığı son araşdırma (may, 2023-cü il) nəticəsində məlum olmuşdur ki, pandemiyanın HoReCa (Hotel Restoran Kafe) sahəsində məhdudiyyətlərə səbəb olduğu 2020-ci illə müqayisədə qanunsuz pivə bazarı hazırda ölkənin ümumi pivə bazarının təxminən 30-31%-ni təşkil edir. Qanunsuz pivə ticarətindəki bu artım çəllək pivəsi sektorunda vergidən yayınmanın ciddiliyindən xəbər verir.

Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti tərəfindən aksizli malların qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən tədbirləri təqdir edirik. Hesab edirik ki, Təqib və İzləmə sisteminin tətbiqi bu problemin həllində mühüm rol oynayacaqdır.

Tövsiyə:

- İnanırıq ki, Azərbaycanda Təqib və İzləmə sisteminin uğuru keyfiyyətli icradan və sistemin implementasiyasından sonra vergi işçilərinin bütün istehsal sahələrində müntəzəm yoxlamalarından asılı olacaqdır.
- Ölkədə süzmə pivə seqmentində fəaliyyət göstərən istehsalçılar arasında ədalətli rəqabət prinsiplərinə riayəti təmin etmək məqsədilə sözügedən seqmentdə "kölgə iqtisadiyyatı" ilə mübarizəni daha da gücləndirməyi təklif edirik.

6. Elektron siqaretlərə dair texniki normativ hüquqi akt

Ümumi məlumat:

Azərbaycanda elektron siqaretdən istifadənin sürətlə artması istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi üçün təcili qanunvericilik tədbirlərinin görülməsini tələb edir. Qeyd etmək vacibdir ki, elektron siqaretin tam qadağan edilməsi tövsiyə edilmir, çünki birdəfəlik istifadə olunan elektron siqaretlər böyüklər üçün daha az zərərli və sərfəli seçim təklif edir. Avropa İttifaqının Tütün Məmulatları haqqında Direktivi (TPD) (2014/40/EU) kimi beynəlxalq standartlar və təlimatlardan istifadə

edərək, təklif olunan qanunvericilik tədbirləri məhsulun keyfiyyəti və istehlakçıların rifahının qorunması ilə bağlı əsas aspektlərə üstünlük verir. Bunlara bazardan əvvəl icazə, nikotinin həddi, inqrediyentin təmizliyi, eləcə də elektron siqaret bazarında dövlətin tələblərinə əməl edilməsinə nəzarətin digər mexanizmləri daxildir.

Təvsiyə:

1. Elektron siqaretlər üçün bazara qədər təsdiqləmə prosesinin tətbiq edilməsi. İdxaldan əvvəl təsdiqləmə proseduru bazara daxil olan elektron siqaretlərin keyfiyyətini, təhlükəsizliyini və uyğunluğunu təmin etmək üçün çox vacibdir. İdxalçılardan inqrediyent spesifikasiyası, toksiklik və emissiya statistikasını və yerli tələblərə uyğunluq kimi məhsul haqqında müfəssəl məlumatları açıqlamağı tələb etməklə, bu prosedur qanunverici orqanlara ictimai sağlamlığın qorunması üçün təhlükəsizlik problemlərini, məhsulun effektivliyini və tərkibini təhlil etmək imkanı yaradır. Aydın təsdiqləmə müddətinin təyin edilməsi prosesin maksimum səmərəliliyi üçün çox vacibdir.

2. Elektron siqaretlərdə nikotinin həddinin və e-maye həcmının limitinin qəbul edilməsi. Elektron siqaretlərdə nikotin həddi və mayenin həcmi tənzimlənməsi təsadüfi istehlakın təhlükələrini və asılılıq potensialını minimuma endirmək üçün ən təsirli yanaşma kimi seçilir. Bu yanaşma məsuliyyətli istehlakı təşviq edərkən, siqaretə daha az zərərli alternativ axtaran siqaret çəkən şəxslərin marağına xidmət edir. Sözügedən tənzimləməyə sənaye ekspertləri ilə müzakirələr nəticəsində spesifik hədlərin müəyyən edilməsi daxilə vahidlik yaratmaqla yanaşı, vergi inzibatçılığını və qanunvericiliyin tələblərinə riayəti asanlaşdırır.

3. Elektron siqaretlərdə nikotin tərkibli mayelər üçün Əczaçılıq Dərəcəsi üzrə Təmizlik tələbinin tətbiq edilməsi. Elektron siqaret cihazlarında istifadə edilən nikotin üçün ciddi əczaçılıq təmizlik standartlarının qəbul edilməsi keyfiyyət göstəricilərinin yaradılması və yerli istifadəçilərin rifahının qorunması üçün vacibdir. Al təcrübəsinə bənzər olaraq, müəyyən maddələrin yalnız izlənilmə səviyyələrində (texniki cəhətdən qaçınılmaz olduqda) olmasını təmin etmək üçün xüsusi təlimatlar və monitorinq mexanizmləri tətbiq edilməlidir, bəzi əlavələr isə bazarda mövcud olan hər hansı nikotin tərkibli mayelərdən tamamilə xaric edilməlidir.

4. Maddələrin təsnifatı və nişanlanması üçün Qlobal səviyyədə uyğunlaşdırılmış kimyəvi maddələrin təsnifatı və etikətlənməsi sistemine (GHS) əsaslanan "Mənfi" Tərkibi Siyahısının yaradılması. GHS meyarlarına əsaslanan elektron siqaretlər üçün "mənfi" inqrediyentlər siyahısının yaradılması məhsulun keyfiyyətinə və istehlakçı təhlükəsizliyinə zəmanət vermək üçün zəruridir. Bu siyahı elektron mayelərdə kanserogen, mutagen, reprotoksik və tənəffüs allergenləri kimi təsnif edilən inqrediyentləri xüsusi olaraq qadağan etməli

və yeni təhlükəsizlik faktlarının qanunvericilik mexanizminə sürətlə inteqrasiyasına imkan verən ən son elmi sübutlar əsasında davamlı şəkildə yenilənməlidir. Bu, təhlükəli çirkləndiricilərin riskini minimuma endirəcək və gözlənilən istehlakçı istifadə nümunələrini nəzərə alaraq toksikoloji təhlükəsizliyi təmin edəcəkdir.

5. Elektron ticarətin tələblərinə əməl edilməsinə və yetkinlik yaşına çatmayanların bu məhsullara çıxışının qarşısının alınmasına yönəlmiş dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi. Onlayn alış-veriş zamanı və çatdırılma zamanı istehlakçıların yaşının yoxlanılması yetkinlik yaşına çatmayanların elektron siqaret məhsullarına çıxışına qarşı mübarizədə mühüm rol oynayır. Gizli e-ticarət kanallarının aradan qaldırılması və e-ticarətdə yaşın təsdiqlənməsi protokollarının tətbiqi, o cümlədən şəxsiyyətin təsdiqlənməsi Azərbaycanda yetkinlik yaşına çatmayan demografik təbəqənin qorunması və elektron siqaretlərin qanunsuz satışının qarşısının alınmasının ayrılmaz hissəsidir.

6. Yerli elektron siqaret bazarının qapalı sistemlərlə məhdudlaşdırılması. Bazarda yalnız qapalı sistemlərə icazə verilməsi istehlakçıların, eləcə də uşaqların və qeyri-istifadəçilərin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün vacibdir. Açıq sistemlər nikotin mayesinə təsadüfən məruz qalma riskini artırır və istifadəçilərə müxtəlif maddələr əlavə etməyə şərait yaradır, həmçinin potensial olaraq sağlamlıq təhlükələrini artırır. Qapalı sistemlər, əksinə, əvvəlcədən doldurulmuş patronlardan istifadə edərək təsadüfən nikotinə məruz qalma və müdaxilə riskini azaldır.

7. Elektron siqaretlərin sanitar nəzarətdən keçən idxal malları kateqoriyasına daxil edilməsi. Nazirlər Kabinetinin 17.06.2016-cı il tarixli 231 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Baytarlıq, fitosanitar və sanitariya nəzarətinə aid malların Vahid Siyahısına" birdəfəlik elektron siqaretlərin (2404 kodu ilə) daxil edilməsinə yenidən baxılması bazarda istehlakçıların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə mühüm tədbirdir. Bu düzəliş "Tütün məmulatları haqqında" Qanunda müəyyən edilmiş tütün məmulatları anlayışına elektron siqaretlərin daxil edilməsi ilə birləşdirilə bilər. Bu, tütün məmulatları üçün mövcud qanunvericilik bazasını, o cümlədən gigiyena sertifikatı tələblərini elektron siqaretləri əhatə edəcək şəkildə genişləndirəcək, hüquqi ardıcılığı və ahəngdarlığı təşviq edəcək və yerli qaydaları ən yaxşı qlobal təcrübələrə uyğunlaşdıracaqdır.

7. Spirtli kokteyllərə dair texniki normativ hüquqi akt

Hazır içki (RTD) və Spirtli Enerji Kokteylləri adətən şəkər, kofein, taurin, natrium benzoat, bitki ekstraktları, spirt (9%-ə qədər), dadlandırıcılar və qida boyası kimi inqrediyentlərin qarışığından ibarətdir.

Hazırda bu içkilər Vergi Məcəlləsinin 190.3.13-cü maddəsinə əsasən "tündləşdirilməyən spirtli içkilər (tərkibindəki spirtin miqdarı 9%-dən çox olmayan içkilər – hər litrinə 0,4 manat vergi tutulur)" kateqoriyasına aid edilir.

Gündəlik tələbat malları (FMCG)

Mövcud aksiz dərəcəsi bu içkilərin 0,5 litrlik qablaşdırma üçün 1,3-1,7 manat qiymət aralığında satışa çıxarılmasına imkan verir. Qiymətlərin sərfəli olması 13-18 yaşlı şəxslərin onlara əlçatanlığı ilə bağlı narahatlıqlara səbəb olur və gənc nəsil üçün potensial sağlamlıq risklərinin yaranmasına səbəb olur. Bundan əlavə, meyvə dadlandırıcıları və şəkər dadı artırır, bu da yetkinlik yaşına çatmayanların həddindən artıq istehlakına səbəb olur. Çoxsaylı beynəlxalq tədqiqatlar nəticəsində spirt, stimullaşdırıcılar, şəkər və dadlandırıcıların birləşməsinə nəzərə alaraq bu kateqoriyanın sağlamlıq üçün mənfi təsirləri sənədləşdirilmişdir.

ALKOQOL BAZARININ İNKİŞAFI 2018-2025, KHL

AZ SNQ 001 - 2019 "Enerji içkilərinə dair müvəqqəti sanitariya normaları və qaydaları"na əsasən, tərkibində 15 mq/100 ml-dən çox stimullaşdırıcı komponentlər olan içki enerji içkisi kimi təsnif edilir.

Bu RTD kokteyllərinin əksəriyyəti tərkibində kofein və taurin kimi stimullaşdırıcı maddələrin olmasına baxmayaraq, maksimum icazə verilən səviyyədə stimullaşdırıcı komponentlər əlavə etməklə daha yüksək aksiz vergilərindən (Vergi Məcəlləsi s.190.3.10, enerji içkisi üçün aksiz vergisi dərəcəsi – 3,1 AZN/l) yayınmağı bacarır (14,5 mq/100 ml), nəticədə istehlakçı tərkibində 8-9% spirt, 14,5 mq/100 ml stimullaşdırıcı və şəkər olan içki alır.

Təvsiyə:

ABŞ və bir sıra Avropa ölkələrinin vergi məcəllələrini və gömrük mal nomenklaturasını nəzərə almaqla, həmçinin aidiyyəti tərəflərlə müzakirələr çərçivəsində RTD kokteyllərinin kateqoriyalaşdırılmasına və aksiz vergisinə yenidən baxılmasını təklif edirik.

IV HÜQUQ
VƏ
KOMPLAYENS

A. Korporativ hüquq məsələləri

1. Benefisiar mülkiyyətçinin müəyyən edilməsi

2021-ci ildə 128 olan, 2022-ci ildə isə 157-yə enən Azərbaycanın Korrupsiya Qavrama İndeksinin (Corruption Perception Index) yaxşılaşdırılması üçün dövlət tərəfindən müvafiq tədbirlərin görülməsi çox faydalı olardı. "Transparency International" təşkilatının Korrupsiya Qavrama İndeksi ölkələrdə biznesə investisiya qoymaq və ya layihələri maliyyələşdirmək barədə qərar verən xarici investorların istinad etdikləri mötəbər və reputasiyalı indikatorlardan biridir. Bu səbəbdən yaxın gələcəkdə dövlət tərəfindən qanunlara uyğunluq və korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində irəliləyişi müxtəlif vasitələrlə nümayiş etdirmək üçün əməli və nəzərəcarpacaq tədbirlər görülməlidir.

Biz hesab edirik ki, Azərbaycanda artıq fəaliyyət göstərən və bizneslərini genişləndirmək niyyətində olan xarici şirkətlərin daxili və beynəlxalq uyğunluq tələblərinə xələl gətirmədən dövlət və yerli şirkətlərlə öz bizneslərini apara bilmələrini təmin etmək dövlət üçün vacibdir. Azərbaycanda yüksək etik dəyərlərə malik şirkətlərin mövcudluğu və uğurlu fəaliyyəti qlobal investor ictimaiyyəti üçün uyğunluq mühiti və müsbət investisiya imkanları ilə bağlı ən güclü reputasiya siqnallarından və göstəricilərindən biridir.

Açıq və şəffaf biznes mühitinin göstəricilərindən biri açıq reyestrlər şəklində şirkətlərin mülkiyyət məlumatlarının əlçatanlığının təmin olunmasıdır. Lakin mövcud qanunvericilik yerli şirkətlərin son benefisiar mülkiyyətiçisinin müəyyən edilməsi tələbini nəzərdə tutmur.

Tövsiyə:

Korrupsiya Qavrama İndeksi yüksək olan dövlətlərin təcrübəsindən faydalanmaqla Azərbaycanda şirkətlərin son benefisiar mülkiyyətçilərinin müəyyən edilməsi və qeydiyyatı mexanizmi qanunvericiliklə (məsələn, hüquqi şəxslərin dövlət reyestri barədə və mülki qanunvericiliklə) tətbiq edilsin və potensial investorların və satınalma keçirən şirkətlərin son benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatlara çıxışı təmin olunsun. Bununla bağlı, benefisiar mülkiyyətçilərin açıqlanması mexanizmi müəyyən edilə bilər və kapital amnistisiyasının tətbiqi nəzərdən keçirilə bilər.

2. Hüquqi şəxslərin rəhbərlərinin vəzifədən azad edilməsinin qeydiyyatı

Qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Qanununun tələblərinə əsasən şirkətin idarəetmə orqanları barədə məlumatlar, o cümlədən onun icra orqanının rəhbərinin (üzvlərinin) təyin edilməsi və azad edilməsi barədə məlumatlar dövlət reyestrinə daxil edilir. Qanunun tələblərinə əsasən hüquqi şəxslərin dövlət reyestrində onlar barədə qeydə alınmış faktların hər bir sonrakı dəyişikliyi yalnız dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra qüvvəyə minir.

Praktikada hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri (və ya üzvləri) ilə əmək hüquq

münasibətlərinə xitam verilməsi və onların vəzifələrindən azad edilməsi barədə hüquqi şəxsin qərarı qəbul olunsa da, bu barədə dövlət reyestrinə müraciətlər gecikə bilər və faktiki olaraq vəzifədən azad olunmuş şəxslər formal olaraq hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri (üzləri) kimi qalır və hüquqi şəxsin fəaliyyətinə görə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş məsuliyyəti davam edir. Hesab edirik ki, bu hal (yəni, rəhbər şəxsin vəzifədən azad olunmasının dövlət reyestrində qeydiyyatına qədər qüvvəyə minməsi) əmək qanunvericiliyi ilə ziddiyyət təşkil edir, belə ki, Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Əmək Məcəlləsinə əsasən əmək müqaviləsinə xitam verilməsi, gücləndirilmiş elektron imza vasitəsilə elektron informasiya sistemində daxil edilmiş əmək müqaviləsi bildirişinin həmin elektron informasiya sistemində qeydiyyata alınmasından və bu barədə işəgötürənə elektron qaydada məlumat göndərilməsindən sonra hüquqi qüvvəyə minir.

Təvsiyə:

"Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Qanuna müvafiq dəyişikliklər edilməklə, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin (üzlərinin) vəzifədən azad edilməsinin qüvvəyə minməsi həmin faktın dövlət reyestrinə daxil edilməsi halı ilə deyil, Əmək Məcəlləsinə əsasən elektron sistemə daxil edilməsi ilə baş tutmuş hesab edilsin.

Hüquqi şəxsin fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə əmək müqaviləsi bildirişlərinin daxil edildiyi elektron informasiya sistemi və hüquqi şəxslərin dövlət reyestri arasında inteqrasiya təmin olunsun və hüquqi şəxsin qanuni təmsilçisinin əmək müqaviləsinə xitam verildiyi hallarda hüquqi şəxsin dövlət reyestrində də müvafiq dəyişiklik avtomatik olaraq qeydə alınsın.

3. Pay və səhm alqı-satqısı prosesi zamanı məlumatların əldə olunmasının sadələşdirilməsi

Təcrübədə sıx-sıx rastlaşılan hallardan biri də hüquqi şəxslərdə payların və ya səhmlərin alqı-satqısı zamanı tələb olunan məlumatların müxtəlif dövlət orqanlarından əldə olunması ilə bağlı qanunvericilikdə uzun müddətin nəzərdə tutulmasıdır. Belə ki, bir sıra sənədlərin (məsələn, payların/səhmlərin üzərində yüklülyün olmamasını təsdiq edən arayış, hüquqi şəxsin əmlakı üzərində yüklülyün olmamasını təsdiq edən arayış, antiinhisar orqanının razılığı tələb olunduğu hallarda həmin razılığın əldə olunması və s.) müxtəlif dövlət orqanlarından əldə olunması üçün edilən müraciətlərə bir qayda olaraq 15 iş günü (əgər əlavə araşdırma tələb edərsə, 30 iş günü) ərzində baxılır. Bu müddət isə, təbii olaraq, payların/səhmlərin alqı-satqısı əməliyyatının (bir sıra hallarda onların ötürülməsi ilə bağlı əməliyyatların) ümumi müddətinə təsir edir.

Təvsiyə:

Payların/səhmlərin alqı-satqısı zamanı müvafiq təsdiqediciləri sənədlərin (məlumatların) əldə olunması məqsədilə müvafiq qurumlar (Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti, Dövlət Vergi Xidməti, Milli Depozit Mərkəzi, Mərkəzi Bank və

s.) arasında koordinasiya təmin olunsun, məlumatların verilməsi üçün daha qısa müddət (məsələn 5 iş günü) müəyyən olunsun, və sözügedən sənədlərin (məlumatların) müvafiq qurumlar arasında elektron mübadiləsi və bu məlumatlara elektron çıxış təmin olunsun.

4. Səhmlərlə əməliyyatlar zamanı investisiya şirkətlərinin cəlb olunmasının qarşısının alınması

Son zamanlarda səhmlərlə aparılan əməliyyatların böyük bir hissəsi artıq birbaşa olaraq mərkəzi depozitarda deyil, müxtəlif investisiya şirkətləri vasitəsilə həyata keçirilir. Belə ki, müxtəlif əməliyyatların (məsələn, səhmlərin alqı-satqısı, səhmlərin nominal dəyərində dəyişiklik edilməsi, səhmlərin ötürülməsi və s.) mərkəzi depozitarda dövlət qeydiyyatına alınması üçün həmin əməliyyatlarla bağlı sənədləri ilkin olaraq investisiya şirkətlərinə təqdim etmək tələb olunur. Sözügedən sənədlər mərkəzi depozitara investisiya şirkəti tərəfindən təqdim olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, qüvvədə olan qanunvericilik hansı əməliyyatların birbaşa mərkəzi depozitardan, hansılarının isə investisiya şirkəti vasitəsilə həyata keçirilməli olduğunu müəyyən etmir. Bundan əlavə, investisiya şirkətinin təqdim etdiyi xidmətlərə görə xidmət haqqı müəyyən etdiyini nəzərə alaraq, əməliyyatın investisiya şirkəti vasitəsilə həyata keçirilməsi öz növbəsində emitent üçün əlavə vaxt itkisi və xərclərə yol açır.

Tövsiyə:

1. Səhmlərlə bağlı əməliyyatlar investisiya şirkətlərinin vasitəçiliyi olmadan birbaşa olaraq mərkəzi depozitarda qeydiyyata alınsın; və ya
2. İntestisiya şirkətləri vasitəsilə həyata keçirilməli olan əməliyyatların siyahısı dəqiq olaraq qanunvericilikdə müəyyən olunsun.

B. Məhkəmə-hüquq sahəsində qanunvericiliyə təklif olunan dəyişikliklər

1. Məhkəmə protokollarının mübahisələndirilməsi. Mülki Prosesual Məcəllənin 22-ci Fəslə üzrə.

Mülki Prosesual Məcəllənin 273-cü maddəsində protokollara dair yanlışlıqlar və ya natamamlıqlar üzrə işdə iştirak edən şəxslərin qeydlərinin məhkəməyə təqdim edilməsi məsələsi öz əksini tapmışdır. Məcəllənin 274-cü maddəsinə əsasən, məhkəmə həmin qeydlərə 3 gündən gec olmayaraq baxır, onların təsdiq və ya rədd edilməsi barədə əsaslı qərardad çıxarır.

Məhkəmə protokollarının tərtibatının praktikada daha çox formal xarakter daşmasını, bir çox hallarda sadəcə iddia ərizələrində qeyd edilən məlumatların təkrarən əlavə edilməsini nəzərə alaraq, protokollarda bəzi hallarda, xüsusən də tərəflərin şifahi izahatları təhrif oluna və ya ümumiyyətlə qeyd olunmaya bilər.

Mülki Prosesual Məcəllənin 274-cü maddəsində protokollara dair qeydlərə baxılması və əsaslı qərardad çıxarılması göstərilə də, həmin qərardaddan şikayət vermək hüququ barədə hər hansı müddəə öz əksini tapmamışdır. Bütün bunlar gələcəkdə məhkəmə qərarının mübahisələndirilməsində maneələrin, protokollara dair qərardaddan şikayət verilməsinin mümkünlüyü barədə qeyri-müəyyən yanaşmanın meydana gəlməsinə səbəb ola bilər.

Protokolların mübahisələndirilməsi ilk növbədə onların tərtibatına daha ciddi yanaşmanın tətbiqi, həmçinin işdə iştirak edən şəxslərin izahatları və prosesual hərəkətlərinin dəqiq qeyd edilməsi, nəticədə məhkəmə işinin şəffaflığının təmin edilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edir.

Bu səbəbdən, məhkəmə protokollarına dair qeydlər üzrə çıxarılmış qərardaddan şikayət vermə hüququnun Mülki Prosesual Məcəllədə müəyyənləşdirilməsini tövsiyə edirik.

Tövsiyə:

Mülki Prosesual Məcəllənin 274.1-ci maddəsinin Məcəllənin digər maddələri ilə uyğunlaşdırılması məqsədilə həmin maddədə "əsaslı qərardad" sözləri "əsaslandırılmış qərardad" sözləri ilə əvəz olunaraq aşağıdakı redaksiyada verilsin:

274.1. Protokola dair qeydlərə onu imzalamış hakim və ya iş üzrə sədrlik edən baxır, qeydlərlə razılaşırsa, onların düzgünlüyünü təsdiq edir, razılaşımadıqda isə onların tamamilə və ya qismən rədd edilməsinə dair əsaslandırılmış qərardad çıxarır.

Məhkəmə protokollarına dair çıxarılmış qərardaddan şikayət verilə bilməsi barədə 274.4-cü maddə aşağıdakı qaydada əlavə edilsin:

274.4. Protokola dair qeydlərin düzgünlüyünün təsdiqi və ya onların tamamilə və ya qismən rədd edilməsinə dair əsaslandırılmış qərardaddan tərəflərə rəsmi qaydada verildikdən sonra 10 gün müddətində şikayət verilə bilər.

2. İddia ərizəsinin qaytarılması əsaslarına iddia tələbinin predmeti ilə mediasiya sənədinin əhatə etdiyi mübahisənin predmeti arasında uyğunsuzluğun əlavə edilməsi. Mülki Prosesual Məcəllənin 152-ci maddəsi üzrə.

Mülki Prosesual Məcəllənin 152.1.6-1-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə tərəfindən iddia ərizəsinin qaytarılması əsaslarından biri də tərəflərin mediasiya prosesində iştirakı tələb olunduğu halda həmin tələbə riayət edilməsini təsdiq edən sənədin təqdim edilməməsidir. Lakin həmin sənədin məhkəmədə iddia tələbinin predmeti ilə uyğunluq təşkil etməsinin məcburiliyi məsələsi açıq olaraq qalmaqdadır.

Məsələn, kommersiya mübahisələri zamanı tərəf mediasiya prosesində mübahisənin predmeti kimi yalnız müqavilə üzrə öhdəliyin icrasını göstərmişdir, lakin həmin tərəf məhkəmə prosesində əlavə olaraq öhdəliyin icra edilməməsi nəticəsində dəymiş zərərin ödənilməsi tələbi ilə çıxış edir.

Qeyd edilən məsələ qanunvericilikdə tənzimlənmədiyindən, bu sual praktikada hakimlərin öz mülahizəsi əsasında həll edilir. Bir sıra hallarda məhkəmə icraatı iddia ərizəsində göstərilən tələblər üzrə həyata keçirilir, digər hallarda isə tərəf yenidən mediasiya prosesinin keçirilməsi üzrə müraciət etməli olur. Bu da mübahisənin həlli üçün əlavə vaxt itkisi ilə nəticələnir.

Tövsiyə:

Mülki Prosesual Məcəllənin 152-ci maddəsi ilə təsbit edilmiş iddia ərizəsinin qaytarılması əsaslarına iddia tələbinin predmeti ilə mediasiya sənədinin əhatə etdiyi məsələlər arasında uyğunsuzluğun olması barədə bənd əlavə edilsin:

"152.1.6-2. İddia ərizəsində bu Məcəllənin 152.1.6-1-ci maddəsinə uyğun olaraq mediasiya prosesində iştirakı təsdiq edən sənədin əhatə etdiyi mübahisənin

3. Kommersiya mübahisələri zamanı qiymətləndirilməyən iddialara dair işlər üzrə ilkin mediasiya sessiyası zamanı mediasiya xidmətinin göstərilməsinə görə haqqın müəyyən edilməsi

18 sentyabr 2020-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarına əsasən kommersiya hüquqi şəxsləri ilə bağlı korporativ tələblərə dair işlərə kommersiya məhkəmələrində baxılır. 29 mart 2019-cu il tarixli "Mediasiya haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən kommersiya mübahisələri zamanı məhkəməyə müraciət edilmədən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirak tələb olunur.

Bununla bağlı olaraq korporativ tələblərə dair işlərin də ilkin mediasiya sessiyasında iştirakı tələb olunur. Lakin korporativ tələblər yarandığı zaman bir çox məsələlər qiymətləndirilməyən iddialara aid edilir. Məsələn, yalnız kooperativin üzvlüyündən çıxmaq tələbinə dair işlərdə heç bir pul və ya əmlak tələb olunmaya bilər. Mediasiya xidmətinin göstərilməsinə dair haqq isə 2019-cu il 15 iyul tarixli 308 nömrəli Nazirlər Kabineti Qərarı ilə tənzimlənməsinə baxmayaraq korporativ mübahisələrdə mediasiya prosesinə müraciət zamanı qiymətləndirilməyən iddialara dair işlərə görə haqqın məbləği müəyyən edilməmişdir.

Tövsiyə:

Hesab edirik ki, adıçəkilən Nazirlər Kabinetinin Qərarında qiymətləndirilməyən korporativ işlərə dair mübahisə növü əlavə edilməli və xidmət haqqı müəyyən edilməlidir.

4. İddia ərizəsinə əlavə edilən sənədlər və iddia ərizəsinin qaytarılması

Mülki Prosesual Məcəllə (Maddələr 150 və 152) iddia sənədinə əlavə olunaraq cavabdehə çatdırılmalı olan sənədlər siyahısında kommersiya mübahisələri üzrə işdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən iddia ərizəsinin surətinin və ona əlavə edilmiş sənədlərin alınması haqqında sənədi də qeyd edir və iddia ərizəsinin cavabdeh tərəfindən alınması barədə məhkəməyə sübutun təqdim edilməməsini hakim tərəfindən iddia ərizəsinin iddiaçıya qaytarılması üçün əsas kimi müəyyən edir.

Bir çox hallarda iddia ərizəsinin surətinin tərəflərə göndərilməsini təsdiq edən sənəd (yəni hüquqi şəxsin ləğv edilməsi, şirkətin artıq fəaliyyət göstərməməsi və s. hallara əsasən iddia ərizəsinin tərəflərə təqdim edilməsinin mümkün olmaması səbəbindən məktubun geri qaytarılması barədə qeyd yazılmış qaimə) məhkəməyə təqdim edilsə də, Mülki Prosesual Məcəllənin 150.0.4. və 152.1,4-cü maddələri əsas götürülərək, yeni tərəflərin iddia ərizəsini və ona əlavə edilmiş sənədlərin məhz işdə iştirak edən şəxslər tərəfindən qəbul edilməməsi səbəbindən iddia ərizəsi və ona əlavə edilmiş sənədlər geri qaytarılır. Belə halların qarşısının alınması məqsədilə Mülki Prosesual Məcəlləyə aşağıda qeyd edilən dəyişikliyin edilməsi məqsədəuyğun və vacibdir.

Tövsiyə:

Mülki Prosesual Məcəllənin 150.0.4-cü maddəsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

"150.0.4. Kommersiya mübahisələrinə dair işlər üzrə iddia ərizəsinin surətinin və ona əlavə edilmiş sənədlərin işdə iştirak edən şəxslərə göndərilməsini təsdiq edən sənəd;"

Mülki Prosesual Məcəllənin 152.1.4-cü maddəsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

"152.1.4. Kommersiya mübahisələri üzrə işdə iştirak edən digər şəxslərə iddia ərizəsinin göndərilməsini təsdiq edən sübut təqdim edilmədikdə;"

C. Mülki Məcəllə və korporativ idarəetmə sahəsinə təklif olunan dəyişikliklər

1. Təsisçilər arasındakı münasibətləri tənzimləyən təsis müqaviləsinin predmeti və hüquqi qüvvəsinin qanunvericilikdə aydınlaşdırılması

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 45.2-ci maddəsi təsis müqaviləsinə istinad etməsinə baxmayaraq həmin müddəə həm dar kontekstdə ifadə edilmiş, həm də birmənalı ifadəni özündə əks etdirməmişdir. Odur ki, təsis müqaviləsinin predmeti və hüquqi qüvvəsinin aydınlaşdırılmasına praktikada ehtiyac yaranmışdır. Bir sıra inkişaf etmiş qərb ölkələrində "shareholder agreement" (təsis müqaviləsi) deyə müqavilə növü vardır və belə müqavilələr təsisçilər və ya səhmdarlar (payçılar) arasındakı münasibətləri tənzimləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Həmçinin təsis müqaviləsinin tətbiq edən ölkələrin praktikasında və nəzəriyyəsində tam təsbit olunmuşdur ki, təsis müqaviləsi təsisçilər (payçılar) arasındakı münasibətləri tənzimlədiyi halda, hüquqi şəxslərin nizamnamələri şirkətin üzvləri, maraqlı şəxslər, habelə üzvlərlə üçüncü şəxslər arasında münasibətləri müəyyənləşdirir. Təsis müqaviləsinin olmaması və ya onun predmeti və hüquqi qüvvəsi barəsində qanunvericilikdə normanın mövcud olmaması nəticəsində isə təsisçilər arasında dividendlərin bölünməsi, payların bölünməsi, investisiya edilməsi, idarəetmədə təsisçilərin rolu və təmsil olunması və s. kimi məsələlərdə mübahisələr yarana bilər.

Həmçinin, təsisçilər arasında tənzimlənən münasibətlərin nizamnamədə də qeyd edilməsi bəzən həmin sənədlər arasında kolliziya və ya uyğunsuzluğa gətirib çıxara bilər. Buna görə də Mülki Məcəllədə təsis müqaviləsinin tərəflərinin, onun əhatə etdiyi məsələlərin dairəsinin müəyyənləşdirilməsinə ehtiyac yaranmışdır.

Təvsiyə:

Mülki Məcəllənin 45.2-ci maddəsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

*"Əgər hüquqi şəxs bir neçə təsisçi tərəfindən yaradırsa, **təsisçilər təsis müqaviləsi bağlayaraq təsisçilər arasındakı münasibətləri, onların hüquq və öhdəliklərini** bu müqavilə ilə müəyyən etməlidirlər. Təsis müqaviləsi mövcud və ya təsis edilən hüquqi şəxs barəsində onun təsisçiləri (payçıları və ya səhmdarları) arasında da bağlanıla bilər."*

Mülki Məcəlləyə aşağıdakı redaksiyada 45.3-cü maddə əlavə edilsin:

"Hüquqi şəxsin təsis müqaviləsi ilə nizamnamə kapitalında payların bölüşdürülməsi, payların növbəti ötürülməsi və qiymətinin müəyyənləşdirilməsi qaydası, ümumi yığıncağın səlahiyyətləri və müstəsna səlahiyyətləri, icra orqanının və müşahidə şurasının təyin edilməsi və onun səlahiyyətlərinə xitam verilməsi qaydası, dividendlər və onun ödənilməsi qaydaları, təsisçilərə təqdim edilməli olan hesabatlar (rüblük maliyyə hesabatları və illik büdcə) və maliyyə proqnozları müəyyən edilməlidir. Əgər təsis müqaviləsində sadalanan

məsələlər qeyd edilməmişdirsə, Mülki Məcəllənin müvafiq məsələləri tənzimləyən 64.1,90-1, 91, 91-1, 91-2, 93.3.-93.7, 101.1, 103, 104.2, 106-1, 106-1, 106-3, 107-7, 107-10 maddələri tətbiq edilməlidir."

Mülki Məcəllənin 47.2-ci maddəsinin ilk cümləsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

"Hüquqi şəxsin nizamnaməsində üzvlərin üçüncü şəxslərə münasibətdə malik olduğu hüquqlar və onlar qarşısında daşdıqları öhdəliklər, hüquqi şəxsin adı, olduğu yer, fəaliyyətinin idarə edilməsi qaydası, habelə onun ləğvi qaydası müəyyənləşdirilir. Qeyri-kommersiya hüquqi şəxsinin nizamnaməsində onun fəaliyyətinin predmeti və məqsədləri müəyyənləşdirilir. Qeyri-hökumət təşkilatlarının nizamnamələrində dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının səlahiyyətlərinin mənimsənilməsinə, habelə dövlət nəzarəti və yoxlama funksiyalarının nəzərdə tutulmasına yol verilmir."

2. Səhmdar cəmiyyətində dividendlərin ödənilməsi barədə

Mülki Məcəlləyə əsasən dividendlərin ödənilməsi barədə qərar qəbul edildikdən sonra səhmdar cəmiyyət tərəfindən dividendlərin ödənilməsi üzrə konkret müddət (30 gün) müəyyən edilsə də (106-3.2-ci maddə), səhmdarlar tərəfindən dividendlərin tələb edilməsi üzrə müddət müəyyən edilməmişdir. Qeyd edək ki, açıq səhmdar cəmiyyətlərdə səhmdarların sayı digər hüquqi şəxslərlə müqayisədə daha çox olur və həmin səhmdarlar tərəfindən mülki qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq müstəqil surətdə səhmlərin özgəninkiləşdirilməsi tez-tez həyata keçirilə bilər. Bir sıra hallarda səhmdarlar (xüsusilə fiziki şəxs olan səhmdarlar) öz mülki hüquqlarından istifadə etməyərək səhmdarların ümumi yığıncağında iştirak etmir və səhmdar cəmiyyətində gedən proseslərdən xəbərsiz olur (qeyd edək ki, hətta banklar tərəfindən səhmdarlara ümumi yığıncağın keçirilməsi günü ilə bağlı kütləvi informasiya vasitələrində də məlumat dərc etdirilir). Bu kimi hallarda dividendlərin ödənilməsi barədə ümumi yığıncaq tərəfindən qərar qəbul edilərsə də, habelə açıq səhmdar cəmiyyəti dividendin ödənilməsi ilə bağlı vəzifələrini icra etməyə cəhd etsə də, səhmdarların özləri barədə məlumatları (dividendin köçürülməli olduğu bank hesabları barədə və s.) təqdim etməməsi səbəbindən səhmdar cəmiyyəti öz öhdəliklərinin icrasını başa çatdırma bilmir. Məlum olduğu kimi, mülki qanunvericilikdə bir sıra məsələlər üzrə kəsici müddətlər müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun B.Mürsəlovun şikayəti üzrə 2020-ci il 12 mart tarixli qərarında da kəsici müddətə geniş izah verilmiş və qeyd edilmişdir ki, kəsici müddət dedikdə şəxsin müəyyən zaman ərzində öz hüququndan istifadə etməməsi nəticəsində həmin hüquqa xitam verilməsini nəzərdə tutan müddət başa düşülür. Belə hallarda hüquqa xitam verilməsi yalnız zamanın keçməsindən deyil, müəyyənləşdirilmiş müddət ərzində hüquq sahibinin hərəkətsiz qalmasından irəli gəlir. Kəsici müddət subyektiv hüququn həyata keçirilməməsi və ya lazımı qaydada həyata keçirilməməsi halında bu hüququn vaxtından əvvəl xitamına səbəb olur. Əlavə olaraq qeyd edək ki, qanunvericilikdə müddətlərin müəyyən edilməsinin məqsədi hüquq

münasibətlərinin iştirakçıları intizamlandırmaq və mülki hüquq münasibətlərində qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Tövsiyədə qeyd edilən məsələ ilə bağlı araşdırılmış Rusiya qanunvericiliyinə (Rusiya Federasiyasının 26.12.1995-ci il tarixli "Səhmdar Cəmiyyətləri haqqında" Qanununun 42-ci maddəsinə) əsasən dividendlərin ödənilməsi üçün müəyyən edilmiş müddət ərzində dividendlər ödənilmədikdə, dividenti almaq hüququ olan şəxs onun adına hesablanmış dividendlərin əldə edilməsi üçün müvafiq qərar qəbul edildiyi tarixdən 3 il ərzində (bankın nizamnaməsi ilə 5 ildən artıq olmamaq şərti ilə daha uzun müddət müəyyən edilə bilər) banka müraciət edə bilər.

Beləliklə, səhmdarlar tərəfindən dividendlərin tələb edilməsi üzrə müddətin müəyyən edilməsi həm səhmdarların öz mülki hüquqlarını vaxtında qorunmasını nizamlayacaq, həm də açıq səhmdar cəmiyyətinin öz öhdəliklərini daha qısa müddətdə yerinə yetirməli olmasını təmin edəcəkdir.

Tövsiyə:

Mülki Məcəlləyə aşağıdakı yeni maddə əlavə edilsin:

"106-3.2-1. Açıq səhmdar cəmiyyətinin səhmdarları dividendlərin ödənilməsi barədə qərarın qəbul edildiyi tarixdən 5 il ərzində dividendlərin ödənilməsinə tələb edə bilər."

D. Əmək məcəlləsinə təklif olunan dəyişikliklər

1. İşəgötürən və müəssisə

Əmək Məcəlləsində işəgötürənə verilmiş anlayışa əsasən "işəgötürən" tam fəaliyyət qabiliyyətli olub işçilərlə əmək müqaviləsi (kontrakt) bağlamaq, ona xitam vermək, yaxud onun şərtlərini dəyişdirmək hüququna malik mülkiyyətçi (fiziki) və ya onun təyin (müvəkkil) etdiyi müəssisənin rəhbəri, səlahiyyətli orqanı, habelə fiziki şəxsdir.

Lakin beynəlxalq təcrübəyə əsasən məntiqli olaraq, işəgötürən dedikdə, əslində müəssisənin rəhbəri və ya səlahiyyətli orqanı yox, müəssisənin özü nəzərdə tutulur. Müəssisənin rəhbəri və səlahiyyətli orqanı da müəssisənin işçisi olmaqla, müəssisənin hüquqlarını həyata keçirən fiziki şəxsdir, müəssisənin nümayəndəsidir. Əmək Məcəlləsində müəssisə dedikdə, *"təşkilati-hüquqi formasından, adından və fəaliyyət növündən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq yaranmış hüquqi şəxs, onun və xarici hüquqi şəxsin filialı, nümayəndəliyi nəzərdə tutulur"*. Müəssisəyə verilmiş bu anlayış bütün işəgötürənləri əhatə etməyə imkan verir.

Tövsiyə:

Əmək Məcəlləsində işəgötürənə aşağıdakı həmçinin aşağıdakı redaksiyada anlayış verilsin:

"İşəgötürən — müəssisə və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxs";

2. Əmək Məcəlləsinin 69-cu maddəsi üzrə

Əmək Məcəlləsinin 69-cu maddəsinin 3-cü bəndində işçinin bir təqvim ayı qabaqcadan işəgötürəni yazılı ərizə ilə xəbərdar etmədən əmək müqaviləsini ləğv edə bildiyi hallar göstərilmişdir. Həmin bənddə göstərilən əsaslardan əlilliyə görə əmək pensiyasına çıxma və seksual qısnamaya məruz qalma səbəbləri anlaşılandır. Belə ki, bu hallar işçiyə əvvəlcədən məlum olmur və bir çox hallarda işçinin həmin iş yerində qalmasını mümkünəş edir. Lakin yaşa görə əmək pensiyasına çıxmaq, təhsilini davam etdirmək üçün müvafiq təhsil müəssisəsinə daxil olmaq, yeni yaşayış yerinə köçmək, xüsusən də, başqa işəgötürənlə əmək müqaviləsi bağlamaq işçi tərəfindən əvvəlcədən planlaşdırılmış və ona əvvəlcədən məlum olan hallardır.

Bu kimi hallarda, işçinin xəbərdarlıq müddətini gözləmədən qəfil işdən ayrılması yeni işçi axtarışına vaxtında başlanılmamasına və nəticə etibarilə, işəgötürənin fəaliyyətində çətinliklərə səbəb olur, o cümlədən işəgötürən üçün əhəmiyyətli olan təhvil-təslim prosesinin baş tutmamasına səbəb olur. Rəhbər işçilərin müəssisədəki rolunun daha əhəmiyyətli olmasına və təhvil-təslim işlərinə daha uzun müddət tələb olunmasına görə, onlara münasibətdə qeyd olunan xəbərdarlıq müddətinin hətta daha uzun (məsələn, 40 gün) nəzərdə tutulması lazımdır.

Tövsiyə:

Əmək Məcəlləsinin 69-cu maddəsinin 1-ci və 3-cü bəndləri aşağıdakı redaksiyada verilsin:

*"69.1. İşçi bir təqvim ayı qabaqcadan, **rəhbər işçilər isə 40 gün qabaqcadan** işəgötürəni yazılı ərizəsi ilə xəbərdar etməklə və ya təhvil təslim işlərini yerinə yetirildikdən sonra tərəflərin razılığı ilə daha əvvəl əmək müqaviləsini ləğv edə bilər.*

69.3. İşçi əlilliyə görə əmək pensiyasına çıxdıqda, seksual qısnamaya məruz qaldıqda və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda ərizəsində göstərdiyi gün əmək müqaviləsi ləğv edilə bilər."

E. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi

1. Ali Məhkəmədə eyni iş üzrə işin baxılması ilə bağlı məhdudiyyətin tətbiqi

Bəzi hallarda Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnamə və ya qəraradını ləğv edib işi yenidən baxılmaq üçün həmin məhkəməyə göndərir. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi işə baxaraq müvafiq məhkəmə aktı qəbul edir. Tərəflərdən biri (və ya hamısı) apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnamə və ya qəraradından yenidən kassasiya şikayəti verir. Eyni iş üzrə ikinci dəfə (və ya daha çox) kassasiya şikayətinin verilməsinə baxmayaraq, Ali Məhkəmə təkrarən apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnamə və ya qəraradını ləğv edib işi yenidən baxılmaq üçün həmin məhkəməyə göndərə bilər. Göründüyü kimi, burada müraciətlərin sayı baxımından qeyri-müəyyənlik mövcuddur. Buna digər bir səbəb kimi, qanunvericiliyin Ali Məhkəmənin göstərişlərinin işə baxan apellyasiya məhkəməsi üçün məcburi olması prinsipinə baxmayaraq, apellyasiya məhkəmələri tərəfindən bu prinsipin pozulmasıdır.

Tövsiyə:

Eyni iş üzrə Ali Məhkəmədə işin dəfələrlə baxılmasına məhdudiyyət qoyulmasını təklif edirik. Misal üçün, eyni iş Ali Məhkəməyə ikinci dəfə daxil olduqda, Ali Məhkəmə həmin işi apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərmədən özünün yekun qərarını çıxarmalıdır.

2. Açıq-aşkar əsassız iddialar və şikayətlərin qarşısının alınması

Təcrübədə məhkəmə prosesindən sui-istifadə edərək açıq-aşkar əsassız iddialar və şikayətlərdən geniş istifadə olunur. Mülki Prosesual Məcəllənin 174.5-ci maddəsində açıq-aşkar əsassız vəsatət və ya şikayətlərin verilməsinə görə cərimə nəzərdə tutulsa da, praktikada bu cərimə çox nadir hallarda tətbiq olunur. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, açıq-aşkar əsassız iddia və şikayətlərlə mübarizə effektiv məhkəmə sisteminin mühüm bir hissəsidir. Azərbaycan məhkəmə təcrübəsində geniş yayılmış aşağıdakı neqativ halları nümunə kimi göstərmək olar:

- Eyni tərəflər arasında, eyni predmet barəsində və eyni əsaslar üzrə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi olduğu halda şəxsin yenidən iddia qaldırması;
- İşə baxılma müddətini uzatmaq üçün qəraradlardan formal olaraq şikayət verilməsi (xüsusilə, heç bir hüquqi əsas olmadığı halda aidiyyətlə bağlı ərizə verilməsi və sonradan qəraraddan şikayət verilməsi və ya ekspertiza təyin edilməsi ilə bağlı qəraradlardan icraatın dayandırılması hissəsindən şikayət verilməsi və s.);
- Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası ilə bağlı icra orqanının qərarından əsassız şikayətlərin verilməsi (və şikayətin verilməsini əsas

götürərək birinci instansiya məhkəmələrinin bu şikayətlərə baxıldığı müddətdə icranın dayandırılması barədə qərardad qəbul etməsi) ilə icranın gecikdirilməsi.

Tövsiyə:

1. Təklif edirik ki, hazırlıq iclasında iddiaçının iddia qaldırması üçün subyektiv hüququnun olub-olmaması məsələsi araşdırılsın. Əgər iddiaçının iddia qaldırmaq üçün subyektiv hüququ və kifayət qədər hüquqi əsasları yoxdursa, bu halda həmin iddia ərizəsi baxılmamış saxlansın;
2. Bundan əlavə, açıq-aşkar əsassız iddia qaldırmış və ya şikayət vermiş tərəfin və onun nümayəndəsinin və ya vəkilinin ciddi cərimələnməsi ilə bağlı təcrübənin formalaşdırılmasını təklif edirik.

3. Məhkəmə xərcləri ilə bağlı məsələlər

Sənədlərin tərcümə olunması ilə bağlı xərclər Mülki Prosesual Məcəllədə birbaşa olaraq işə baxılması ilə əlaqədar məsrəflərə aid edilməmişdir. Qeyd edək ki, Mülki Prosesual Məcəllədə göstərilən "tərcüməçilərə verilməli olan məbləğ" ifadəsi təcrübədə məhkəmədə birbaşa tərcüməni həyata keçirən şəxslərə ödənilən ödənişləri nəzərdə tutur və sənədlərin tərcüməsi ilə bağlı xərcləri əhatə etmir. Digər tərəfdən, vəkilə göstərilən yardıma görə xərclərin ödənilməsi ilə bağlı "ağlabatan məbləğ" meyarı nəzərdə tutulmuşdur ki, təcrübədə məhkəmələr bu məbləği mümkün qədər az müəyyən edirlər.

Bundan əlavə, birinci instansiya məhkəməsinin qərarında yalnız həmin instansiyada icraat zamanı tərəflərin çəkdiyi xərclərlə bağlı məsələ məhkəmə tərəfindən nəzərdən keçirilir və müvafiq qərar çıxarılır. Bu qərarla tərəflərin apellyasiya və kassasiya instansiyasında hüquqi yardım və digər xidmətlərlə bağlı çəkdiyi xərclərin ödənilməsi nəzərdə tutulmur. Qanunvericilikdə bu instansiyalarda çəkilmiş xərclərin ödənilməsi ilə bağlı müəyyən prosedur nəzərdə tutulmamışdır və bununla bağlı məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılmasına ehtiyac var.

Tövsiyə:

1. Sənədlərin tərcümə olunması və notarial təsdiq edilməsi ilə bağlı xərclərin Mülki Prosesual Məcəllədə birbaşa olaraq işə baxılması ilə əlaqədar məsrəflərə aid edilməsini təklif edirik. Həmçinin, Mülki Prosesual Məcəllənin 119-cu maddəsinə aşağıdakı yeni müddəanın əlavə edilməsini təklif edirik:

"Tərəflər prosesin istənilən mərhələsində təmin edilmiş tələblərin məbləğinə mütenasib olaraq məhkəmə xərclərinin ödənilməsinə dair ərizə ilə məhkəməyə müraciət edə bilərlər."

2. Təklif edirik ki, Mülki Prosesual Məcəlləyə apellyasiya və kassasiya məhkəmələri tərəfindən bu instansiyalarda icraatla bağlı tərəflərin çəkdiyi xərclərin, o cümlədən hüquqi yardım xərclərinin xeyrinə qərar çıxarılan tərəfin xeyrinə tutulmasını nəzərdə tutan müvafiq müddəalar əlavə edilsin.

F. Məhkəmə qərarlarının icrası

İcra sahəsində mövcud olan aşağıdakı problemlərin də öz müsbət həllini tapmalı olduğunu hesab edirik:

1. "Elektron icra" informasiya sistemi haqqında Əsasnamə təsdiq edilsə də, onun icrası yubanır, yəni elektron icra informasiya sistemi hələ də yaradılmamışdır və tətbiq edilmir. Nəticədə, icra işinin statusu barədə operativ, hərtərəfli və onlayn məlumat almaq qeyri-mümkündür;
2. İcra tədbirləri barədə tərəflərin rəsmi qaydada məlumatlandırılması davamlı və sistemli deyildir;
3. İcra tədbirləri operativ, keyfiyyətlə və tam icra edilmir, bəzən formal xarakter daşıyır;
4. İcra xidmətlərinin göstərilməsi üçün qanunsuz əlavə ödəniş tələb edilir və digər neqativ hallara yol verilir (cavabdehlə qanunsuz sövdələşmə və icranın gecikdirilməsi praktikası da mövcuddur);
5. Borclunun əmlakı aşkar edilmədiyi halda icra işlərindən formal statistika məqsədləri üçün kütləvi şəkildə bu və ya digər yolla imtina edilir;
6. İcra işi üzrə tərəflərin hüquqlarının həyata keçirilməsinə süni maneələr yaradılır;
7. Borc bir icra üsulu ilə icra edildikdən sonra yerdə qalan borcun icra edilməsi faktiki və hüquqi yollarla yayındırılır;
8. Ölkədən çıxışa məhdudiyət qoyulması və götürülməsində qeyri-obyektivlik hallarına yol verilir;
9. İcra prosesi əsasən iddiaçının vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilir;
10. İcra məmuru tərəfindən məhkəməyə verilən bu və ya digər təqdimatlar formal xarakter daşıyır, əsaslandırılmır və sübutla möhkəmləndirilmir, nəticədə rədd edilir;
11. İcra məmuru işi əsassız akt əsasında başqa icra şöbələrinə göndərir;
12. Borclulardan icra ödənişi ilk növbədə alınır və sonra iş icra edilmir, ya da qanunsuz olsa da, borcun hissə-hissə icrası üçün vaxt verilir;
13. Əmlakın boşaldılması üzrə icra tədbirlərinə görə qeyri-qanuni ödənişlər tələb edilir;
14. Birgə mülkiyyətdəki paya tələb yönəldilməsi üçün əlavə məhkəmə qərarı tələb edilir;
15. İcra sənədləri borcluların sayına uyğun verilmir.

Təvsiyə:

1. İcra xidmətinə müraciət edilməsi iddiaçının qərarından asılı edilsin;
2. İcra sənədləri üzrə əlçatan elektron icra reyestri və sisteminin tətbiqinə başlanılsın və elektron icra sisteminin dövlətin bütün məlumat bazalarına birbaşa çıxış imkanları müəyyən edilsin;
3. İşlərin icra məmurları və ərazi üzrə bölüşdürülməsi şəffaflaşdırılsın və bu kriteriyalara yenidən baxılsın;

Hüquq və komplayens

---

4. İcra ödənişi daha böyük məbləğli işlərdə azaldılsın;
5. İcra məmurlarının peşəkar, xüsusilə də psixoloji və etik biliklərinin möhkəmləndirilməsi üçün sertifikatlaşdırma sistemi tətbiq edilsin;
6. Ayrı-ayrı icra tədbirlərinin tətbiqi təcrübəsi və yeni icra tədbirləri qanunvericiliyə daxil edilsin.

G. Patent, əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilərin dövlət reyesterinin şəffaflığı

Dünyanın bir çox aparıcı iqtisadiyyatlarında patent, əmtəə nişanları və bir sıra digər əqli mülkiyyət obyektlərinin dövlət reyestri elektron formada dövlət orqanlarının internet səhifələri vasitəsilə ictimaiyyətə açıqdır. Bu açıqlıq əmtəə və xidmət təqdim edən təşkilatların öz əqli mülkiyyət hüquqlarını effektiv qoruması və digər şəxslərin (biznes subyektlərinin) əqli mülkiyyət hüquqlarını pozuması üçün patent, əmtəə nişanları və digər əqli mülkiyyət obyektlərinin dövlət tərəfindən qeydiyyatı barədə məlumatı əlçatan edir. Bununla da əmtəə istehsal edən və ya xidmət göstərən şəxslər (təşkilatlar) əmtəələrini istehsal etməzdən və ya xidmətlərini hazırlamazdan əvvəl açıq reyestr vasitəsilə həmin əmtəə və ya xidmətlər üzrə əqli mülkiyyət hüquqlarının (məsələn, əmtəə nişanı) başqa şəxsə aid olub-olmadığını müəyyənləşdirə bilir və bu hüquqların pozulmaması üçün müvafiq seçimlər etmək imkanı yaranır. Nəticədə, əqli mülkiyyət hüquqlarının pozuntusu baş vermir və müvafiq dövlət orqanlarının bu sahədə iş yükü azalmış və əqli mülkiyyət sahiblərinin hüquqları pozulmamış olur.

Təəssüf ki, bu günədək Azərbaycanda belə bir işlək və tam elektron reyestr qurulmamışdır. Qeydiyyatdan keçmiş patent və əmtəə nişanlarına dair rəsmi bülletenlərin çap olunmasına baxmayaraq, onların sayının və həcmnin çoxluğu səbəbindən onlar vasitəsilə qeydiyyatdan keçmiş əqli mülkiyyət hüquqlarının axtarırlarının keçirilməsi praktiki cəhətdən qeyri-mümkündür.

Tövsiyə:

Patent, əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilərin dövlət reyestrləri elektron formada təşkil olunsun və Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin internet səhifəsi vasitəsilə ona çıxış təmin edilsin.

H. Dövlət orqanları ləğv edilərkən hüquq varisliyi

Son illər Azərbaycan hökuməti tərəfindən həyata keçirilən islahatlar çərçivəsində bir sıra dövlət orqanları ləğv edilir. Bununla əlaqədar qəbul olunan normativ və qeyri-normativ xarakterli aktlarda ləğv olunan dövlət orqanının hüquqi varisliyi məsələsi bəzi hallarda öz həllini tapmır. Nəticədə, ləğv olunan dövlət orqanının funksiyaları və aktivləri digər dövlət orqanı və ya publik hüquqi şəxsə ötürülsə də (aid edilsə də), sonuncular üzərinə ləğv olunan dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilməsinə başlanılmış icraatın davam etdirilməsi ilə bağlı öhdəlik qoyulmur. Bu isə başlanılmış icraatın başa çatdırılmaması ilə nəticələnir, icraat müddətləri ötürülür və uzanır, biznes subyektləri həmin icraatla bağlı yenidən müraciət etməli və uzun prosedurlardan keçməli olurlar.

Tövsiyə:

Ləğv olunan dövlət orqanının funksiyaları digər dövlət orqanı və ya publik hüquqi şəxsə ötürülürdükdə (aid edildikdə), sonuncular üzərinə ləğv olunan dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilməsinə başlanılmış icraatın davam etdirilməsi ilə bağlı öhdəlik qoyulsun.

V İNSAN
RESURSLARI VƏ
ƏMƏK

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi 1 fevral 1999-cu ildə qəbul edilib və qüvvəyə mindiyi vaxtdan etibarən ona çoxsaylı düzəlişlər edilmişdir. Son bir neçə il ərzində məşğulluğun sənədləşdirilməsi prosesinin rəqəmsallaşdırılması ilə bağlı səciyyəvi dəyişikliklər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, Məcəllə normalarının tətbiqində və ümumilikdə əmək qanunvericiliyində hələ də ciddi çatışmazlıqlar qalmaqda davam edir.

Əmək münasibətlərinin dövlət tənzimləməsinə cavabdeh olan qurumlar tərəfindən Azərbaycanda iqtisadiyyatın dərinədən modernləşdirilməsi, innovasiya prosesləri, ölkəmizin dinamik inkişafı ilə uyğunlaşdırılmasına ehtiyac olan əmək münasibətlərinin daha çevik tənzimlənməsi prosesinin aparılmasını alqışlayırıq. 2021-ci ildə Ağ Sənəddə verilən təkliflərin əmək qanunvericiliyinin gələcək dəyişiklik layihələrində əks tapmasını müsbət hal kimi qeyd edərək, bəzilərinin hələ də aktuallığını saxladığı üçün builki təkliflər siyahısında təkrar vurğulanmasını vacib hesab edirik (məsələn, distant işlə bağlı münasibətlərin yeni tənzimləmə qaydalarının hazırlanması).

1. Evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və distant iş

COVID-19 pandemiyası səbəbindən bir çox sahələrdə işəgötürənlər işçiləri evdən və yaxud da əmək müqaviləsində nəzərə tutulmuş iş yerlərindən kənarında işə cəlb etməyə məcbur olmuşlar. Pandemiyanın bitməsinə baxmayaraq bu praktika bir çox təşkilatlarda davam etdirilmişdir və işçilər tərəfindən çox böyük rəğbətlə qarşılanır. Lakin Əmək Məcəlləsinin hazırkı mətni işçi tərəfindən öz əmək funksiyalarını evdən və yaxud işəgötürənin müəssisəsindən kənarında yerinə yetirilməsini təfərrüatlı şəkildə tənzimləmir. Nəticədə, əmək funksiyalarını evdən və yaxud işəgötürənin müəssisəsindən kənarında yerinə yetirilməsi zamanı tərəflərin qarşılıqlı hüquq və öhdəliklərində qeyri-müəyyənliklər yaranır və bu qeyri-müəyyənliklər tərəflər arasında əmək mübahisələrinin yaranması səbəb ola bilər. Əmək Məcəlləsinə təklif edilən əlavə və dəyişiklər bu sahədə tərəflər arasında qeyri-müəyyənlikləri aradan qaldırmaq məqsədini daşıyır.

Tövsiyə:

1. Əmək Məcəlləsinin "XIII Bölmə"si sözləri "XIV Bölmə" sözləri ilə, "Qırx yeddinci fəsil" və "Qırx səkkizinci fəsil" sözləri isə müvafiq olaraq "Qırx səkkizinci fəsil" və "Qırx doqquzuncu fəsil" sözləri ilə əvəz edilsin.
2. Aşağıdakı mətnə yeni "XIII Bölmə" əlavə edilsin:

"XIII Bölmə

Evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və distant iş

Qırx yeddinci fəsil

Maddə 307-1. Ümumi müddəalar

1. Evdən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini yerinə yetirən şəxs dedikdə işəgötürənin təqdim etdiyi və ya işçinin öz hesabına əldə etdiyi xammalından (materialından), istehsal vasitələrindən, avadanlıqlardan və ya proqram təminatlarından istifadə etməklə əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini öz evində yerinə yetirilməsi haqqında əmək müqaviləsi bağlamış fiziki şəxs başa düşülür.
2. Evdən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini yerinə yetirən şəxs ilə əmək müqaviləsinin bağlanması, ona əlavə və dəyişiklik edilməsi və ya ona xitam verilməsi, o cümlədən işəgötürənin müvafiq əmrlərinin (qərarların), bildirişlərin və əmək münasibətləri ilə bağlı olan hər hansı digər sənədlərin tərtib edilməsi zamanı elektron imzadan və ya şəxsi imzanın başqa analoqundan istifadə edilə bilər. Elektron imzadan və ya şəxsi imzanın başqa analoqundan istifadə edildiyi təqdirdə sənədin üzərinə müəssisəsinin (işəgötürənin) möhürünün qoyulması tələb edilmir. Tərəflərin biri-biri ilə sənəd mübadiləsi elektron şəkildə, poçt kuryeri və ya sifarişli məktub vasitəsilə də həyata keçirilə bilər.
3. Evdən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini yerinə yetirən şəxs ilə bağlanmış əmək müqaviləsində həmçinin aşağıdakılar göstərilməlidir:
  - 3.1 tərəflərin biri-biri ilə əlaqə saxlaması üçün telefon nömrələri, elektron poçt ünvanları və poçt ünvanları;
  - 3.2 işçi özünün xammalından (materialından), istehsal vasitələrindən, avadanlıqlardan və ya proqram təminatlarından istifadə etdiyi təqdirdə onların adı aşınmasına görə işəgötürən tərəfindən işçiyə ödənilməli olan kompensasiyanın həcmi, onun ödənilmə şərtləri və qaydası;
  - 3.3 əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin evdən yerinə yetirilməsi ilə bağlı işçinin xərclərin əvəzinin ödənilmə şərtləri və qaydası;
  - 3.4 işçinin işəgötürənin telefon zənglərinə, elektron məktublarına və sair sorğularına dərhal cavab vermək öhdəliyi;
  - 3.5 işəgötürənin fəaliyyət göstərdiyi idarəsinə (ofisinə) işçinin çağırılmasının, o cümlədən həmin idarədə (ofisdə) işçinin əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti yerinə yetirilməsinin qaydası və şərtləri; və
  - 3.6 tərəflərin müəyyən etdiyi hər hansı digər məsələlər.
4. Əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərini evdən yerinə yetirilməsinə maneçilik törədən hər hansı bir hadisənin baş verdiyi (misal üçün, işçinin xəstələnməsi, internet rabitəsinin kəsilməsi və s.) təqdirdə, işçi dərhal bu barədə işəgötürənə məlumat verməlidir.
5. İşəgötürən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini evdən yerinə yetirən işçinin əmək şəraiti ilə iş vaxtları ərzində tanış ola və işəgötürənin mülahizəsinə əsasən əmək şəraitinin işin yerinə yetirilməsi baxımından tələb olunan səviyyəyə

çatdırmaq üçün zəruri olan tədbirləri görməyi işçidən tələb edə bilər.

6. Aşağıdakı öhdəliklər istisna olmaqla, əməyin mühafizəsi ilə bağlı Əmək Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş işəgötürənin hər hansı digər öhdəlikləri əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini evdən yerinə yetirən işçilərə şamil edilmir:

6.1 normal əmək və istirahət rejiminə riayət etmək;

6.2 işçilərin əməyin mühafizəsi normaları və qaydaları üzrə ilkin təlimatlandırılmaq; və

6.3 istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələrin araşdırılmasında iştirak etmək;

6.4 İşçilərin istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta etdirmək.

Maddə 307-2. Müstəsna hallarda işçi tərəfindən əmək funksiyaların və əmək öhdəliklərinin evdən yerinə yetirilməsi

1. İşəgötürən müstəsna hallarda (yəni, işin normal ahəngini pozan təbii fəlakət, epidemiya, pandemiya, istehsalat qəzaları, işçilərin həyat və ya sağlamlığı üçün təhlükə yaradan hallarda və operativ surətdə qarşısı alınmayan digər hallar mövcud olduqda) onunla əmək müqaviləsi bağlayıb öz əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərini işəgötürənin müəssisəsində yerinə yetirən işçiyə bildiriş təqdim etməklə işçidən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti olaraq evdən yerinə yetirilməsini birtərəfli qaydada tələb edə bilər.

2. Bildirişdə işçidən əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti olaraq evdən yerinə yetirilməsinin müddəti bir qayda olaraq 1 (bir) aydan çox ola bilməz. İşəgötürənin əsalandırılmış əmri (qərarı) ilə bu müddət hər dəfə əlavə 1 (bir) aylıq müddətlərə artırıla bilər.

3. Bildirişdə aşağıdakı məlumatlar göstərməlidir:

3.1 işçinin iş və istirahət saatları və günləri;

3.2 tərəflər arasında biri-biri ilə əlaqənin aparılması qaydası;

3.3 əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti olaraq evdən yerinə yetirilməsi ilə bağlı işəgötürənin münasib bildiyi hər hansı digər məsələlər.

4. Müstəsna hallarda əmək funksiyalarını və əmək öhdəliklərinin müvəqqəti olaraq evdən yerinə yetirən işçinin əmək haqqı dəyişməz saxlanılır.

Maddə 307-3. Distant iş

1. Distant iş dedikdə işçi tərəfindən əmək funksiyaların və əmək öhdəliklərin işəgötürənin yerləşdiyi yerdən, onun filialından, nümayəndəliyindən, hər hansı digər struktur bölməsindən kənarında və yaxud işəgötürənin birbaşa və ya dolayısı ilə nəzarəti altında olmayan ərazidə (işçinin evi istisna olmaqla) işçi tərəfindən yerinə yetirilməsi başa düşülür, bu şərtlə ki, əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi və işəgötürənlə qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsi üçün kommunikasiya (o cümlədən internet) vasitələrindən istifadə edilmiş olsun.

2. Distant iş haqqında əmək müqaviləsində başqa cür nəzərdə tutulmayıbdırsa, işçinin iş vaxtının rejimi və istirahət vaxtı onun tərəfindən sərbəst şəkildə müəyyən edilir.

3. Bu Məcəllənin evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini tənzimləyən müddəaları distant işə də şamil edilir.

Maddə 307-4. Əmək Məcəlləsinin müddələrinin şamil edilməsi

Bu Məcəllənin digər Bölmələrinin müddəaları evdən əmək funksiyalarının və əmək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə və distant işə hazırkı "XIII Bölmə"də göstərilmiş xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla tətbiq edilir.

2. "Təyin (təhkim) edilmə" anlayışının müəyyən edilməsi

Qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi işçilərin işlə əlaqədar başqa yerlərə göndərilməsi üzrə məhdud tənzimləmə nəzərdə tutur. Belə ki, mövcud qanunvericilik sadəcə ezamiyyətin geniş yayılmış növlərindən biri olan "xidməti ezamiyyət" (ingiliscə -- "business trip") ilə bağlı məsələləri tənzimləyir.

Bu qaydalara əsasən xidməti ezamiyyət dövlət orqanının, müəssisə, idarə və təşkilatın rəhbərinin sərəncamı və ya əmri ilə işçinin daimi iş yerindən müəyyən olunmuş müddətə (40 gündən çox olmamaq şərtilə) başqa yerə xidməti tapşırığı yerinə yetirmək üçün getməsi hesab olunur. Bu cür anlayış ümumidir, biznes mühitinin tələblərinə və ehtiyaclarına uyğun deyildir və işçilərin təyin (təhkim) edilməsi (ingilis dilində "assignment (secondment)" adlandırılır) ilə ezamiyyə anlayışlarını (ingilis dilində "business trip" adlandırılır) bir-birindən fərqləndirmir. Belə ki, təcrübədə xidməti ezamiyyətlə yanaşı işçinin daimi iş yerindən başqa yerə xidməti ezamiyyətin şərtlərindən fərqli qaydada təyin və təhkim olunması da geniş tətbiq olunur. Bu praktikaya əsasən işçilər işlə əlaqədar sadəcə xidməti tapşırığın yerinə yetirilməsi üçün deyil, həmçinin müxtəlif məqsədlər (təlim, seminar və digər işgüzar görüşlərdə iştirak, müxtəlif layihələrə cəlb edilmə və s.) üçün başqa yerlərə təyin (təhkim) edirlər.

Bununla yanaşı, ezamiyyə zamanı işçilərin razılığı tələb olunmadığı (Əmək Məcəlləsinin 242-ci maddəsində göstərilən istisnalar xaricində) və proses müvafiq kadr sənədləşmələri vasitəsilə rəsmiləşdirildiyi halda, təyin (təhkim) edilmə zamanı prosesin şərtləri bir qayda olaraq işçi ilə razılaşdırılır və ayrıca olaraq işçinin təyin (təhkim) edildiyi ölkə üzrə təqdim edilən təyin (təhkim) edilmə məktubu (ingilis dilində "assignment letter") vasitəsilə rəsmiləşdirilir. Əmək şəraitinin şərtləri (iş və istirahət vaxtı, əmək haqqı və ona əlavələr, əmək məzuniyyətinin müddəti, eməyin mühafizəsi, məcburi dövlət sosial sığorta və digər icbari sığorta olunma) və digər mühüm tənzimləmələr təyin (təhkim) edilmə məktubunda göstərilir. Lakin Azərbaycan qanunvericiliyində müvafiq qanuni tənzimləmə olmadığından işlə əlaqədar işçilərin başqa yerlərə göndərilməsi işəgötürənlər tərəfindən bütün hallarda xidməti ezamiyyə olaraq rəsmiləşdirilir. Bu isə praktikada işçilərin əmək və sosial təminat hüquqlarının qorunması, məsələnin doğru sənədləşdirilməsi, müddət, əlavə ödənişlər (ezamiyyə və təyin (təhkim) edilmə üzrə müavinətlər), əmək haqqı üzrə vergilərin tutulması, ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və s. məsələlər üzrə qeyri-müəyyənliyə səbəb olur

Tövsiyə:

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən, işçilərin hüquqlarının qorunması, məsələnin doğru sənədləşdirilməsi, həmçinin müddət, əlavə ödənişlər (ezamiyyə üzrə müavinətlər) və s. məsələlərlə bağlı qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılması məqsədilə ezamiyyə və işçilərin təyin (təhkim) edilməsi anlayışlarının ayrı-ayrılıqda ilkin olaraq Əmək Məcəlləsində, daha sonra isə Ezamiyyə Qaydalarında nəzərdə tutulmasını təklif edirik.

İşçilərin təyin (təhkim) edilmə prosesinin xarakteri aşağıdakı kimi göstərilə bilər:

- İşçinin müəyyən müddətə (qısamüddətli və ya uzunmüddətli) əmək müqaviləsində nəzərdə tutulan iş yerindən başqa yerə işgötürənlə olan qarşılıqlı razılıqla əsasən təyin (təhkim) edilməsi.

Əmək Məcəlləsinə işçilərin təyin (təhkim) edilməsinin anlayışı verilməklə, bu proses çərçivəsində aşağıdakılarla bağlı ətraflı tənzimləmənin işgötürən və işçinin qarşılıqlı razılığı əsasında müəssisədaxili sənədlər (əmək müqaviləsi, daxili siyasət və s.) vasitəsilə tənzimlənməsinin məqsədəmüvafiq olduğunu düşünürük:

- təyin (təhkim) edilmənin növü (ölkədaxili, xarici ölkələrə, qısa/uzunmüddətli);
- təyin (təhkim) edilmənin məqsədi;
- təyin (təhkim) edilmənin ümumi şərtləri;
- illik məzuniyyət;
- istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri;
- təyin (təhkim) edilmə zamanı əmək müqaviləsinin qüvvədə qalma məsələsi;
- tətbiq olunacaq mükafat və həvəsləndirmə tədbirləri;
- təyin (təhkim) edilmə zamanı SƏTƏM qaydaları;
- işçi və işgötürənin hüquq və vəzifələri.

3. Ezamiyyə zamanı qeyri-iş günlərinin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı dəyişikliklər

Ezamiyyə Qaydalarına (Maddə 1.9) əsasən işçinin ezamiyyətə getdiyi və ezamiyyətdən qayıtdığı gün (günlər) istirahət və ya iş günü hesab edilməyən bayram gününə (günlərinə) düşərsə, həmin gün (günlər) üçün işçiyə əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada əlavə əmək haqqı və ya əlavə istirahət günü (günləri) verilir. Lakin işçinin ezamiyyətə getdiyi və ezamiyyətdən qayıtdığı gün (günlər) Ümumxalq Hüzn Günü və səsvərmə günlərinə düşərsə, Əmək Məcəlləsinin 164-cü maddəsindən fərqli olaraq bu tənzimləmə tətbiq edilmir. Halbuki, Əmək Məcəlləsinin 164-cü maddəsinə əsasən işçiyə yalnız istirahət günləri və iş günü hesab edilməyən bayram günündə görülən işlərə görə deyil, həmçinin səsvərmə günlərində və Ümumxalq Hüzn Günündə görülən işlərə görə də əlavə əmək haqqı və ya əlavə istirahət günü (günləri) verilir.

Tövsiyə:

Buna əsasən, Əmək Məcəlləsinə uyğunluğun təmin edilməsi məqsədilə Ezamiyyə Qaydalarına da müvafiq tənzimləmələrin əlavə edilməsini təklif edirik.

4. Ezamiyyə xərcləri normalarının yenilənməsi

Ezamiyyə xərclərinin normaları haqqında Nazirlər Kabinetinin 25 yanvar 2008-ci il tarixli 14 sayılı qərarına əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində ezamiyyə xərclərinin 1 günlük norması Bakı şəhərində 90 manat, Gəncə, Sumqayıt və Naxçıvan şəhərlərində 70 manat, Respublika tabeli digər şəhərlərdə, rayon mərkəzlərində, şəhər tipli qəsəbələrdə və kəndlərdə 65 manat müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində ezamiyyə xərclərinin müəyyən edilmiş 1 günlük normasının 80 faizini mehmanxana xərcləri təşkil edir. Yerdə qalan 20 faiz hissə isə digər (yemək, nəqliyyat, rabitə və s) xərcləri əhatə edir. Hesab edirik ki, bu normalar cari dövrün tələblərinə uyğun deyil və bu hal işəgötürənlər üçün problem yaradır. Normaların 2008-ci ildən qüvvədə olmasını və həmin vaxtdan bəri baş verən devalvasiyanı və inflyasiyanı nəzərə alaraq normalara yenidən baxılmasına zərurət yaranmışdır.

Tövsiyə:

Ezamiyyə xərclərinin normalarına mehmanxana və digər (yemək, nəqliyyat, rabitə və s.) xərclərə cari bazar qiymətlərini nəzərə alaraq yenidən baxılmasını, həmçinin gələcəkdə ezamiyyə xərclərinin aktual olması və inflyasiyanın təsirini nəzərə alması üçün müvafiq metodologiyanın hazırlanması və tətbiq edilməsini təklif edirik (məsələn, hər il rəsmi inflyasiya dərəcəsinə uyğun düzəliş olunması).

5. Performansın qiymətləndirilməsi anlayışının tətbiq edilməsi

Hazırda qüvvədə olan Əmək Məcəlləsi işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin yoxlanılması, ixtisasına, sənətinə müvafiq olaraq onların tutduğu vəzifəyə (peşəyə) uyğun olduğunu aşkara çıxarmaq məqsədilə işçilərin attestasiyasının keçirilməsi nəzərdə tutulur. Lakin, qeyd etməliyik ki, hazırda təcrübədə işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin yoxlanılması, ixtisasına, tutduğu vəzifəyə (peşəyə) uyğunluğunun yoxlanılması məqsədilə işəgötürənlər tərəfindən işçilərin məşğulluq səviyyələri üçün meyarlar müəyyən edən obyektiv performans standartlarının və ya hədəflərinin (məsələn, Əsas Fəaliyyət Göstəriciləri (ƏFG) (*ing. "Key Performance Indicators" (KPI)*) təyin edilməsi yolundan istifadə edilir. Təyin edilən standartlara və ya hədəflərə çatmaq işəgötürənlərə performansın qiymətləndirilməsi zamanı işçilərin səmərəliliyi, məhsuldarlığı və məşğulluq səviyyələri haqqında fikir formalaşdırmaq imkanı verir.

Məlumdur ki, peşəkarlıq səviyyəsinin, ixtisasının (peşəsinin) kifayət dərəcədə olmadığına görə işçinin tutduğu vəzifəyə uyğun gəlmədiyi barədə qərarın qəbul edilməsi AR ƏM-nin 70-ci maddəsinin "c" bəndinə müvafiq olaraq, işəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi əsası kimi müəyyən edilmişdir.

Tövsiyə:

Təklif edirik ki, işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin yoxlanılması məqsədilə Əmək Məcəlləsində təsbit edilən "attestasiya" anlayışı genişləndirilsin və performans standartlarının və ya hədəflərin təyin edilməsi, yaxud tətbiq olunan hər hansı digər performans idarəetməsi aləti də işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin yoxlanılması vasitəsi kimi qəbul edilsin. Eyni zamanda təyin edilən performans standartlarına və ya hədəflərə işçinin çata bilməməsi, həmin işçinin peşəkarlıq səviyyəsinin, ixtisasının (peşəsinin) kifayət dərəcədə olmadığına görə işçinin tutduğu vəzifəyə uyğun gəlmədiyi barədə qərarın qəbul edilməsi üçün əsas təşkil etsin və işəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinin ləğv edilməsinin əsası kimi müəyyən edilməsi də daxil olmaqla, işəgötürənə həmin işçi barəsində intizam tədbirlərinin (məsələn, xəbərdarlıq və ya töhmət) görülməsi səlahiyyəti verilsin.

6. Əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsinin bağlanması

Hazırda qüvvədə olan Əmək Məcəlləsinin 58-ci maddəsində əlavə iş yeri anlayışı *əvəzçilik üzrə əmək müqaviləsi* ilə verilir. Həmçinin, Əmək Məcəlləsinin 43-cü maddəsinin "h" bəndinə istinadən əmək müqaviləsində işçinin iş yerinin əsas və ya əlavə iş yeri olması barədə qeyd göstərilir. Bu səbəbdən işçinin başqa işəgötürən ilə əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsi bağlamasının "əvəzçilik" ifadəsi ilə əlaqələndirilməsi qeyri-müəyyənlik yaradır.

Tövsiyə:

Təklif edirik ki, yuxarıda qeyd edilən qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq üçün Əmək Məcəlləsinin 58-ci maddəsində *əvəzçilik* ifadəsi əlavə iş yeri üzrə əmək müqaviləsinin bağlanması və tənzimlənməsi olaraq *əvəzlənsin*.

7. İşdən kənarlaşdırma halında əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi

Hazırda qüvvədə olan Əmək Məcəlləsinin 62-ci maddəsində işçinin işdən kənarlaşdırılmasını mümkün edən hallar sadalanmışdır. Həmin maddənin üçüncü hissəsində göstərilir ki, kənar edilən vaxt ərzində işçiyə əmək haqqı verilmir. Lakin işçinin işdən kənarlaşdırılmasına səbəb olan halın baş verməsi işəgötürən üçün əmək müqaviləsinə xitam əsası kimi müəyyənləşdirilməmişdir. Məsələn, Əmək Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hallarda işçi icbari tibbi müayinə olunmaqdan boyun qaçırırdıqda, və ya keçirilmiş müayinələrin nəticələrinə əsasən həkim komissiyalarının verdikləri tövsiyələri yerinə yetirmədikdə, həmçinin insanın immun çatışmazlığı virusu ilə yaşayan şəxslərin işləməsinə yol verilməyən peşə və vəzifələrdə işləyən işçi vaxtaşırı insanın immun çatışmazlığı virusuna mütləq tibbi müayinədən imtina etdikdə, bu hal onunla olan əmək müqaviləsinin xitam verilməsinə əsas vermir. Eyni çətinliklər vərəm kimi digər yoluxucu xəstəliklərə münasibətdə də yarana bilər.

Tövsiyə:

Təklif edirik ki, AR ƏM-nin 62-ci maddəsində qeyd olunan hallardan hər hansı birinin baş verməsini 70-ci maddədə göstərilən işəgötürən tərəfindən əmək müqaviləsinin ləğvə edilmə əsası kimi əlavə edilsin.

8. 3 yaşına çatmamış uşağı olan qadınların razılığı ilə ezamiyyətə göndərilməsi

Hazırda qüvvədə olan Əmək Məcəlləsinin 242-ci maddəsinin birinci hissəsinə əsasən 3 yaşına çatmamış uşağı olan qadınların ezamiyyətə göndərilməsi qadağan edilir. Lakin indiki dövrdə aparıcı rollarda çalışan qadın əməkdaşların məişət şəraiti öz razılıqları olduğu halda ezamiyyətə getməkləri üçün heç bir məhdudiyyət yaratmır. Həmçinin, bəzi ezamiyyətlərin xarakteri sırf işin təkmilləşdirilməsi məqsədilə təlim xarakteri daşıyır və işəgötürənlərin biznesinin davamlılığına müsbət təsir edir.

Tövsiyə:

Təklif edirik ki, AR ƏM-nin 242-ci maddəsinin 1-ci bəndi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

"Maddə 242. Qadınların gecə işlərinə, iş vaxtından artıq işlərə və istirahət günlərində işə cəlb olunmasının, habelə ezamiyyətlərinin məhdudlaşdırılması

1. Hamilə qadınların və 3 yaşına çatmamış uşağı olan qadınların gecə işlərinə, iş vaxtından artıq işlərə, istirahət, iş günü hesab edilməyən bayram və digər günlərdə işə cəlb edilməsinə, habelə 3 yaşına çatmamış uşağı olan qadınların razılığı olduğu hallar istisna olmaqla onların ezamiyyətə göndərilməsinə yol verilmir".

VI

**MARKETİNG,
KOMMUNİKASIYA
VƏ BİZNESİN
İNKİŞAFI**

1. İctimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya ixtisasları üzrə formal təhsil

Azərbaycanda ictimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya ixtisası üzrə rəsmi bakalavr proqramının olmaması bu sahədə ciddi kadr çatışmazlığına səbəb olur. Nizamlanmayan yarı-təhsil müəssisələrinin bazardakı bu boşluqdan istifadə etməsi nəticəsində bu sahədə standartlaşdırılmamış kursların sayı çoxalmışdır. Belə kurslar əksər hallarda yenidən profilləşmiş və keyfiyyətsizcə tərcümə olunmuş onlayn təlim platformalarının materialları əsasında fəaliyyət göstərir. Bu, çaşqınlığa, dezinformasiyanın yayılmasına və keyfiyyətsiz təhsilin sürətlə artmasına səbəb olmaqdadır.

Tövsiyə:

İctimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya sahəsində ixtisaslı kadrlara artan ehtiyac fonunda (buna Azərbaycanın müxtəlif sosial, iqtisadi və siyasi platformalarda uğurla təmsil və təşviq edilməsinə olan ehtiyac daxildir), müvafiq qurumlar tərəfindən standartlaşdırılmış ictimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya üzrə tədris proqramının yaradılması tövsiyə olunur. Bu məqsədə nail olmaq üçün dövlət universitetlərində ictimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya ixtisası üzrə təklif olunan bakalavr təhsili imkanlarının artırılması və bu proqramları təklif etməyən ali təhsil müəssisələrində onların təsis edilməsini təklif edirik. Bu tədris proqramını hazırlamaq üçün ən yüksək keyfiyyət standartlarını təmin etmək məqsədilə regional və beynəlxalq təcrübələrin öyrənilməsinə təklif edirik. Standartlaşdırılmış tədris proqramının yaradılması Azərbaycanda ictimaiyyətlə əlaqələr və kommunikasiya ixtisasları üzrə formal təhsil çatışmazlığını aradan qaldıracaq və həm sənayeyə, həm də bütövlükdə cəmiyyətə fayda gətirməklə daha ixtisaslaşmış işçi qüvvəsinin yetişdirilməsinə kömək edəcəkdir.

2. Azərbaycan Respublikasının "Reklam haqqında" Qanununa dəyişikliklər

Müasir dövrdə, xüsusilə informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafını nəzərə alaraq, reklam sahəsində beynəlxalq praktika və standartlar əsasında adıçəkilən qanuna müəyyən dəyişikliklərin edilməsini məqsədmüvafiq hesab edirik.

a) Qanunun 9-cu maddəsinə istehlakçıların aldadılması ilə bağlı aşağıdakı müddəaların nəzərdə tutulması təklif olunur.

Tövsiyə:

Bazar yönümlü subyektlərin istehlakçıları aldatmağa yönəlmiş aşağıdakı hərəkətləri qadağan edilir:

- əmtənin mənşəyi, istehsal üsulu, faydalılığı, keyfiyyəti və digər xassələri, istehsalçının kimliyi və ya fəaliyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri haqqında istehlakçıyı aldadacaq hər hansı məlumatın yayılması;
- alqı-satqı və ya sövdələşmənin bağlanması zamanı istehlakçının seçim azadlığına mənfi təsir göstərən əmtəələrin haqsız, qeyri-dəqiq və gizli reklamı üsullarından istifadə;

- istehlakçını aldada biləcək və reklam və ya informasiya materialı kimi ictimailəşdirilməsi mümkün olan əmtənin qeyri-düzgün müqayisəsinin aparılması;
- istehlakçını əmtənin istehlakçı və digər idxal xassələri barədə aldatmaq məqsədilə uyğun olmayan fərqləndirici əlamət və ya qeydlənmə ilə əmtənin satın alınması;
- əmtənin öz komplektinə və ya tələblərinə uyğun gəlməməsinin gizlədilməsi.

b) 6-cı maddəyə düzəlişlər – Haqsız reklam

9-cu maddədə əmtələrin düzgün müqayisə edilməməsi ilə bağlı qeyri-müəyyənlik var və 6-cı maddədə əmtələrin keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin müqayisəsi zamanı uyğunsuzluğun necə müəyyən edildiyinə dair aydın bir anlayış yoxdur. Bu bölmədəki qeyri-müəyyənlik ölkədə müqayisəli reklamların məhdudlaşdırılmasına səbəb olur. Müqayisəli reklam həm də istehlakçının xeyrinə əmtəə və xidmət tədarükçüləri arasında rəqabəti stimullaşdırı bilər.

Tövsiyə:

Bu problemi aradan qaldırmaq üçün aşağıdakılar təklif olunur:

- Reklamın aldadıcı olub-olmadığını müəyyən etmək üçün minimum və obyektiv meyarlar müəyyən edilməlidir.
- Maddi, müvafiq, yoxlanıla bilən və təmsil olunan xüsusiyyətləri müqayisə etdikdə və çaşdırmadıqda, müqayisəli reklam, istehlakçılara onların üstünlükləri barədə məlumat vermək üçün qanuni vasitə ola bilər. Müqayisəli reklamın bütün üsullarını əhatə etmək üçün müqayisəli reklamın geniş anlayışının təqdim edilməsi məqsədəuyğundur.
- Müqayisəli reklamla bağlı hansı təcrübələrin rəqabəti təhrif edə biləcəyini, rəqiblər üçün zərərli ola biləcəyini və istehlakçının seçiminə mənfi təsir göstərə biləcəyini müəyyən etmək üçün, müqayisəyə münasibətdə icazə verilən müqayisəli reklamın şərtləri müəyyən edilməlidir. İcazə verilən reklamın sözügedən şərtlərinə əmtəə və xidmətlərin xüsusiyyətlərinin obyektiv müqayisəsi meyarları daxil edilməlidir.
- Üçüncü tərəflərin aparmış olduğu müqayisəli sınaqların nəticələri müqayisəli reklamda istinad edildikdə və ya həmin sınaqlar reklamda təkrarlandıqda, müəlliflik hüququna dair beynəlxalq konvensiyalar, habelə müqavilə və müqavilədən kənar məsuliyyət haqqında milli müddəalar tətbiq edilməkdir.

Aşağıdakı şərtlərə əməl olunması şərt ilə, müqayisəli reklama icazə verilsin:

- eyni ehtiyacları qarşılayan və ya eyni məqsəd üçün nəzərdə tutulan əmtəə və xidmətləri müqayisə etdikdə.
- əmtəə və xidmətlərin bir və ya daha çox əhəmiyyətli, müvafiq, yoxlanıla bilən və representativ xüsusiyyətlərini, o cümlədən qiymətlərini obyektiv şəkildə müqayisə etdikdə.
- rəqibin əmtəə nişanlarını, ticarət adlarını, digər fərqləndirici nişanlarını,

əmtəələrini, xidmətlərini, fəaliyyətini və ya vəziyyətini nüfuzdan salmadıqda və ya adına xələl gətirmədikdə.

- mənşəyi təyin edilmiş məhsullar üçün hər bir hal üzrə eyni təyinatlı məhsullara aid olduqda.
- əmtəə nişanının, ticarət adının və ya rəqibin digər fərqləndirici nişanlarının nüfuzundan və ya rəqabət aparən məhsulların mənşə təyinatından haqsız istifadə etmədikdə.
- əmtəə və ya xidmətləri qorunan ticarət nişanı və ya ticarət adı daşıyan əmtəə və xidmətlərin təqlidləri və ya təkrarlanması kimi təqdim edilmədikdə.
- • Ticarət edənələr arasında, reklamçı ilə rəqib arasında və ya reklamçının ticarət nişanları, ticarət adları, digər fərqləndirici nişanlar, mallar və ya xidmətlər ilə rəqibin ticarət nişanları arasında çaşqınlıq yaratmadıqda.

c) 8 və 9-cu maddələrə düzəlişlər – Gizli reklam və reklamdan imtina.

"Reklam haqqında" Qanunun bir hissəsi kimi influencer marketingini tənzimləyən müddəanın olmaması səbəbindən internetdə və rəqəmsal platformalarda Qanunun 8 və 9-cu maddələrinin pozulmasına şərait yaranır ki, bu da paralel olaraq global reklam standartlarına əsasən bazarın digər oyunçuları əleyhinə haqsız rəqabətə gətirib çıxarır. Bu sahədə aşağıdakı problemləri vurğulamaq istərdik:

Fırıldaqçı influencerlər – məzmunun bir müəssisə tərəfindən maliyyələşdirildiyini iddia edərək sosial media paylaşımı edən, lakin marka ilə heç bir razılaşmaları olmayanlar nəzərdə tutulur. Onlar digər müəssisələrlə real müqavilələr bağlamaq üçün bu iddia olunan sövdələşmələrdən istifadə edirlər. Virtual influencerlərlə əlaqədar da mübahisəli hal mövcuddur: özünü real insanlar kimi təqdim edən, kompüter tərəfindən yaradılan, izləyicilər qazanan və brendləri təbliğ edən personajlar.

Saxta izləyicilər – eyni şəxs və ya qrup tərəfindən yaradılan və influencerin ümumi izləyici sayını artırmaq üçün birgə satılan çoxsaylı sosial media hesabları. Bu, bir şəxsin nə qədər təsirə malik olduğunu və buna görə ona nə qədər ödəniləcəyini ölçmək üçün brendlər tərəfindən tez-tez istifadə olunan bir meyardır.

Problemlə məzmun – buna sponsorluq edilən paylaşılarda spirtli içki, tütün çəkmə və çılpaqlıq, xüsusən də influencerin auditoriyasının az yaşı ilə bağlı narahatlıqlar aid edilə bilər.

Təvsiyə:

Məşhur blogerlər, influencerlər, onlayn yayımçılar, məşhurlar, sosial media şəxsiyyətləri kimi məzmun yaradıcıları müştərinin alış davranışına böyük təsir göstərə bilər.

Satış məqsədli kontentin reklam kimi aydın şəkildə müəyyən edilə bilməsi vacibdir. İstənilən həvəsləndirmə və ya mükafat forması – pul, komissiyalar, qiymət güzəştləri, lizinqlər və ya kreditlər, pulsuz və ya geniş ictimaiyyətə təklif olunanlardan daha əlverişli şərtlərlə kreditlər, hədiyyələr və s. ödəniş hesab

olunur. Buraya kontenti dərc etmək, hədiyyə almaq və ya öz biznesləri haqqında məzmun dərc etmək üçün ödəniş alınan hallar daxildir.

Sosial mediada bu kimi kontentin hazırlanmasında iştirak edən hər kəs bütün reklamların düzgün etiketlenməsi üçün məsuliyyət daşmalıdır. Gizli reklamlar qeyri-qanuni və zərərli, çünki onlar insanları normalda almayacağı əmtələri almağa inandıra bilər, halbuki həmin şəxslər bu kontentin qeyri-obyektiv bir rəy, fikir və ya tövsiyə olduğunu bilsəydilər, həmin məhsulu almaya bilərdilər. Reklam kimi işarələnməyən məhsullar, xidmətlər və ya brendlər haqqında məlumatın dərc edilməsi aşağıdakı hallarda auditoriyanı çaşdırma bilər:

- öz biznes maraqlarını güddüyü və ya brend adından hərəkət etdiyi halda, sanki influencer özü adi bir istehlakçısıdır
- sanki o məhsulu satın alıb, halbuki məhsul ona hədiyyə və ya müvəqqəti olaraq verilib
- istifadə etmədiyi halda xidmətdən və ya məhsuldan sanki özü istifadə edib
- kontentdə həqiqət olduğunu bilmədiyi bir məsələyə dair iddia qaldırması olduqda
- bunun üçün hər hansı yolla ödəniş almasına baxmayaraq, influencer sosial mediada iddia edilən hər hansı bir nəticəyə şəxsən özünün çatdığı təəssüratını yaratdıqda

Həmçinin, məzmun yalan və ya əsas olmayan bəyanatlar verməməlidir. Məsələn, platformada video və ya foto filtdən istifadə etməklə nəticələri şişirdən gözəllik məhsulunun faydaları nümayiş etdirilməməlidir.

Azərbaycanda marketing və kommunikasiya sahəsində ən yüksək peşəkarlıq və dürüstlük standartlarını təmin etmək üçün aydın təlimatlar və qaydalar yaratmaqla bu problemi aradan qaldırmaq çox vacibdir. Biz hərtərəfli davranış kodeksinin işlənilməsi və hazırlanmasında həm özəl şirkətlərin, həm də xidmət təminatçılarının davranışlarına nəzarət etmək və onları istiqamətləndirmək üçün müvafiq təşkilatın yaradılmasını, bu sahədə müvafiq dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq edilməsini təklif edirik. Bundan əlavə, səlissə işləməyi təmin etmək və etik davranışı təşviq etmək üçün yuxarıda qeyd olunan qurumlar, eləcə də spesifik olaraq peşəkarlar arasında münasibətləri tənzimləyən bir sıra normaların müəyyən edilməsini tövsiyə edirik.

3. Ölkə üzrə tədqiqatların təşviqi

Qlobal biznes icması ilə inteqrasiyasını gücləndirmək və yerli biznesin inkişafına təkan vermək üçün Azərbaycanda ölkənin demoqrafik göstəriciləri və istehlak nümunələri ilə bağlı anlayışları təmin edən məlumat miqyasının daha da genişləndirilməsinə ehtiyac duyulur. Hal-hazırda, "Siyahıyaalma üzrə tədqiqat"dan başqa, lazımi keyfiyyətdə və yetərli sayda hər hansı ictimai araşdırmalar mövcud deyil. Özəl şirkətlər üçün Azərbaycan əhalisinin gündəlik həyatına dair bir çox statistik aspektləri ehtiva edən tədqiqatlara əlçatanlığına zərurət var; belə tədqiqatlar şirkətlərə ölkənin tələbat vəziyyətini daha yaxşı qavramaq və qarşılanmayan ehtiyacları müəyyən etməyə kömək edir. Buna görə

də məlumatlara əsaslanan qərarların qəbul edilməsini sürətləndirmək və dataya əsaslanan mühitin dayanıqlı inkişafını təşviq etmək üçün standartlaşdırılmış və şəffaf şəkildə məlumatların toplanması və yayılması çox vacibdir.

Tövsiyə:

Biz Azərbaycanda illik Ümumxalq İstehlak Araşdırmasının aparılmasını və ya Azərbaycan İstehlak Müşahidə Mərkəzinin yaradılmasını təklif edirik. Azərbaycan müntəzəm və hərtərəfli araşdırmalar aparmaqla öz vətəndaşlarının ehtiyac və verdişlərini daha yaxşı başa düşə, yerli bizneslərin böyüməsi və qlobal iqtisadiyyata daha da inteqrasiya olunması üçün daha əlverişli biznes mühiti yarada bilər.

Öz növbəsində, AmCham Milli Statistika İnstitutu ilə tərəfdaşlıq edərək, ona istifadəçi və biznes yönümlü yenilənmiş milli statistikanın müntəzəm nəşrində dəstək verə bilər.

4. Azərbaycanda PR və marketing peşəkarlarının inkişafının ekosistemi

Azərbaycan Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunda marketing və kommunikasiya fəaliyyətinə həsr olunmuş rəsmi tədbirlərin keçirilmədiyi və bu sahədə dövlət tərəfindən tanınan mükafatların olmadığı azsaylı ölkələrdən biridir. Belə tədbirlərin olmaması Azərbaycanda özəl sektoru təcrid edir, onun regionların istehlak dinamikasına təsir imkanlarını məhdudlaşdırır, beynəlxalq təcrübə və peşəkarlarla əlaqə saxlamaq imkanlarını məhdudlaşdırır. Bundan əlavə, bu, yerli firmalar arasında əməkdaşlığı məhdudlaşdırır və bununla da böyüməyə və təkmilləşmə imkanlarına mane olur.

Tövsiyə:

Azərbaycanda Marketing və Kommunikasiya üzrə rəsmi illik tədbirin təşkilini və dövlət tərəfindən tanınan mükafatların təsis edilməsini tövsiyə edirik. Belə bir təşəbbüs peşəkar inkişafı təşviq edəcək və sənaye daxilində daha çox fikir və təcrübə mübadiləsinə imkan yaradacaqdır. Tədbir üzvlər üçün qlobal təşkilatlarla görüşmək və onlarla əlaqə qurmaq, Azərbaycan bazarının gündəmini təbliğ etmək, onun regionda böyüməsini və aktuallığını daha da genişləndirmək üçün platforma rolunu oynayacaq.

5. Güclü brendinq və bazarda yerləşmə strategiyasının yaradılmasında yerli KOB-lara dəstək

Yerli KOB-lar tarixən hər hansı güclü (məsələn, çevik və zirək tipli, müxtəlif bazarlara uyğunlaşdırılmış) bir brend və bazarda yerləşmə strategiyası ərsəyə gətirmək üçün, əsasən, potensial və qabiliyyət problemləri səbəbindən əziyyət çəkirlər. Bu, onlara fərqlənməyə, müştəriləri cəlb etməyə və saxlamağa ən əhəmiyyətli isə biznesi coğrafi cəhətdən inkişaf etdirməyə mane olmuşdur.

Tövsiyə:

Biz müvafiq dövlət qurumları ilə, xüsusilə KOBİA (Kiçik və Orta Biznesin (KOB) İnkişafı Agentliyi) ilə Azərbaycandakı KOB-ların marketinq, kommunikasiya və biznesin inkişafı sahələrində bacarıq və biliklərinin artırılmasına yönəlmiş bir proqram (məsələn bir BMT proqramı olan UNIDO kimi) hazırlamaq və təşkil etmək üçün birgə səy göstərilməsini təklif edirik. Belə bir proqram KOB-lara rəqabəti üstələməyə və coğrafi miqyaslarını genişləndirməyə kömək edə bilər.

VII RƏQƏMSAL
İQTİSADİYYAT VƏ
İNNOVASIYALAR

Rəqəmsallaşma, rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşdırılması, ayrı-ayrı sahələrdə innovasiyaların geniş tətbiqi hesabına sosial-iqtisadi rifah halının daha da yaxşılaşdırılması Azərbaycan Hökumətinin siyasətinin əsas iqtisadiyyatlarından birini təşkil edir. Bu istiqamətdə son dövrlərdə atılan və ölkənin uğurlu rəqəmsal transformasiyasını təmin etməyə yönəlmiş davamlı addımlar təqdirəlayiqdir.

Bu mənada, 2022-ci ilin 22 iyul tarixində təsdiqlənmiş "Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası" xüsusi qeyd oluna bilər. Sözügedən sənəddə rəqəmsal iqtisadiyyata keçid prosesi, bu prosesin sürətləndirilməsi, innovasiya ekosisteminin qurulması metodu ilə innovativ cəmiyyətin yaradılması kimi strateji məqsədlər və bu məqsədlərin reallaşdırılması üçün atılması gereken addımlar öz əksini tapmışdır.

Digər tərəfdən, yeni texnologiyaların ortaya çıxması, global texnoloji proseslərin və innovasiyaların milli zəmində gedən proseslərə ciddi təsiri dövlət tərəfindən daha ciddi tənzimləyici addımların atılmasını şərtləndirir. Çünki dövlətin müntəzəm tənzimləmələri olmadan, rəqəmsal keçid prosesləri və yeni yüksək texnoloji nailiyyətlərin tətbiqi ciddi çağırışlara və xaos halına gətirib çıxara bilər. Bu mənada, "2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası"na uyğun olaraq, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üzrə strategiyanın, həmçinin rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı üçün tənzimləyici mexanizmin və infrastrukturun yaradılması istiqamətində İqtisadiyyat Nazirliyi ilə Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən atılan addımlar xüsusi qeyd olunmalıdır.

Heç şübhə yoxdur ki, bütün bu proseslərdə əsas tənzimləmə rolu və funksiyası dövlətə aiddir. Lakin rəqəmsal iqtisadiyyata keçid və güclü rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşmasında əsas hərəkətverici amil təşəbbüskar özəl sektor və səmərəli formada təşkil olunmuş dövlət-özəl tərəfdaşlığıdır. Rəqəmsallaşma, 4-cü sənaye inqilabı ilə birlikdə sürətlə artan texnoloji yeniliklər, getdikcə daha geniş sahədə tətbiq olunan innovativ metodlar müasir dünyanın əsas çağırışlarından biri halını artıq almışdır. Bu çağırışlarla ayaqlaşma bilməyən dövlətlərin iqtisadi inkişafda dövrün gerisində qalacağı, sosial-iqtisadi rifah halının bu çağırışlarla ayaqlaşan ölkələrlə müqayisədə ciddi geriləmə göstərəcəyi şübhə doğurmur.

Məhz bu anlayışla Rəqəmsal İqtisadiyyat və İnnovasiyalar Komitəmizin üzvləri tərəfindən aşağıdakı təkliflər irəli sürülmüşdür. Bu təkliflər Azərbaycanın daha güclü təməllərə söykənən rəqəmsal iqtisadiyyatının yaradılması, innovasiyaların daha geniş və daha səmərəli formada tətbiq edilməsi, rəqəmsallaşmanın gətirdiyi əsas çağırışların, xüsusilə də milli təhlükəsizliyin ayrılmaz parçası olan kibertəhlükəsizlik sahəsində çağırışların daha uğurlu və effektiv formada həllinin təmin edilməsi istiqamətində dövlət qurumları ilə sıx əməkdaşlığa hesablanmışdır.

1. Açıq məlumatlar və Açıq API (Tətbiqi proqramlaşdırma interfeysi)

Müasir dünyada Açıq məlumatlar və API konsepsiyalarının üstünlükləri danılmazdır. İctimai istifadə təyinatlı məlumatların fiziki şəxslər və kommertiya qurumları üçün əlçatanlığını nəzərdə tutan açıq məlumatlar, dövlətin rəqəmsallaşdırılmış məhsullarına problemlərsiz inteqrasiyanı təmin edən Açıq API ilə birlikdə çoxsaylı

üstünlükləri təklif edir. Bu texnologiyalar innovasiyaları, şəffaflığı təşviq etməklə və iqtisadi artıma təkan verməklə yanaşı, geniş imkanlar yaradır. Ölkə vətəndaşları və yerli biznes üçün rahatlığın və səmərəliliyin artırılması məqsədilə dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılması istiqamətində Azərbaycan mühüm addımlar atıb. Bununla belə, dövlət orqanlarının iri həcmdə məlumatları saxlaması və onların rəqəmsal platformalarla inteqrasiyası problemi xidmətlərə maneəsiz çıxışa çətinlik yaradır. Bu, dövlət və özəl sektorlar arasında əməkdaşlığı daha da asanlaşdırmaq, xidmətlərin göstərilməsini təkmilləşdirmək və innovasiyanı təmin etmək üçün Açıq məlumatlar və API siyasətlərinin təcili şəkildə tətbiqini tələb edir. Bu tədbirlərə fokuslanmaqla Azərbaycan Açıq məlumatlar və Açıq API tətbiqini işləyib hazırlaya, özəl və dövlət sektorları arasında əməkdaşlığı təşviq edə və rəqəmsal dövlət xidmətlərinin uğurla göstərilməsini təmin edə bilər.

Təvsiyə:

- Tənzimləyici mexanizmlər dövlət sektoru məlumatları açıq və əlçatan etmək üçün aydın tələblərlə birlikdə Açıq məlumatlar və Açıq API konsepsiyalarını özündə birləşdirməlidir. Buraya açıq lisenziyalaşdırma, əlverişli giriş modelləri, açıq formatlar və məlumatların təkrar istifadəsini təşviq etmək daxildir.
- www.opendata.az platformasını yaxşılaşdırmaq üçün təkmilləşdirilmiş funksionallıq, standartlaşdırılmış məlumat formatları və rəy bildirmə bölməsi ilə birgə strategiya xəritəsinin hazırlanması. Dövlət Statistika Komitəsi ilə əməkdaşlıq elm və biznes sahələrində innovasiyaları təşviq etməklə, ölkə üzrə statistika üçün inteqrasiya oluna bilən məlumat bazası yarada bilər.
- Hər bir dövlət orqanında məlumatların toplanmasının yetkinlik səviyyəsini qiymətləndirmək üçün metodologiya hazırlamaq lazımdır. Bu metodologiya məlumat toplama təcrübələrinə əsaslanaraq təşkilatları öndə gedən, qabaqcıl və ya davamçılar kimi təsnif etməyi əhatə edə bilər. Bu qiymətləndirmə cari vəziyyət haqqında anlayışlar verəcək, təkmilləşdirmə və dəstək üçün sahələri müəyyən etməyə kömək edəcəkdir.
- Məlumatların ardıcıl şəkildə toplanması və saxlanmasını təmin etmək üçün protokolların və formatların müəyyənləşdirilməsini tələb edən data toplanmasının standartlaşdırılması və uyğunlaşdırılması, vahid platforma vasitəsilə səmərəli girişi təmin edəcəkdir. Bu cür standartların tətbiqi bu prosesi asanlaşdıracaq və təkrar istifadə üçün data formatlarını dəyişdirmək üçün resurs tələb olunmasının qarşısını alacaqdır.
- Əməkdaşlıq, birgə yaradıcılıq və bilik mübadiləsi üçün maraqlı tərəflər və beynəlxalq ekspertlərlə müzakirələrdə iştirak edən platforma yaratmaq.
- Yeni məhsul və xidmətlərin yaradılması üçün ictimai API-lardan istifadə etmək istəyən özəl şirkətlər üçün uyğunluq meyarları, lisenziya şərtləri və maliyyə şərtləri kimi ictimai məhsulların API-larına çıxışı əks etdirən möhkəm hüquqi bazanın yaradılması. İnteqrasiya ödənişli olarsa, şəffaflığı təmin etmək üçün lazımi sənədlər vasitəsilə maliyyə bölgüsünə aydınlıq gətirilməlidir.
- Açıq API və rəqəmsal dövlət xidmətlərinə çıxış üçün hərtərəfli strategiya

hazırlanmalıdır ki, hər bir dövlət orqanı öz rəqəmsal məhsulları üçün özəl inteqrasiyanı asanlaşdıran bir çərçivə yaratmaq üçün tələb olunan tədbirləri həyata keçirə bilsin. Bu yanaşma müxtəlif dövlət qurumlarında ardıcılığı və aydınlığı təmin edir.

- Özəl və dövlət sektorları arasında birgə əməkdaşlığı uğurla inkişaf etdirmək üçün müxtəlif dövlət qurumlarının Açıq API-yı necə tətbiq etməsinə nəzarət etmək üçün monitoring mexanizmi yaradılmalıdır. Bu mexanizmin məqsədi Açıq API strategiyasının rahat və effektiv həyata keçirilməsini təmin etməklə hər hansı potensial maneələri və ya inzibati problemləri müəyyən etmək və həll etməkdən ibarətdir.
- İnteqrasiya prosesini asanlaşdırmaq və özəl şirkətlər üçün maneələri azaltmaq üçün təhlükəsizlik protokolları, məlumatların məxfiliyi, təhlükəsizlik standartları və uyğunluq tələbləri ilə bağlı açıq və şəffaf təlimatların hazırlanması çox vacibdir. Bu təlimatlar özəl şirkətlərə inteqrasiya tələblərini əvvəlcədən görməyə və məhsulun hazırlanmasının ilkin mərhələlərində bu prinsipləri əlavə etməyə imkan verəcəkdir.
- Rəqəmsal dövlət xidməti məhsulları onların uğurla həyata keçirilməsini təmin etmək üçün hərtərəfli dəstək və əks əlaqə sistemi tələb edir. Özəl qurumlara rəy bildirmək və inteqrasiya etdikləri rəqəmsal məhsullar üçün dəstək axtarmaq imkanı yaradan ayrıca bir platforma yaratmaq lazımdır. Hər hansı bir problemi həll etmək və faydalı və etibarlı məhsulların təqdim edilməsinə zəmanət vermək üçün bu platforma özəl platformalarda olanlara bənzər uyğun tədbirlər və resursları əhatə etməlidir.

2. Süni İntellekt (Sİ), Böyük Dil Modelleri (BDM) və Maşın Öyrənməsi

Süni İntellekt (Sİ) üzrə global irəliləyişlər biznes əməliyyatlarında inqilab etmiş və generativ Sİ imkanlarını genişləndirmişdir. Süni intellektin gündəlik işləri avtomatlaşdırmaq və dövlət xidmətləri və təhsil kimi sahələrdə çevriliş etmək kimi üstünlükləri olsa da, o, gündəlik işi daha yaradıcı işlərə yönəldərək ənənəvi iş sahələrinə təsir etdiyinə görə, həm də əmək təhlükəsizliyi ilə bağlı narahatlıqlar doğurur.

Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən dərc edilən "İş sahələrinin gələcəyi 2023" hesabatı süni intellektin transformasiyasını müsbət tendensiya kimi qiymətləndirir, çünki o, bazara yeni iş imkanları təqdim etməyi vəd edir, iş yerlərinin azalması potensialını üstələyir. Hesabatda bildirilir ki, Böyük Dil Modelleri (BDM) artıq tapşırıqların 15%-ni avtomatlaşdırır və digər proqramlarla inteqrasiya edildikdə bu rəqəm 50%-ə qədər arta bilər.

Dövlət sektoru məlumatların artıq avtomatlaşdırılmasına çox etibar etdiyinə baxmayaraq, rəqəmsallaşma və müasir səviyyəli Sİ texnologiyaları vasitəsilə gələcək irəliləyişlər onun hazırkı vəziyyətini yaxşılaşdırma bilər. Bununla belə, Sİ-nin dövlət sektorunda geniş miqyasda tətbiqindən əvvəl bir sıra tədbirlər görülməlidir. Süni intellektin tənzimlənməsinə beynəlxalq səviyyədə maraq da artır. Stanford Universiteti tərəfindən hazırlanmış süni intellekt indeksi 2016-cı ildə 1 olan,

2022-ci ildə isə 22-yə yüksələn süni intellektlə bağlı qanun və qaydaların sayında əhəmiyyətli artımın olduğunu göstərir. Açıq məlumatlar haqqında siyasət, məlumatların idarə edilməsi və mühafizəsi, həmçinin rəqəmsal inkişaf strategiyaları ilə sıx bağlıdır.

Tövsiyə:

- Ağ Sənədin 2021-ci il buraxılışında qeyd edildiyi kimi, süni intellektlə bağlı fayda və təhlükələri adekvat şəkildə nəzərə alan Sİ texnologiyaları üçün milli strategiya hazırlamaq lazımdır. Bu strategiyada biz Azərbaycanda və beynəlxalq səviyyədə süni intellektin inkişafının qiymətləndirilməsi və cavablandırılması üçün Sİ tənzimləyici orqanın və ya müstəqil fəaliyyət göstərəcək ekspert qrupunun yaradılmasını təklif edirik.
- Qadağan edilmiş Sİ təcrübələrini və yüksək riskli Sİ istifadəsinin müəyyən edilməsini beynəlxalq təcrübələrə uyğunlaşmaq vacibdir. Dövlət milli təhlükəsizlik üçün risklər yaradan təcrübələri müəyyən etməli və özəl sektorun mövcud çərçivəyə əməl edilməsi tələbini göstərməlidir. Qanunvericilik bazası olmadan, özəl sektor konkret təcrübələrin qanuniliyini müəyyən etmək üçün fərdi qaydada dövlət orqanlarından təlimat almalı olacaqdır.
- Dövlət şəffaflığın vacibliyini önə çəkməklə süni intellektin inkişafı üçün aydın təlimatlar və tələblər təqdim etməlidir. Bu təlimatlar özəl sektor üçün gözləntiləri əks etdirməli və Sİ-nin inkişafının bütün aspektlərində şəffaflığın prioritetləşdirilməsini təmin etməlidir.
- Süni intellekt həlləri təklif edən beynəlxalq şirkətlər tərəfindən məlumatların istifadəsi ilə bağlı dövlət xaricdə hazırlanmış süni intellekt texnologiyalarının Azərbaycan vətəndaşlarının və dövlət qurumlarının məlumatlarına necə çıxış və istifadə edə biləcəyi ilə bağlı mövqeyini müəyyən etməlidir.
- Sİ üzrə etik davranış təlimatları şirkətlər və dövlət sektoru tərəfindən hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir. Bu təlimatlar süni intellekt üzrə etik davranış təlimatları çərçivəsində müəyyən edilmiş etik normalara riayət etməli, Sİ-nin layihələndirilməsi, tətbiqi və istifadəsinə rəhbərlik etməlidir. Ədalətliyin, şəffaflığın və hesabatlılığın vurğulanması vacibdir.
- Fərdi məlumatların mühafizəsi" haqqında qanun kimi qanunlarda məlumatların mühafizəsi və məxfilik qaydaları Sİ sistemləri tərəfindən məlumatların toplanması, işlənməsi və saxlanması üçün qayda və normaları aydın şəkildə müəyyən etməlidir.
- Fərdiləşdirilmiş öyrənmə, məlumatlara əsaslanan anlayışlar və avtomatlaşdırılmış inzibati tapşırıqlar üçün Sİ-nin təqdim etdiyi unikal imkanları nəzərə alaraq, akademiyanın yerli və beynəlxalq tədqiqat mərkəzləri və Sİ inkişafı laboratoriyaları ilə əməkdaşlıq etməsi çox vacibdir. Milli strategiya süni intellektin tədris proqramına daxil edilməsinə, yerli universitetlərdə və tədqiqat mərkəzlərində yeni süni intellekt tədqiqat proqramlarının maliyyələşdirilməsinə və yaradılmasına, startaplara süni intellektə əsaslanan həllərin yaradılmasına dəstək verməyə, universitet professorları və müəllimləri üçün Sİ modelləri üzrə

təlimlərin keçirilməsinə və süni intellekt texnologiyalarını inteqrasiya etməklə ənənəvi təhsil metodları üzrə islahatların keçirilməsinə fokuslanmalıdır.

3. Azərbaycanda startap ekosisteminin inkişafı: ehtiyaclar və tələblər

Son bir neçə il ərzində Azərbaycanda yerli startapların sayında əhəmiyyətli artım müşahidə olunmuşdur ki, bu da sahibkarlıq mühitində müsbət tendensiyanın olduğunu göstərir. Bu artım ekosistemə yeni oyunçuların daxil olması sayəsində çoxsaylı akselerasiya və inkubasiya mərkəzlərinin yaradılması ilə müşayiət olunmuşdur. Ölkə daxilində kiçik ölçülü startapların inkişafı proqramlarını həyata keçirməklə bu artımda fəal iştirak edən iri ölçülü özəl şirkətlərin töhfəsini də nəzərə almaq lazımdır.

Uğurlu startap ekosisteminin inkişafı aşağıdakı beş əsas sütun əsasında inkişaf edir:

İnkişaf edən startap ekosistemi yaratmaq üçün biz beş sütunu prioritetləşdirməliyik: dövlət tərəfindən güzəştlər, özəl şirkətlərin cəlb edilməsi, elmi institutların dəstəyi, fərdi əməkdaşlıq və maliyyə institutu tərəfindən investisiyalar.

Tövsiyə:

- 2018-ci ildə yaradılmış startap sertifikatı perspektivlidir, lakin təkmilləşdirilməlidir. İndiki güzəştlər sahibkarların ehtiyaclarını ödəmir. Məsələn, gəlir vergisindən azad olmaq yalnız illik dövriyyəsi 3 milyon manatdan az olduqda mümkündür. Biz Vergi Məcəlləsində illik gəliri 30 milyon manat olan sahibkarlara vergi güzəşti hüququnun genişləndirilməsini təklif edirik.
- Startap sertifikatları olan startaplar üçün güzəştlər paketinə aşağıdakı təcrübələri əlavə etmək:

1) Tədqiqat və inkişaf (TvƏİ) fəaliyyəti ilə məşğul olan startaplar, yüksək ixtisaslı kadrların işə götürülməsi üçün əməkhaqqından tutulmaların azaldılması və mənfəətin startapa yenidən investisiya edilməsi kimi vergi güzəştlərindən

yararlana bilər;

2) Startaplarda İşçilərin Səhmdar Cəmiyyətində İştirakları (İSCI) ilkin mərhələdə işçilərə və təsisçilərə sınaq dövrü ilə birgə gələcək faydalar təklif edir. Mövcud qaydalar bu prosesə dəstək vermir və bu, qanunvericiliyə inamsızlığa səbəb olur. Onun icra olunmaması startapın uğurlu inkişafına mane olur..

3) Startapların maliyyə aspektləri onların uğur qazanması üçün çox vacibdir. Hazırda startapın maliyyə vəsaiti əsasən ailə və dostlardan gəlir, lakin onların maraqlarını qorumaq üçün heç bir mexanizm mövcud deyil. Bunun əksinə olaraq, ABŞ startapları qiymətləndirmə əsasında səhmləri bölüşdürmək üçün C tipli korporasiyalarından ("C Corporations" - təsisçilər və səhmdarlar təşkilatdan ayrı olaraq vergiyə cəlb olunur) istifadə edirlər. Qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrə uyğunlaşmaqla, daha asan pay bölgüsü nizamnamə kapitalında iştirakı təmin etmək üçün yeni təşkilatı strukturunun yaradılmasını tövsiyə edirik.

- Beynəlxalq miqyasda SAFE ("Simple Agreement for Future Equity" – Gələcək Kapital üçün Sadə Müqavilə), KISS ("Keep It Simple Security" – Sadələşdirilmiş Səhm qoyma) və Konvertasiya oluna bilən istiqraz kimi investisiya müqavilələri hüquqi çətinliklər və yüksək ödənişlər olmadan startaplar üçün səmərəli vasitələr kimi meydana gəlmişdir. Biz dövlət qurumlarına minimum sənədləşdirmə tələbləri ilə startapın asan maliyyələşdirilməsi üçün oxşar mexanizmlər yaratmaq məqsədilə beynəlxalq ekspertlərlə əməkdaşlıq etməyi tövsiyə edirik.
- Startap ekosistemində investorları həvəsləndirmək üçün vergi güzəştləri, o cümlədən investisiya qoyuluşları üzrə vergi güzəştləri və əsas kapital üzrə mənfəət vergisindən azad olmalar təmin edilməlidir. Bu tədbirlər startaplara sərmayə qoymağa və ekosistemdə böyüməyə təkan verəcək.
- Dövlət universitetləri akseleratorlar və inkubatorlarla əməkdaşlıq etməli, səmərəli startap və layihələndirmə təfəkkürü metodologiyalarını öz tədris proqramlarına daxil etməlidir. Bu, tələbələri sahibkarlıq fəaliyyətlərinə cəlb edəcək və daxil edəcək, innovasiya və startapın inkişafına təkan verəcəkdir. Buna görə də biz innovasiyaları və tələbələrin iştirakını təşviq etmək üçün sahibkarlıq metodologiyalarını dövlət universitetlərinin tədris proqramlarına daxil etməyi tövsiyə edirik.

4. Azərbaycanca məlumatların mühafizəsi

Məlumatların mühafizəsi müasir dünyada təcili dəyişikliklər tələb edən əsas sahələrdən biridir. Əksər dövlət və biznes xidmətlərinin rəqəmsallaşdırılmasının sürətli inkişafı sayəsində həm dövlət orqanları, həm də bizneslər şəxsi məlumatları da özündə daşıyan kütləvi məlumat dəstləri toplayır. İnkişaf etmiş ölkələr artıq fərdi məlumatların nə dərəcədə əldə oluna, saxlanıla və təhlil oluna biləcəyini aydınlaşdırıblar. Azərbaycanın mövcud qanunvericiliyində bununla bağlı qeyri-müəyyən anlayışlar yer alır, bəzi hallarda sərt, lakin icra olunmayan tələblər qeyri-sağlam iqtisadi mühit formalaşdırır.

Konkret olaraq, Azərbaycanın qanunvericilik bazasında fərdi məlumatların emalı

ilə bağlı qaydaların monitorinqi və icrası yoxdur. Qaydalara əməl edilməməsi inzibati xətlər kimi qəbul edilməklə kiçik ölçülü cərimələrlə kifayətlənir. Beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaq üçün pozuntuların effektiv həlli üçün xüsusi nəzarət orqanları və elektron müraciət mexanizmləri yaradılmalıdır. Bu problemləri həll etmək üçün aşağıdakıları tövsiyə edirik.

Tövsiyə:

- Şəxsi məlumatlara effektiv nəzarət məqsədilə pozuntuları araşdıran və vətəndaşlar tərəfindən şikayətlərin göndərildiyi ixtisaslaşdırılmış qurumlarla birgə mərkəzləşdirilmiş dövlət qurumunun yaradılması. Hərtərəfli araşdırmalar, şəffaflıq və çeviklik sui-istifadənin qarşısını alır və ictimai etimadı artırır.
- Transsərhəd məlumatların ötürülməsi kontekstində, zəruri hesab edildiyi halda, bu cür məlumatları emal edən qurumlara təqdim etmək qabiliyyətinə malik olmaq üçün hüquqi öhdəliklər yaradan qanunvericiliyin qəbul edilməsi tövsiyə olunur. Eyni zamanda, operatorlar üçüncü tərəf serverlərinin məlumatların emalı və ötürülməsi ilə bağlı Azərbaycan qanunlarında müəyyən edilmiş minimum standartlara uyğunluğunu təmin etməyə borcludurlar. Bu, müraciət əsasında həmin serverlərdə saxlanılan məlumatlara giriş icazəsinin verilməsi məsuliyyətini əhatə edir.
- Razılığı müəyyən edən meyarlar qanunvericilikdə aydınlaşdırılmalıdır ki, razılıq a) birmənalı; b) müstəqil; c) məlumatlı; d) konkret; və e) aydın olsun.
- Dövlət qurumları məlumatlarının sui-istifadəsindən qorunmaq, kommunikasiyanı gücləndirmək və böyük həcmdə şəxsi məlumatların idarə edilməsində şəffaflığı təmin etmək üçün iri həcmli şəxsi məlumat dəstinə malik şirkətlərdə Məlumatların Mühafizəsi Əməkdaşının (MMƏ) təyin edilməsini tələb etməlidir.
- Ümumi Məlumatların mühafizəsi Qaydasına (ÜMMQ) uyğun olaraq, bu cür pozuntulara görə cərimələr şəxsi məlumatların istifadəsindən əldə edilən gəlirə mütenasib formada tənzimlənir. Bu yanaşma şirkətləri yalnız açıq şəkildə razılıq verilmiş şəxslərdən şəxsi məlumatları toplamağa, hərtərəfli məlumatları təqdim etməyə, məlumat toplama üsullarını aydınlaşdırmağa və lazımsız məlumatları saxlamaqdan çəkinməyə təşviq edir.
- Xidmət təminatçıları məsuliyyətləri minimuma endirmək üçün məlumatların əldə edilməsi zamanı yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün onların qəyyumlarından və ya valideynlərindən və ya böyüklərindən razılıq ala bilərlər. Məlumatların saxlanması və məqsədlərinin şəffaf şəkildə açıqlanması məsuliyyətdən qorunmaq üçün vacibdir.
- Məlumat qoruyucuları məlumat təhlükəsizliyinə üstünlük verməli və təklif olunan qayda və standartlara əməl etməlidirlər. Dövlət orqanları nümunəvi təcrübələri yaymalı və yoxlanılan platformalar üçün Şəxsi Məlumatların təhlükəsizliyi etiketini lisenziyaya daxil edilməlidir.
- Biz qanunvericiliyə ÜMMQ konsepsiyalarının daxil edilməsini təklif edirik:

Məlumatların Mühafizəsi Hüquqları	Avropa Birliyi <i>Ümumi Məlumatların mühafizəsi Qaydası (ÜMMQ) - 2016</i>
№ 1 Unudulmaq hüququ	Maddə 17 (Silmək hüququ ("unudulmaq hüququ")) <ul style="list-style-type: none"> Konkret hallarda şəxsi məlumatların silinməsinə tələb edir
№ 2 Məlumat daşınması hüququ	Maddə 20 (Məlumatların daşınması hüququ) <ul style="list-style-type: none"> Xidmət təminatçıları arasında məlumatların kompleks formada ötürülməsini nəzərdə tutur.
№ 3 İmtina hüququ:	Maddə 21.3 (Məlumat subyekti birbaşa marketing məqsədləri üçün işlənməyə etiraz etdikdə, şəxsi məlumatlar artıq bu məqsədlər üçün işlənməyəcəkdir...) <ul style="list-style-type: none"> Platforma xüsusiyyətlərinə daxil olarkən məlumatların toplanmasından imtina edilməsini nəzərdə tutur.
№ 4 Avtomatlaşdırılmış qərar qəbul etmək hüququ	Maddə 22 (Avtomatlaşdırılmış fərdi qərarların qəbulu, o cümlədən profilin yaradılması) <ul style="list-style-type: none"> Yalnız avtomatlaşdırılmış emala əsaslanan qərarlardan qorunmanı nəzərdə tutur.

5. Rəqəmsal ekosistem iştirakçıları üçün qanunvericilik mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Ənənəvi bizneslər üçün Əşyalar İnterneti (IoT) dövründə idarəetməni sürətli qərarların qəbulunu asanlaşdıran rəqəmsal, avtonom sistemlərə sürətlə dəyişməsi vacib və qaçılmazdır. Hər bir ötən gün süni intellektin insanın gündəlik həyatında tətbiqi sahəsində rəqabət getdikcə artır, "ChatGPT", "Bing AI", "Hugging Chat" və s. kimi yeni həllər ortaya çıxır. Aparıcı ölkələr arasında belə bir rəqabəti nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 2 fevral 2021-ci il tarixdə "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" in təsdiq edilməsi haqqında" Sərəncam imzalamışdır ki, burada rəqəmsal iqtisadiyyata keçid əsas istiqamətlərdən biri hesab olunur.

Rəqəmsal İqtisadiyyat Strategiyasının əsas məqsədi Azərbaycan biznesinə aparıcı qlobal tendensiyalarla ayaqlaşmaq üçün dəstək verməkdir. Bu məqsədlə, inkişaf edən rəqəmsal texnologiya sektoru iqtisadiyyatda rəqəmsal qabiliyyəti artırmaq naminə lazım olan bacarıqları təmin etmək üçün vacib olacaqdır.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın bir hissəsi olaraq, özəl təşkilatların rəqəmsal məhsullarına edilən qiymət güzəştləri, xarici ekspertlərin cəlb edilməsi, dövlət xidmətlərinin göstərilməsi və ya dövlətdəki məlumat bazası və sairədə məlumatlara əsaslanan yeni xidmətlərin yaradılması üçün API-lar vasitəsilə ictimai istifadə təyinatlı məlumatlara çıxışlarını təmin etmək baxımından dövlət dəstəyinə ehtiyacları var. Belə bir dəstəyin və çıxış imkanının olmaması rəqəmsal iqtisadiyyat sahəsində özəl-dövlət əməkdaşlığını ləngidir.

Tövsiyə:

- Dövlət və özəl təşkilatlar arasında mütərəqqi məlumat inteqrasiyasına nail olmaq üçün dövlət qurumlarının rəqəmsal hazırlığının vəziyyəti, özəl qurumlarla mübadilə ediləcək mümkün məlumatların siyahısı, sözügedən özəl qurumlar üçün standartlar müəyyən edilməlidir. Eyni zamanda, cari və yüksək keyfiyyətli məlumatları əldə etmək üçün məlumatların idarə edilməsi və mülkiyyət hüququnun açıq şəkildə dövlət qurumlarına həvalə edildiyi bir məlumat idarəetmə sistemi yaradılmalıdır.
- Yerli İT və Yüksək Texnologiyalar şirkətləri üçün tender prosedurlarının sadələşdirilməsi.
- Sözügedən ticarəti stimullaşdırmaqla İT xidmətlərinin və proqram təminatının hazırlanması üzrə ixrac imkanlarının təşviq edilməsi.
- Vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, İT və Yüksək Texnologiyalar üzrə şirkətlər üçün ƏDV və gəlir vergisinin azaldılması.
- Elektron ticarətin inkişafı üçün qanunvericiliyin yaratdığı maneələrin (valyuta qanunları, transsərhəd köçürmələrə və elektron pullara məhdudiyyətlər) aradan qaldırılması.
- İdentifikasiya sahəsində reqlamentlərin və standartların hazırlanması.
- İT mütəxəssisləri üçün miqrasiya rejiminin, o cümlədən iş vizalarının alınması qaydalarının sadələşdirilməsi.

6. Rəqəmsal landşaftın genişləndirilməsi

Azərbaycanda rəqəmsal şirkətlərin və innovasiya ekosisteminin mövcudluğunda son illər nəzərəcarpacaq artım müşahidə edilir. Lakin diqqətəlayiq haldır ki, iri texnoloji korporasiyalar regional (Xəzər hövzəsi) bazarı daxilində əməliyyatlar üçün Azərbaycanı mərkəz kimi seçməyiblər. Əvəzində, bu şirkətlərin bir çoxu Türkiyə və Gürcüstan kimi qonşu ölkələrdə regional mərkəzlər yaratmağa üstünlük verir və öz mövcudluğu üçün əsas istiqamət kimi Azərbaycandan faktiki olaraq yan keçiblər.

Azərbaycanda əsas rəqəmsal texnologiya şirkətlərinin olmamasının ciddi fəsadları var. Bu, ölkənin öz insan kapitalının hazırlanması və inkişafı üçün dəyərli imkanları əldən verməsi ilə nəticələnir. Üstəlik, genişmiqyaslı əməliyyatları tez-tez müşayiət edən bilik ötürülməsi zəif olaraq qalır. Nəticə etibarilə, Azərbaycanın ixtisaslı işçi qüvvəsinin əhəmiyyətli bir hissəsi xaricdə imkanlar axtarır, yaxud normalda ölkə daxilində əldə edə biləcəkləri praktika və təcrübədən imtina edərək, uzaqdan iş rejimlərinə üstünlük verirlər.

Məhdud yerli imkanlar və insan kapitalının inkişafındakı çatışmazlıqdan irəli gələn bu tendensiya Azərbaycandan potensial beyin axını ilə bağlı narahatlıqlar yaradır. Bacarıqlı mütəxəssislərin başqa yerlərdə fürsət axtarmaq üçün getməsi istedadlı şəxsləri ölkə hüdudlarında cəlb etmək və saxlamaq problemini daha da gücləndirir. Bu məsələ iri texnoloji şirkətləri Azərbaycana cəlb etmək, bununla da yerli innovasiya ekosisteminin böyüməsini stimullaşdırmaq və ölkənin insan kapitalının tam potensialından istifadə etmək üçün strateji təşəbbüslərə və siyasətlərə ehtiyac olduğunu vurğulayır.

Tövsiyə:

1. Beynəlxalq rəqəmsal texnologiya şirkətlərinin Azərbaycanda regional mövcudluq yaratmağa cəlb edilməsi.

Azərbaycanın rəqəmsal texnologiya şirkətləri üçün cəlbediciliyini təşviq etmək üçün vergi güzəştləri, qrantlar və subsidiyalar kimi maliyyə stimullarının tətbiqi çox vacibdir. Biznes qeydiyyatını sürətləndirmək və bürokratik çətinlikləri minimuma endirməklə tənzimləmə mənzərəsinin sadələşdirilməsi texnoloji firmaları Azərbaycanda mövcud olmağa daha da həvəsləndirə bilər. Bundan əlavə, Azərbaycanı regionda yüksələn rəqəmsal mərkəz kimi nümayiş etdirən proaktiv tanıtım kampaniyaları onun potensial rəqəmsal investorlar və biznes üçün cəlbediciliyini artıracaq.

2. Ölkəni qlobal texnologiya nəhəngləri üçün kifayət qədər cəlbedici etmək məqsədilə bu qlobal texnologiya şirkətləri üçün qanunvericilik güzəştləri (miqrasiya və vergi) tətbiq oluna bilər. Bununla yanaşı, onların Ələt Azad İqtisadi Zonasında və ya digər azad ticarət zonalarında, texnoparklarda və "Abşeron Vadisi" innovasiya klasterində fəaliyyət göstərmələri ölkə iqtisadiyyatını stimullaşdıran və dünya rəqəmsal bazarında reytingini artıran variantlardan biri hesab oluna bilər.

3. Tədqiqat və İnkişaf üzrə Əməkdaşlığın Təşviqi.

Azərbaycan ölkədə Tədqiqat və İnkişaf Proqramları yaratmaq üçün beynəlxalq oyunçuları cəlb edə bilər. Xüsusilə, kənd təsərrüfatında süni intellekt, neft və qaz sahələrində innovasiya, bərpa olunan enerji kimi xüsusi sektorlarda Tədqiqat və İnkişaf üçün əlverişli şərtlər Tədqiqat və İnkişafı təşviq edən əsas sütunların bir hissəsi ola bilər. Tədqiqat təşkilatları, universitetlər və sənaye liderləri ilə beynəlxalq tərəfdaşlıqların qurulması tövsiyə olunur.

4. Əqli Mülkiyyətin (ƏM) mühafizəsinin gücləndirilməsi.

Azərbaycanda mövcud qanunvericilik bazası əqli mülkiyyətin qorunması üçün möhkəm tənzimləmələr müəyyən edir. Buna baxmayaraq, ƏM hüquqlarının pozulması ilə bağlı işlərə məhkəmələr tərəfindən baxılma prosesi çox vaxt xüsusi ƏM məhkəmələrinin olmaması səbəbindən ixtisaslaşmış ekspertiza çatışmazlığından əziyyət çəkir. Məhkəmə sistemində ƏM-in qorunması bazasının gücləndirilməsi, xüsusən ƏM-lə bağlı işlərə baxılması üçün ixtisaslaşdırılmış ƏM məhkəmələrinin yaradılması ümumi vəziyyəti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırardı. Bundan əlavə, ƏM qeydiyyatı prosesinin sadələşdirilməsi və sürətləndirilməsi, məsələn, sürətli ƏM qeydiyyat sisteminin tətbiqi, innovatorları öz yaradıcılıqlarını dərhal açıqlamağa və müvafiq qorunma axtarmağa həvəsləndirir.

5. Qlobal İnnovasiya İndeksində Azərbaycanın mövqeyinin yüksəldilməsi.

Azərbaycan hazırda Türkiyə, Gürcüstan, Ukrayna və s. kimi ölkələrlə müqayisədə Qlobal İnnovasiya İndeksində (GII) ən aşağı yerlərdən birini tutur. Bu baxımdan öz mövqeyini yaxşılaşdırmaq üçün aşağıdakı strateji inkişafın həyata keçirilməsi tövsiyə olunur:

- **Özəl Müəssisələr tərəfindən Tədqiqat və İnkişaf üçün vergi təşviqlərinin təklif edilməsi:** innovasiya və texnoloji tərəqqini təşviq edən vergi güzəştləri tətbiq etməklə özəl biznesləri Tədqiqat və İnkişaf fəaliyyətləri ilə məşğul olmağa həvəsləndirmək.

- Elmi Tədqiqatlar üçün vəsaitlərin ayrılması: Xüsusi tədqiqat məqsədlərini aydın şəkildə vurğulamaqla həm özəl, həm də dövlət sektorunu əhatə edən elmi tədqiqat işləri üçün resurslar ayırmaq. Bu investisiya innovasiyaları asanlaşdırır və ölkənin texnoloji mənzərəsini yaxşılaşdırır.
- Dövlət müəssisələrində lisenziyasız proqram təminatının istifadəsini azaltmaq üçün Hökumət siyasətinin həyata keçirilməsi: dövlət qurumları tərəfindən lisenziyasız proqram təminatının istifadəsini azaltmağa yönəlmiş dövlət siyasətini formalaşdırmaq və qəbul etmək. Bu, tək-cə hüquqi və etik standartlara riayət etməyi təşviq etmir, həm də kibertəhlükəsizliyi artırır və qanuni proqram təminatı sənayesini dəstəkləyir.

7. Yüksək texnoloji təhsil və rəqəmsal bacarıqlar

Bu günə qədər 3 sənaye inqilabı görmüş dünya tarixi dördüncü sənaye inqilabı ilə birlikdə həyatımızın bütün sahələrində sürətli dəyişikliklərin şahidi olmaqdadır. İlk üçündə olduğu kimi dördüncü sənaye inqilabında da əsas hərəkətverici qüvvə yüksək ixtisaslı insan kapitalıdır. Dördüncü sənaye inqilabının həyatımıza gətirdiyi dəyişikliklər, yüksək texnoloji yeniliklər sürəti etibarlı ilə digər sənaye inqilablarından ciddi formada fərqlənir. Bu isə həmin sürətli dəyişikliklərlə ayaqlaşma bilən, dəyişikliklərin gətirdiyi çağırışlara uyğunlaşma bilən insan kapitalını şərtləndirir və beləliklə yüksək texnoloji bilik və bacarıqlara sahib insan kapitalı məsələsinin özü həll olunmalı bir problem olaraq önümüzdə çıxır. Bu problemi çətinləşdirən digər bir amil isə, texnoloji sahədə global miqyasda "beyin axını"dır. Nəzərə alsaq ki, bu axın, əsasən, inkişaf etməkdə olan ölkələrdən inkişaf etmiş ölkələrə baş verir, belə olan halda, Azərbaycan kimi ölkələr üçün zaman keçdikdə bu problemin ağırlığı artacaqdır.

Tövsiyə:

1. Yüksək texnoloji sahələr üzrə ixtisaslı kadrlar hazırlayan özəl təşkilat və müəssisələrə yanaşmada məhz bu istiqamətdə vergi güzəştinin təmin edilməsi:
  - a. bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən özəl müəssisələrin sayını artırır və daha rəqabətli mühit yaradar ki, bu rəqabətdə də məhz keyfiyyət amili ön plana çıxar;
  - b. bu sahədə təklif olunan kursların qiymətlərinin aşağı olmasını və vətəndaşlar üçün əlçatanlığını təmin edər. Bu, həm də dövlət büdcəsini ayrı-ayrı dövlət qurumları tərəfindən verilən təhsil təqaüdü yükündən azad edər;
2. Regionlarda tədris mərkəzləri açan və yüksək texnoloji sahələr üzrə ixtisaslı kadrlar hazırlayan özəl təşkilat və müəssisələrə münasibətdə dövlət dəstəyi və təşviq proqramlarının icra edilməsi.
3. Özəl tədris müəssisələri ilə universitetlər arasında Araşdırma və İnkişaf Mərkəzlərinin qurulmasına yönəlmiş əməkdaşlığın yaradılmasının təşviq edilməsi;
4. Rəhbər kadrlar və qərarvericilər üçün Rəqəmsal Tədris Mərkəzinin/ Akademiyasının yaradılması istiqamətində dövlət-özəl tərəfdaşlığının formalaşdırılması.

8. Ədalətli rəqabət və telekommunikasiya bazarında tənzimləyicinin operator kimi rolu

Hazırda telekommunikasiya sektorunda dövlətin payı çox böyükdür, təqribən bazarın 60%-dən çoxunu təşkil edir; bu fakt bir tərəfdən telekommunikasiya bazarında rəqabət mühitinə mane olur, bəzən isə tənzimləyici-operator öhdəlikləri arasında tarazlığı pozur ki, bu da yekunda telekommunikasiya bazarının artımını ləngidir.

Tövsiyə:

1. Telekommunikasiya bazarının liberallaşdırılması şəbəkə infrastrukturunun inkişafı, yeni texnologiyaların tətbiqi və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün cəlbedici investisiyalar tələb edə bilər. Bunun üçün cəlbedici investisiya mühiti yaratmaq, mülkiyyət hüquqlarına təminat vermək və biznes üçün şəffaf şərait yaratmaq lazımdır.

2. Bazarda ədalətli və daha yaxşı rəqabəti stimullaşdırmaq üçün infrastruktur və xidmətlərin bir-birindən ayrılması. Genişzolaqlı internet provayderləri ilə rabitə xidməti provayderlərinin bir-birindən ayrılması bazarda yeni oyunçular üçün maneələri azaltmağa və rəqabətə davamlı qiymətlərlə keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsini stimullaşdırmağa kömək edə bilər.

3. Telekommunikasiya bazarı üçün müəyyən edilmiş qayda və prosedurlara riayət olunmasına mütəmadi monitorinq və nəzarət mexanizmlərinin yaradılması vacibdir. Tənzimləyici qurum bazar qaydalarına əməl olunmasını təmin etmək üçün yoxlamalar və araşdırmalar aparmalı və pozuntulara qarşı sanksiyalar tətbiq etməlidir.

9. Rəqəmsal iqtisadiyyatda rəqəmsal etibar

İqtisadiyyatların rəqəmsallaşma sürətinin vüsət aldığı, habelə ölkəmizdə rəqəmsal iqtisadiyyat ekosisteminin inkişafı istiqamətində davamlı addımların atıldığı bir dövərdə bu istiqamətdə kompleks təhlükəsizlik tədbirlərinin təşkili böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dünya İqtisadi Forumunun ("World Economic Forum") 2022-ci ildə dərc edilmiş Gündəliyində Rəqəmsal Etibar indeksindəki 5%-lik artımın adambaşına düşən ÜDM göstəricisində ("GDP per capita") 3.000 (üç min) ABŞ dolları dəyərində artımla nəticələndiyi qeyd edilir. Digər tərəfdən, Dünya İqtisadi Forumunun sözügedən Gündəliyində müvafiq sahədə mövcud olan hədəflərin maliyyə rəqəmləri ilə proqnozlarının ciddi göstəricilərlə əks olunması, "2025-ci ilə qədər rəqəmsal iqtisadiyyat 20,8 trilyon dollar dəyərində, kibercinayətkarlığın 10,5 trilyon dollar dəyərində olacağı" müddəasının qeyd olunması, ölkəmizdə Rəqəmsal Etibar çərçivəsinin təşkilini və tətbiqini labüd edir. Rəqəmsal Etibarlılıq çərçivəsinin tətbiqi rəqəmsal iqtisadiyyat ekosisteminin hər üç iştirakçısının (hökumət, biznes və vətəndaş) 5 aspektdə tələblərinin təmin olunmasını əhatələyir: davamlılıq, əlçatanlıq, tamlıq, təhlükəsizlik və məxfilik.

Tövsiyə:

1. İqtisadi əməliyyatların rəqəmsallaşmasını təmin edən kiçik və orta tex-biznes subyektlərinin həllərini vahid onlayn platformada (İqtisadiyyatın Rəqəmsallaşması Platforması – İRP) təşkilini təmin etmək.
2. İRP-də təqdim olunan rəqəmsal həllərin dövlət dəstəyi ilə mütədami olaraq təhlükəsizlik monitorinqindən keçirilməsi, habelə həllərin inkişaf etdirilməsi üçün investisiya cəbində iri biznes subyektlərinin təşviq edilməsini təmin etmək.
3. İRP-də öz rəqəmsal həllərini təklif edən tex-biznes subyektlərinə dövlət dəstəyinin olunması ki, bu da:
  - istər dövlət, istərsə də korporativ sektordakı şirkətlərin öz rəqəmsallaşma tələblərinə uyğun olaraq vahid platformadan müvafiq həll seçimini sürətləndirmiş olar.
  - iqtisadiyyatın şəffaflaşması və biznes mühitinin dayanıqlılığını artırır.
  - statistik olaraq məlumatların analizini və iqtisadiyyatın saxələndirilməsi və inkişafı üçün daha səmərəli proqnozların verilməsini təmin etmiş olar.

VIII SATINALMALAR

A. Ticarətin asanlaşdırılması yolunda tələb olunan prosedurlara dəyişikliklər barədə

1. Gömrük anbarında saxlanc gömrük rəsmiləşmə prosedurunun biznesə bəirlənməsi və saxlanc mallarının sərbəst dövriyyə üzrə buraxılış rejimində yerləşdirmədən təkrar ixrac gömrük proseduru altında yerləşməsinə icazə verilməsi

İnfrastruktur layihələrinə iri həcmli sərmayə qoyuluşları sayəsində Azərbaycan regionda özünü Şərqi ilə Qərbi arasında ticarət üçün logistika mərkəzi kimi mövqeləndirir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun və Ələt limanının tikintisinin başa çatması Şərqi, Mərkəzi və Cənubi Asiya ilə Avropa arasında ticarət üçün potensial tranzit marşrutu yarada bilər. Azərbaycan həm Avropa, həm də Asiya bazarlarına xidmət göstərən mərkəzə çevrilə bilər. Bunun üçün Azərbaycanda regional distribusiyaya mərkəzlərinin açılması üçün səmərəli gömrük rejiminin işləməsi vacibdir.

Hazırda, 74-cü rejim üzrə malların saxlanması xüsusi gömrük proseduru sahibkarların distribusiyaya imkanlarından faydalanmasına tam imkan vermir. Belə ki, distributor tərəfindən idxal olunan və 74-cü gömrük rejimində saxlanılan mallar daxili alıcıya satıldıqdan sonra alıcı tərəfindən rəsmiləşdirilə bilinmir.

Həmçinin, Rusiya Federasiyasına və Belarus Respublikasına tətbiq olunan beynəlxalq sanksiyalar nəticəsində hətta sanksiya tətbiq edilməyən malların da ixracında qadağa tətbiq edilir. Lakin eyni mallar qonşu ölkələrdən ixrac edilir və bu Azərbaycanın potensial ticarət dövriyyəsini azaldır.

Təvsiyə:

1. Gömrük anbarında saxlanc xüsusi gömrük proseduru (74-cü rejim) altında yerləşdirilmiş malların daxili alıcıya satıldıqdan sonra onun tərəfindən birbaşa öz adına rəsmiləşdirmə imkanının yaradılması.
2. Rusiya Federasiyasına və Belarus Respublikasına təkrar ixrac zamanı sanksiya tətbiq edilməyən malların mal nomenklatura kodlarının və təsnifatlarının bəirlənməsi, təkrar ixraca məhdudiyətlərin aradan qaldırılması.

2. Gömrük ekspertiza idarəsinə alternativ laboratoriyaların yaradılması

Azərbaycan Respublikasının gömrük idarələrində gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarının səmərəli və vaxtında aparılmasının zəruriliyi və eyni zamanda mərkəzləşdirilmiş gömrük ekspertizası idarəsinin iş yükünün çoxluğu cari gecikmələrə səbəb olmaqdadır. İdxal və ixrac proseslərini optimallaşdırmaq və bütün maraqlı tərəflər üçün şəffaflığı təmin etmək məqsədilə respublikanın logistika mərkəzi olma potensialının artması üçün mərkəzləşdirilmiş gömrük ekspertizası idarəsinin yükünün daha da çox artacağını və bununla bağlı yubanmaların çoxalacağını ehtimal etmək olar. Bu sahədə çevikliyin artırılması üçün aşağıdakıları təvsiyə edirik.

Tövsiyə:

Yüklərin daşınması üzrə nəqliyyat növləri, coğrafi yerləşmə və idxal/ixrac həcmələri üzrə seçilən gömrük idarəsi daxilində məhsulların idxalı və ya ixracı ilə bağlı qeyri-müəyyən problemlərin həlli üçün ayrıca gömrük ekspertizası idarələrinin yaradılması.

Mövcud gömrük qaydalarının ardıcılığını və uyğunluğunu təmin etmək üçün mərkəzləşdirilmiş gömrük ekspertizası idarəsi ilə əlaqələndirməklə ayrıca gömrük ekspertizası idarələrinin müstəqil fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi.

Gömrük komitəsi tərəfindən attestasiya olunmuş ixtisaslaşmış özəl laboratoriyaların bu prosesdə iştirakının təmin edilməsi.

3. Gömrük ödənişlərinin real vaxt rejimində ödənilməsinə nəzarət sisteminin tətbiqi

Azərbaycan Respublikasında sürətli və səmərəli gömrük ödənişi prosesinin zəruriliyini qəbul edərək, yerli banklar vasitəsilə hesabdən hesaba köçürülmüş ödənişlərin (rüsum və vergi) gecikməsi hallarının baş verdiyini nəzərə alsaq, gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurunun sadələşdirməklə və ödənişlərin təsdiqində şəffaflığı artırmaq məqsədilə aşağıdakıları tövsiyə edirik.

Tövsiyə:

Banklarla gömrük orqanları arasında fasiləsiz (24/7) əlaqə yaradan real vaxt rejimində ödənişlərin monitorinq sisteminin tətbiqi edilməsi.

Gömrük orqanları üçün bank ödənişlərinin vəziyyəti və təfərrüatlarını, o cümlədən xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçısının şəxsiyyətini və köçürülmüş məbləği real vaxt rejimində yoxlamaq imkanının yaradılması.

4. Qüsurlu/xarab olmuş ixrac malları üçün üzləşdirmə prosesinin sadələşdirilməsi

Xarab olmuş və ya qüsurlu ixrac edilmiş mallara görə kompensasiya ilə bağlı Azərbaycan qanunvericiliyinin beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş təcrübələrə uyğunlaşdırılmasının zəruriliyi gündəmdədir. Müəyyən edilmiş müddətlərdə tam ödəniş tələblərinə cavab verməkdə ixracatçıların üzləşdiyi çətinlikləri nəzərə alaraq, müəssisələri həddindən artıq cərimələrə məruz qoymadan, ağılabatan kompensasiya təmin edən sadələşdirilmiş bir prosesin qurulması məqsədemüvafiqdir.

Tövsiyə:

İxracatçılara kredit notlarından istifadə etməklə qüsurlu/xarab olmuş mallara görə müştərilərə kredit verməyə imkan verən sadələşdirilmiş üzləşdirmə prosesi yaradılmalıdır.

Kredit notunda qüsurlu/xarab olmuş malın dəyərində uyğun olaraq geri qaytarılacaq məbləğ aydın göstərilməlidir.

Bu zaman ixracatçılardan kredit notuna ehtiyacı əsaslandırmaq üçün zədələnmiş

malların sübutu kimi təsdiqedicə sənədləri təqdim etmələri tələb olunur. İxrac edilən malların xarakteri və sənaye standartları nəzərə alınmaqla, üzləşdirmə prosesi əvvəlcədən müəyyən edilmiş limitlər daxilində asanlaşdırılmalıdır.

5. Yük maşınları ilə çatdırılan qrupaj yük göndərişləri üçün gömrük rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi və anbar logistikasında rəqabətin yaradılması

Azərbaycan Respublikasında yük avtomobilləri ilə çatdırılan qrupaj yük göndərişləri üçün mövcud gömrük buraxılışı prosesindəki çətinlikləri və səmərəsizliyi qəbul etməliyik. Bu zaman mallara potensial ziyanı və xarici iqtisadi faaliyyət iştirakçılarının üzləşdiyi gecikmələri və artıq nəqliyyat xərclərini nəzərə alaraq, gömrük rəsmiləşdirilməsindən əvvəl boşaldılması və saxlanması üçün qrupaj yük göndərişlərinin gömrük anbarlarına yönləndirilməsi nəticəsində prosesi təkmilləşdirmək labüddür. Gömrük yük terminallarına xidmət göstərən mövcud özəl operatorların əməliyyat səmərəsizliklərini, yüksək rəsmi və qeyri-rəsmi ödənişləri nəzərə alaraq aşağıdakıları təklif edirik.

Təvsiyə:

Yük nəqliyyat vasitələri ilə gətirilən qrupaj yük göndərişlərinin idxalçısında təyinat gömrük orqanını azad seçmək imkanı olmalıdır.

Gömrük orqanına xidmət göstərən operator malların yük maşınlarından boşaldılmasına və gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatana qədər təhlükəsiz şəkildə saxlanmasına cavabdehdir.

6. Dəniz, hava və quru yolları kimi nəqliyyat sahələrində rəqabətin artması və təchizatçı portfelinin genişlənməsi

Dəniz və ya hava yolları kimi mühüm nəqliyyat sahələrində rəqabəti məhdudlaşdırmaq üçün əsas kimi "qapalı və uzaq bölgə" anlayışından istifadə olunur. Bu, logistika üçün tədarük zamanı qiymətlərin həddindən artıq yüksəlməsinə və qiymətlər üzrə danışıqların aparılması imkanlarının azalmasına gətirib çıxarır. Bundan əlavə, müasir, yüksək keyfiyyətli qurğu və obyektlərin və nəqliyyat növlərinin olmaması daimi texniki xidmət tələb edir və çatdırılma üçün gözləmə vaxtlarını əlavə etməklə problemi artırır.

Təvsiyə:

Azərbaycanda dəniz, hava və quru yolu kimi nəqliyyat sahələrində rəqabətin artması və təchizatçı portfelinin genişlənməsinə imkan yaratmaq üçün bir sıra addımlar atıla bilər. Prosesin ətraflı izahı aşağıdakı kimidir:

Tənzimləyici Çərçivə:

- Rəqabəti təşviq etmək və inhisarçılığın qarşısını almaq üçün nəqliyyat sektorunu tənzimləyən mövcud qanun və qaydaları qiymətləndirmək və yenidən nəzərdən keçirtmək.

- Rəqabəti təşviq edən, inhisarçılığın qarşısını alan və nəqliyyat sənayesinin bütün iştirakçılarının hüquqlarını qoruyan şəffaf və ədalətli tənzimləmələrə nəzarət etmək və tətbiq etmək üçün müstəqil tənzimləyici orqan yaratmaq.
- Nəqliyyat təminatçıları üçün aydın və şəffaf lisenziyalaşdırma və icazə prosedurlarını işləyib hazırlamaq.

Bazarın liberallaşdırılması:

- Yeni şirkətlərin nəqliyyat bazarına daxil olması prosesini sadələşdirməklə giriş maneələrini aradan qaldırmaq. Bazarın liberallaşdırılmasını təşviq edən siyasət və tədbirlərin təqdim edilməsi, yeni iştirakçılara mövcud oyunçularla rəqabət aparmağa imkan vermək. Bu, giriş maneələrinin və bürokratik maneələrin azaldılmasını əhatə edə bilər.
- Beynəlxalq şirkətlərin Azərbaycanda fəaliyyət göstərməsi üçün əlverişli şərait yaratmaqla xarici sərmayələrin cəlb edilməsini stimullaşdırmaq.
- Rəqabəti artırmaq və nəqliyyat sektorunda innovasiyaları təşviq etmək üçün dövlət-özəl tərəfdaşlığını təşviq etmək.

İnfrastrukturun inkişafı:

- Səmərəli və sərfəli nəqliyyat xidmətlərini asanlaşdırmaq üçün dəniz limanları, hava limanları, avtomobil yolları və dəmir yolları da daxil olmaqla nəqliyyat infrastrukturunun inkişafına və saxlanmasına investisiya qoyulması.
- Ölçüsündən və mülkiyyətindən asılı olmayaraq bütün nəqliyyat təminatçıları üçün infrastruktur obyektlərinə ədalətli çıxışın təmin edilməsi.

Ədalətli rəqabətin təşviq edilməsi:

- Nəqliyyat təminatçıları arasında qiymətlərin müəyyən edilməsi və ya sövdələşmə kimi rəqabətə zidd davranışların qarşısını almaq üçün antiinhisar qaydaları və tədbirlərinin həyata keçirilməsi.
- Nəqliyyat şirkətlərindən qiymətləri, xidmət keyfiyyətini və digər müvafiq məlumatları müştərilərə açıqlamağı tələb etməklə bazarın şəffaflığını təşviq etmək.

Şaxələnmənin təşviq edilməsi:

- Müştərilər üçün daha geniş çeşidli xidmətlər və seçimləri təşviq edərək, nəqliyyat bazarına yeni və müxtəlif təchizatçıların daxil olmasını təşviq etmək.
- Yerli sahibkarlar və yeni startaplar üçün nəqliyyat sənayesinə daxil olmaq üçün təşviq və dəstəyin təmin edilməsi.

İstehlakçıların Müdafiəsinin gücləndirilməsi:

- Nəqliyyat xidmətləri ilə bağlı müştərilərin irad və şikayətlərinin operativ həll edilməsi üçün mexanizmlərin yaradılması.
- Sərnişinlərin və yüklərin mühafizəsini təmin etmək üçün daşıma təminatçıları üçün ciddi təhlükəsizlik və keyfiyyət standartlarının tətbiq edilməsi.

İnnovasiya və Texnologiyanın təşviq edilməsi:

- Səmərəliliyi artırmaq və müştəri məmnuniyyətini yaxşılaşdırmaq üçün nəqliyyat əməliyyatlarında qabaqcıl texnologiyaların və rəqəmsal həllərin qəbulunun təşviq edilməsi.
- Nəqliyyat sektorunda innovasiyaları təşviq etmək üçün tədqiqat və inkişaf təşəbbüslərinin dəstəklənməsi.
- Şirkətləri nəqliyyat sektorunda tədqiqat, təkmilləşdirmə və innovativ texnologiyalara sərmayə qoymağa həvəsləndirmək. Bu, təkmilləşdirilmiş xidmətlərə və səmərəliliyə əsaslanan rəqabəti təşviq edir.

Əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq:

- Qabaqcıl təcrübələri, bilikləri və bacarıqları bölüşmək üçün dövlət və özəl qurumlar, sənaye assosiasiyaları və akademik dairələr arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirmək.
- Yerli və beynəlxalq şirkətlər arasında əməkdaşlığı təşviq etmək, nəqliyyat sektoruna yeni təcrübə, texnologiya və rəqabət üstünlükləri təqdim edə biləcək tərəfdaşlıqları təşviq etmək.

Fasiləsiz Monitoring və Qiymətləndirmə:

- Nəqliyyat sektorunda rəqabət siyasətinin və tənzimləmə tədbirlərinin effektivliyinin monitoringi və qiymətləndirilməsi sistemini yaratmaq.
- Bazar rəqabətinin monitoringinə, rəqabətə zidd davranışların qarşısının alınmasına və bütün iştirakçılar üçün bərabər şəraitin təmin edilməsinə cavabdeh olan müstəqil tənzimləyici orqan yaratmaq.
- Dəyişən bazar şərtlərinə və yaranan tendensiyalara uyğunlaşmaq üçün qaydaları mütəmadi olaraq nəzərdən keçirtmək və yeniləmək.

Azərbaycan bu addımları həyata keçirməklə sağlam rəqabəti təşviq edən, daha çox sayda nəqliyyat şirkətlərini cəlb edən və nəticədə öz vətəndaşları və yerli biznes subyektləri üçün daha yaxşı nəqliyyat xidmətlərinə yol açan bir mühit yarada bilər.

B. "Dövlət satınalmaları haqqında" qanuna dair tövsiyələr

Son illərdə dövlət satınalmaları və ona nəzarət sahəsində gözlə görülə bilən inkişaf görülməkdədir. Belə ki, 2019-cu ildən etibarən bu sektorda şəffaflığın təmin edilməsi məqsədilə dövlət satınalmalarının elektronlaşdırılması prosesi başlamışdır. Aparılan islahatlar özəl sektor tərəfindən müsbət qarşılanmışdır. Rəqəmsallaşma və nəzarətin daha effektiv aparılması, dövlət satınalmalarında şəffaflığın təmin olunması və proseslərin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə 19 avqust 2023-cü il tarixində yeni Azərbaycan Respublikasının "Dövlət satınalmaları haqqında" Qanunu təsdiq edilmişdir. Bu Qanun 2024-cü ildən qüvvəyə minəcəkdir. Yeni qanunda özəl sektoru maraqlandıran bir çox məsələ əksini tapsa da, yeni qanununla bağlı mövqeyimizi bildirmək və eyni zamanda həmin məsələlərə dair təkliflərimizi irəli sürmək istərdik:

1. Qanunun bəzi dövlət təşkilatlarına şamil edilməməsi

Müşahidə şurasının (direktorlar şurasının) tərkibi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya onunla razılaşdırılmaqla təsdiq edilən kommersiya hüquqi şəxsləri tərəfindən alınan mallar, işlər və ya xidmətlərə bu yeni qanun şamil edilmir. Nəticədə, iri dövlət şirkətlərinin dövlət satınalmalarından kənar qalması və onlar tərəfindən həyata keçirilən satınalmalar üzrə praktiki qaydaların mövcud olmaması, özəl sektor oyunçularının onların tenderlərində iştirakını məhdudlaşdırır və qeyri-şəffaf edə bilər.

Belə ki, yuxarıda qeyd edilən dövlət təşkilatları Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatında vacib rol oynayır və onların satınalmalarına külli miqdarda vəsait sərf edilir. Bu vəsaitin effektiv, şəffaf və inklüziv sərf edilməsi üçün aşağıdakılar təklif edilir:

Tövsiyə:

Müşahidə şurasının (direktorlar şurasının) tərkibi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya onunla razılaşdırılmaqla təsdiq edilən kommersiya hüquqi şəxsləri tərəfindən alınan mallar, işlər və ya xidmətlərin satın alınmasını tənzimləyən müddəalar bu qanuna ediləcək növbəti dəyişiklik və ya əlavələr zamanı nəzərə alınsın. Bu qanun layihəsinin aşağıdakıları əhatə etməsi özəl sektorun səmərəli iştirakı üçün vacibdir:

- Dövlət Satınalmaları haqqında qanundan kənar satınalmalarını təşkil edən bütün dövlət müəssisələrinin müsabiqə elanlarının vahid yerdə yerləşdirilməsi;
- Rəqəmsal dövlət konsepsiyasına uyğun olaraq təkliflərin təqdim edilməsinin tam elektron şəkildə təmin edilməsi;
- Eyni konsepsiyaya uyğun olaraq, müsabiqənin elektron qaydada qiymətləndirilməsi və təsdiqlənməsi;
- İctimai nəzarətin təmini üçün keçirilən müsabiqələrin nəticələri və müqavilə ilə bağlı detallı məlumatların kütləvi çıxışın olduğu vahid mənbədə və vaxtında yerləşdirilməsi;

- Keçirilən müsabiqələr, satınalma planları və müqavilələr də daxil olmaqla bütün satınalma prosesinin analizinin aparılması üçün məlumatlara çıxışın vahid reyestrədə olması və İqtisadiyyat Nazirliyinin bu məlumatlara çıxışının təmin edilməsi.

2. Qeyri-rezident təşkilatların satınalmalarda iştirakının de-fakto məhdudlaşdırılması

"Dövlət satınalmaları haqqında" qanunda istənilən rezident və qeyri-rezident təchizatçının Azərbaycanda keçirilən satınalmalarda iştirak edə bilməsi müəyyən edilsə də, elektron qaydada keçirilən satınalmalarda qeyri-rezidentlərin iştirakı elektron imzanın qeyri rezidentlər tərəfindən əldə edilməsi ilə bağlı məhdudiyyətlər səbəbindən de-fakto məhdudlaşdırılmışdır. Belə ki, qeyri rezidentlərin xarici ölkələrdə olan səfirliklər vasitəsilə elektron imzanın əldə edilməsi prosedurları çətinidir. Elektron imza olmadan isə sistemə daxil olmaq mümkün deyil.

Bununla yanaşı, bir çox sahələr üzrə dövlət məlumat bazaları ilə inteqrasiyalar olduğu üçün, qeyri-rezidentlər elektron imzaya sahib olsalar da, dövlət resurslarında onlarla bağlı məlumatlar olmadığı üçün onlar satınalma prosesində iştirak edə bilmirlər.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, qeyri-rezident təchizatçıların dövlət satınalmaları vahid internet portalında iştirakı üçün alternativ eyniləşdirmə metodlarının işlənilməsinə ehtiyac var.

Buna paralel olaraq, qeyri-rezident təchizatçıların satınalmalarda iştirakı üçün bəzi alternativ üsulların tətbiq edilməsi də tövsiyə edilir. Belə ki, qeyri-rezidentlərin portalda iştirakı, onların avtorizasiya, identifikasiyası və autentifikasiya prosesinin alternativ olaraq yaradılması və lazımi məlumatların əlavə edilməsi prosesinin formalaşdırılması və beləliklə qeyri-rezident təchizatçıların sistemə daxil edilməsini tövsiyə edirik.

IX VERGİ
VƏ
GÖMRÜK

A. Vergi məsələləri

Büdcə gəlirlərinin təmin edilməsi sahəsində ən əhəmiyyətli fiskal qurum olan vergi orqanlarının fəaliyyəti və eyni zamanda, iqtisadiyyatın şəffaflaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən geniş islahatların ən vacib sahələrindən biri olan vergi nəzarəti və vergi tutma sahəsində son illərdə atılan addımlar ölkənin biznes ictimaiyyəti tərəfindən böyük inam və diqqətlə izlənilməkdədir. Şəffaflığın təmin edilməsi məqsədilə vergi qanunvericiliyinin və vergi inzibatçılığının təkmilləşməsi sahəsində atılan addımlar, eyni zamanda, şəffaf vergiödəyicilərin izafi vergi sənədləşməsi və əmələtmə yükünün azaldılması istiqamətində sadələşmələrin edilməsi (buna misal olaraq səyyar vergi yoxlamalarının sayının kəskin azaldılması, biznes üçün təkrar bir iş olan ƏDV hesab-fakturalarının ləğv edilməsini göstərə bilərik) alqışa layiqdir və biznes icması tərəfindən tam dəstəklənir.

Eyni zamanda, düşünürük ki, ölkənin investisiya mühitinin cəlbediciliyini artırmaq, dövlət büdcəsinə vergi ödənişlərinin könüllülük prinsipini təmin etmək və qanunvericilik bazalarında uyğunsuzluqların qarşısını almaq məqsədilə, vergi qanunvericiliyində aparılan islahatların vergitutmanın əsas prinsipləri olan bərabərlik, ədalətlik və iqtisadi zəminə əsaslanması bu islahatların vacib elementi olaraq qalmalı və təşviq edilməlidir.

Zənnimizcə, tətbiq edilən vergi qanunvericiliyinə son zamanlar edilmiş dəyişikliklərə və mövcud olan təcrübəyə bir daha nəzər yetirmək ölkə rəhbərliyi tərəfindən qarşıya qoyulmuş iqtisadiyyatın şəffaflaşdırılması, ölkənin investisiya cəlbediciliyinin artırılması və sosial ədalətin təmin edilməsi baxımından indi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu sözlərə töhfə vermək məqsədilə biz aşağıda qeyd olunan məsələlərlə bağlı mövqeyimizi bildirmək və eyni zamanda, təkliflərimizi irəli sürmək istərdik.

1. Əməkhaqqı ödənişlərindən tutulmalar

a) Qanunvericilikdə muzdlu işlə əlaqədar ödəmə mənbəyində tutulan vergi ilə məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının, eyni zamanda icbari tibbi sığorta haqları ilə işsizlikdən sığorta haqlarının əsas hesablama bazalarının fərqli müəyyən edilməsi nəticəsində yaranan çətinliklər

i. Muzdlu işlə əlaqədar ödəmə mənbəyində tutulan vergi ("MÖMV") və məcburi dövlət sosial sığorta haqları ("MDSS")

Qanunvericiliyin hazırkı redaksiyasına nəzər salsaq, muzdlu işlə əlaqədar ödəmə mənbəyində tutulan verginin ("MÖMV") hesablama bazası əsasən Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin ("Vergi Məcəlləsi") VIII Fəslində öz əksini tapmışdır. Həmin fəsilə "muzdlu işlə əlaqədar gəlir" anlayışı ayrıca olaraq verilmiş və bu gəlir növü "muzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən gəlir" (sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətindən gəlirlər) və digər gəlirlərdən aydın şəkildə ayrılmışdır. Vergi Məcəlləsinin qeyd edilən fəslində MÖMV-nin əsas hesablama bazası kimi əmək haqqı və muzdlu işdən alınan hər hansı digər gəlirlər nəzərdə tutulmuşdur. Belə digər gəlirlərin siyahısı da Vergi Məcəlləsində təqdim edilmişdir.

MÖMV-nin Vergi Məcəlləsində nəzərdə tutulan əsas hesablama bazasından fərqli olaraq "Sosial sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda ("Sosial sığorta haqqında Qanun") məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ("MDSS") əsas hesablama bazası daha fərqli və daha az aydın şəkildə verilmişdir. Belə ki, MDSS-nin əsas hesablama bazası və tətbiq sahəsi "Sosial sığorta haqqında" Qanunun III Fəslində öz əksini tapmışdır. Həmin fəslin müddəalarına görə MDSS-nin hesablanmalı olduğu baza müəyyən edilərkən "əmək haqqı" ilə yanaşı, "əməyin ödənişi fondu" və "əmək ödənişinin və gəlirlərin bütün növləri" anlayışlarından istifadə olunur. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyində, qəbul edilmiş hər hansı normativ hüquqi aktlarda "əməyin ödənişi fondu" və ya "əmək ödənişi" anlayışının açıqlanması verilməmişdir. Lakin "əmək haqqı" anlayışı Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində açıqlanması verilən anlayışlardan biridir. Eyni zamanda "gəlirlərin bütün növləri" ifadəsi də çox geniş əhatəli olub vergi ödəyiciləri üçün MDSS-nin hesablama bazasının müəyyən edilməsində çətinliklər yaradır.

MÖMV və MDSS-nin əsas hesablama bazasında olan yuxarıda qeyd edilən fərqlərdən başqa, bu ödənişlər üzrə azadolma və güzəştlərin tətbiqində də müəyyən fərqlər nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, bu məsələdə də Vergi Məcəlləsində nəzərdə tutulan azadolmalar, güzəştlər daha ətraflı və aydın şəkildə qeyd edilmişdir. Bu işə öz növbəsində MDSS məbləğinin hesablanması zamanı vergi ödəyiciləri üçün əlavə vaxtın sərf olunmasına və müəyyən təbii yanlışlıqlara səbəb olur.

Təvsiyə:

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, MÖMV və maddəli işdən əldə edilmiş gəlirlər üzrə MDSS hesablamaları üçün müəyyən edilmiş əsas bazanın eyniləşdirilməsini və Vergi Məcəlləsində nəzərdə tutulan bazanın əsas götürülməsini təklif edirik. Bu yanaşmanın tətbiqinin əsas üstünlükləri aşağıdakılardır:

- Hər iki öhdəlik vahid hesabatda bəyan edildiyi üçün bu, vergi ödəyiciləri üçün əlavə vaxt sərfiyyatının qarşısını alacaq.
- Hər iki öhdəlik üzrə nəzarətədi orqan eyni olduğundan (yəni vergi orqanları) hesab edirik ki, öhdəliklərin yığılmasına nəzarət baxımından vergi orqanları tərəfindən sərf olunacaq resurs və vaxta qənaət etmək imkanı yaranacaq.
- "Əməyin ödənişi fondu" və "əmək ödənişi" və "gəlirlərin bütün növləri" kimi qeyri-müəyyən anlayışların hesablama bazasından çıxarılması nəticəsində vergi ödəyiciləri öhdəliklərini daha düzgün və qanunvericiliyə uyğun şəkildə bəyan edə biləcəklər.

Təklif dəyərləndirilərkən aşağıdakı amilləri nəzərə almaq lazımdır:

- Əsas hesablama bazasının eyniləşdirilməsi yalnız işçilərin maddəli işlə əlaqədar əldə etdiyi gəlirlərə münasibətdə tətbiq edilməlidir. Sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq gəlirlərinin MÖMV və MDSS-yə cəlb edilməsi əvvəlki qaydada qalacaqdır.

- Təklif yalnız MÖMV və MDSS-nin "əsas hesablama bazası"na tətbiq edilməli və qeyd edilən öhdəliklərin "tətbiq sahəsi"nə aid edilərək geniş tövsif edilməməlidir.

ii. İcbari tibbi sığorta haqları ("İTSH") və işsizlikdən sığorta haqları ("İSH")

Bildiyimiz kimi İTSH-nin hesablama bazası "Tibbi sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-10-cu maddəsi ilə tənzimlənir. Həmin maddələrə görə muzdlu işləyən fiziki şəxslər üçün İTSH həm sığortaolunan (işəgötürən), həm də sığortalı (işçi) tərəfindən işçinin əmək haqqından hesablanmalıdır.

İSH-yə gəldikdə isə sığorta tariflərinin hesablanması üçün baza "İşsizlikdən sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 9-cu maddəsində müəyyən edilmişdir. Qeyd edilən maddəyə əsasən sığortaolunan (işçi) tərəfindən İSH işçinin əmək haqqından hesablanarsa da, sığortaedən (işəgötürən) tərəfindən İSH hesablanmış "əməyin ödənişi fondu"ndan hesablanmalıdır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyində, qəbul edilmiş hər hansı normativ hüquqi aktlarda "əməyin ödənişi fondu" anlayışının açıqlanması verilməmiş, lakin "əmək haqqı" anlayışı Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində təqdim edilmişdir. Qanunvericilikdə anlayışı verilməmiş hesablama bazasının müəyyən edilməsi də öz növbəsində vergi ödəyiciləri tərəfindən İSH hesablanarkən müəyyən yanlışlıqlara səbəb olur.

Tövsiyə:

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, muzdlu işdən əldə edilmiş gəlirlər üzrə İTSH və İSH hesablamaları üçün müəyyən edilmiş bazanın eyniləşdirilməsini və Tibbi sığorta haqqında Qanunda nəzərdə tutulan bazanın (əmək haqqı) əsas götürülməsini təklif edirik. MÖMV və MDSS arasında olan fərqlərlə bağlı verilən təklifdə qeyd etdiyimiz əsas üstünlüklər və nəzərə alınmalı olan amillər bu təklifimizə də şamil edilir.

b) İTSH dərəcəsi

"Tibbi sığorta haqqında" Qanuna əsasən işləyən əhalinin tibbi sığortasını təmin etmək məqsədilə işəgötürənlər və işçilər gəlirin 8,000 AZN-dək olan hissəsindən müvafiq olaraq hər biri 2%, gəlirin 8,000 AZN-dən yuxarı olan hissəsi üzrə isə işçilər gəlirin 0.5% və işəgötürənlər 0.5% olmaqla İTSH ödənişləri etməlidirlər.

Ölkə üzrə işləyən əhali üçün keyfiyyətli tibbi sığortanın məhsullarının orta illik dəyərinin 500-700 AZN çərçivəsində olduğunu nəzərə alaraq, 4% (2% + 2%) dərəcəsinin tətbiqi bazası üçün 8,000 AZN limitinin qoyulması sual doğurur. Belə ki, 8,000 AZN-dən yüksək əmək haqqı alan işçilər üçün illik İTSH 3,840 AZN-dən (8,000 AZN*4%*12 ay) çox olmaqla, digər qruplarla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə yüksək məbləğ təşkil edir və bu, çalışan əhali üçün tibbi sığorta xidmətindən daha çox, əlavə vergi yükünə çevrilmiş olur. Bu da vergilərin ümumilik, ədalətlik və bərabərlik prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edir.

Bundan əlavə məlumdur ki, müxtəlif işçi qrupları üzrə İTSH məbləğləri dəyişsə də, təqdim olunan xidmətlərin siyahısı dəyişmir. Digər tərəfdən, İTSH işçi və işəgötürən üçün əmək haqqı xərcini artırdığına görə, bir sıra hallarda, işəgötürən tərəfindən çəkilən könüllü tibbi sığorta xərclərinin ləğv edilməsi və ya məhdudlaşdırılması ilə nəticələnir.

Yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirərək, İTSH tətbiq olunan tarixədək İTSH xərci çəkməmiş (işəgötürən tərəfindən könüllü tibbi sığorta ilə təmin edilmiş) işçilər İTSH xərcləri çəkmələrinə baxmayaraq, daha məhdud sayda tibbi xidmət əldə edirlər. Bu isə yekunda işçilər üçün əlavə vaxt itkisi ilə müşahidə olunur və bu siyahı kənarında olan xidmətlər əlavə xərclərin çəkilməsinə səbəb olur.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, işləyən əhali üçün İTSH hesablanması üzrə ölkədə vahid qaydanın tətbiqi, belə qaydanın sabit məbləğlə tənzimlənməsi, yaxud əmək haqqından faizlə hesablandığı təqdirdə, il üzrə ödənilən İTSH məbləğinə mütləq maksimal ödəniş limitinin qoyulmasını zəruri hesab edirik.

Alternativ olaraq əmək haqqı məbləği yuxarı olan işçilərin İTSH-sinin daha çox olmasını nəzərə alaraq həmin işçilərə daha geniş çeşidli tibbi xidmətlər zərfinin təqdim edilməsini təklif edirik.

2. Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) ilə bağlı məsələlər

a) ƏDV depozit hesabından vergilərdən başqa digər ödənişlər etmək imkanı

Diqqətə çatdırmaq lazımdır ki, ƏDV depozit hesablarının həyata keçirilməsi ƏDV inzibatçılığının şəffaflığına əhəmiyyətli töhfə vermiş və vergi saxtakarlığına qarşı mübarizədə böyük bir addım olmuşdur. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, belə bir tədbir vicdanlı vergi ödəyiciləri üçün mövcud pul vəsaitlərini xeyli miqdarda məhdudlaşdırmış və onların maliyyə resurslarına çıxışına süni əngəl yaratmışdır. Hal-hazırda qeyri-neft sektoru ilə əlaqəli xeyli miqdarda pul vəsaitləri iqtisadiyyatdan çıxmış və istifadəsi qanunla (ƏDV depozit hesabları vasitəsilə) məhdudlaşdırılmışdır. Düşünürük ki, mövcud elektron qaimə-fakturalar və ƏDV depozit hesabların mövcudluğu ƏDV inzibatçılığını effektiv və şəffaf idarə etmək üçün yaxşı mühit yaratmışdır. Buna görə də hesab edirik ki, ƏDV depozit hesablarından vergilərdən başqa digər ödənişlər üçün də istifadə imkanı, ƏDV inzibatçılığı məqsədlərinə xələl gətirməyəcək və eyni zamanda, istifadəsiz qalmış pul vəsaitlərini milli iqtisadiyyata sərbəst buraxacaq və ölkə daxilində işgüzar fəallığın artımına səbəb olacaq.

Tövsiyə:

ƏDV depozit hesablarının seçilmiş iqtisadi fəaliyyət istiqamətləri üzrə işgüzar məqsədlər üçün istifadəsinə qoyulan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması üçün vergi qanunvericiliyə müvafiq dəyişikliklər edilsin.

b) Qeyri-rezidentlərdən müxtəlif xidmətlərin alınması zamanı ƏDV-nin əvəzləşdirilməsi

Hökumətin İKT sektorunda fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri üçün, eləcə də bu sahədə çalışan işçilərin mövcud olan vergi və sosial sığorta yükünün azaldılması təşəbbüsünü yüksək qiymətləndiririk. Qeyd edilən səylər, heç şübhəsiz, Azərbaycanın İKT bizneslərinin və startaplarının yaradılması üçün cəlbedici yurisdiksiya kimi tanınmasına öz töhfəsini verəcəkdir.

Hesab edirik ki, Azərbaycanı İKT və telekommunikasiya biznesləri üçün daha da cəlbedici yurisdiksiyaya çevirmək üçün vergi qanunvericiliyinin bəzi müddələrinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır. Belə ki, qeyri-rezidentlərdən müxtəlif xidmətlərin alınması zamanı ƏDV-nin əvəzləşdirilməsi bir sıra biznes sahələrində, xüsusilə də ixrac yönümlü İKT və telekommunikasiya xidmətlərini göstərən sahələrdə ciddi çətinliklər yaradır: Cari vergi qanunvericiliyinə əsasən qeyri-rezidentlərdən xidmətlərin (işlərin) alınması zamanı ƏDV-ni faktiki olaraq ödədikdən sonra əvəzləşdirmək hüququ yaranır. Bu isə bir sıra strateji sahələr üçün əhəmiyyətli praktiki çətinliklərin yaranmasına səbəb olur. Məsələn: belə tələb qeyri-rezidentlərdən fiber optik kabel və digər şəbəkələri uzun müddətli icarəyə götürərək müxtəlif telekommunikasiya xidmətlərinin (məlumat, səs ötürülməsi, "bulud" xidmətləri və s.) ixracını həyata keçirən biznes subyektləri tərəfindən qeyd edilən biznes modelinin həyata keçirilməsini maliyyə baxımından qeyri-işlək edir və əhəmiyyətli likvidlik məhdudiyətləri yaradır. Qeyd edilən biznes modellərində biznesin spesifikliyindən irəli gələrək mənfəət marjası çox aşağı olduğundan, likvidlik məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Misal olaraq, vergi ödəyicisi qeyri-rezidentdən müəyyən trafik həcmi 99 AZN-ə alır və telekommunikasiya xidmətlərinin ixracını həyata keçirməklə 100 AZN gəlir əldə edir. Göründüyü kimi vergi ödəyicisinin bu biznes modelində mənfəət marjası 1 AZN (ümumi gəlirdə 1%) təşkil edir. Qüvvədə olan Vergi Məcəlləsinə əsasən vergi ödəyicisi qeyri-rezidentdən aldığı trafik həcminə görə 17,82 AZN ƏDV ödəməlidir, halbuki, Vergi Məcəlləsinin 168.1.5-ci maddəsinə əsasən telekommunikasiya xidmətlərinin ixracına görə ƏDV-ni 0% dərəcəsi ilə ödəməlidir. Vergi ödəyicisinin ödədiyi 17,82 AZN ƏDV-ni əvəzləşdirmək hüququ olsa da, ƏDV-nin faktiki ödənilməsi tələbi vergi ödəyicisi üçün likvidlik problemi yaradır və bu biznes modelini qeyri-effektiv edir.

Təvsiyə:

Göstərilən çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün biz digər ölkələrdə (Niderland, Birləşmiş Krallıq, Ukrayna və s.) istifadə edilən ən yaxşı təcrübələrin öyrənilməsinə və xüsusilə, ixrac yönümlü İKT və telekommunikasiya xidmətlərini göstərən vergi ödəyiciləri tərəfindən qeyri-rezidentlərdən müxtəlif xidmətlərin (işlərin) alınması zamanı ƏDV-nin əvəzləşdirilməsi üçün ƏDV-nin faktiki ödənilməsi tələbinin götürülməsini təklif edirik. Belə ki, vergi ödəyicisi öz ƏDV hesablarında qeyri-rezidentdən aldığı xidmət (iş) zamanı ƏDV öhdəliyi yarada və yaranmış belə öhdəliyi ƏDV-ni əvəzləşdirmək hüququ ilə qarşılıqlı hesablaşma edərək ləğv edə

bilər. Qeyd edilən yanaşma biznesə daha çox çeviklik və manevr etmək imkanları yaratmış olar. Bu isə öz növbəsində hal-hazırda belə biznes modellərinin üzləşdikləri likvidlik probleminin həllinə tövhə verər. Eləcə də, bu dəyişikliklərin qəbul edilməsi İKT xidmətlərinin təşviq edilməsi yolu ilə Azərbaycanı İKT sahəsində regional mərkəzə çevirmiş olar.

c) Diferensial ƏDV dərəcələri

İqtisadiyyat şəffaflaşdıqca diferensial ƏDV dərəcələrinin tətbiqi üçün imkan yaranır. Diferensial ƏDV dərəcələri inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə geniş yayılmış və tətbiq olunan bir konsepsiyadır. Adətən, diferensial ƏDV dərəcələrinin tətbiqi ya müəyyən üstünlük verilən məhsullara azaldılmış ƏDV dərəcəsinin tətbiqi aləti kimi xidmət edir, daha az üstünlük verilən məhsullara standart dərəcə ilə vergi tutulması isə üstünlük verilən məhsulların nisbi qiymətinin aşağı salınmasına və beləliklə də belə məhsullara olan tələbatın stimullaşdırılmasına səbəb ola bilər. Bu, ölkədə biznes fəaliyyətinin genişləndirilməsini effektiv şəkildə hədəfləyir. Məsələn, Türkiyədə tekstil məhsulları və təhsil xidmətləri kimi bəzi məhsullara 8% azaldılmış vergi dərəcəsi, kənd təsərrüfatı məhsulları kimi müəyyən məhsullara isə 1% endirilmiş dərəcə tətbiq edilir.

Tövsiyə:

Azərbaycanda iqtisadiyyatın, yerli istehsal və istehsalatın stimullaşdırılması üçün diferensial ƏDV dərəcələri də tətbiq oluna bilər. Vergi Məcəlləsinə əsasən, idxal ekvivalentini əvəz etmək üçün müəyyən süd məhsullarını yerli istehsal etmək məqsədilə istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan vergi ödəyiciləri gəlir vergisindən 50% azad olmaq hüququna malikdirlər. Pilot layihəsi olaraq, bu cür məhdud əhatə dairələri üçün azaldılmış ƏDV dərəcəsinin tətbiq etməklə, diferensial ƏDV konsepsiyasının implementasiyasını başlatmağı təklif edirik.

d) Yerli istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarına 0% ƏDV tətbiqi

Hökumətin vergi güzəştləri vasitəsilə iqtisadiyyatın müəyyən prioritet sahələrini stimullaşdırmağı hədəfləməsi qaçılmaz bir faktdır. Hazırda yerli istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarına tətbiq edilən ƏDV-dən azadolma öz əsas məqsədinə, yəni yerli istehsalın həvəsləndirilməsi və yerli məhsula tələbatın onun orqanik keyfiyyətindən irəli gələn üstünlüyü ilə yanaşı qiymət üstünlüyü ilə də stimullaşdırılmasına tam nail olmur. Natamamlığın əsas səbəbi ƏDV güzəştlərinin əməliyyatların tam zəncirinə tətbiq edilməməsi, bunun əvəzinə zəncirin seçmə sahələrinə tətbiq edilməsidir (məsələn, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və satışı ƏDV-dən azaddır, lakin bəzi alışıqlar hələ də 18% ƏDV-yə cəlb edilir). İdxal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının satışında ƏDV-dən azadolunma statusunu saxlamaqla, yerli istehsal olunan məhsulların satışına 0% ƏDV-nin tətbiq edilməsi yerli istehsalçılar, xüsusən də aşağıdakı problemlər və çətinliklərin mövcud olduğu şəraitdə geniş miqyasda fəaliyyət göstərməyə çalışan yerli istehsalçılar üçün mütləq bir üstünlük yaradacaq:

- Rusiyadan idxal olunan malların (məsələn, buğda) yerli istehsala nisbətən əhəmiyyətli qiymət üstünlüyü.
- Hesab edirik ki, yerli istehsalçıları qorumaq və yerli istehsalçıların davamlı marağını təmin etmək məqsədilə iqtisadiyyat vergilər vasitəsilə stimullaşdırılmalıdır, xüsusən idxal ekvivalentlərinin əvəz olunması üçün yerli kənd təsərrüfatı istehsalı, yerli istehsal olan bəzi süd məhsulları və s. kimi sahələrdə 0% ƏDV və ya diferensial ƏDV dərəcələrinin tətbiqi sahəsinin artırılması vasitəsilə.
- 18%-lik ƏDV ilə vergi tutulan xərclər səbəbilə yaranan ƏDV əlverişsizliyi.
- Rusiya kimi iri bazar oyunçularından idxal olunan malların mövcudluğu və əməliyyatlarda miqyas sayəsində qənaətin olmaması yerli istehsalçılar üçün əlverişsiz vəziyyət yaradır.

Tövsiyə:

Buna misal olaraq kənd təsərrüfatı sektorunu göstərmək olar: kənd təsərrüfatı fəaliyyəti üçün faydalı hesab edilən torpaqların əhaliyə ayrıldığını nəzərə alaraq, iri sahibkarlar daha yüksək mövqelərdə yerləşən torpaqların və su təchizatından uzaq sahələrə su vurulması üçün daha yüksək elektrik xərcləri tələb edən sahələrin inkişafı üçün xeyli investisiya qoymalıdır. Kommunal xidmətlər üzrə əvəzləşdirilməyən ƏDV (məsələn, nasos avadanlığı üçün elektrik enerjisi, istixana işləri üçün qaz, aşağı tədarük mövsümlərində satılmalı malların saxlanması üçün soyuducular üçün elektrik enerjisi) səbəbindən yaranan ƏDV əlverişsizliyi istehsalın maya dəyərini artırır ki, bu da yerli istehsal olunan məhsulları yerli bazarda daha az rəqabətqabiliyyətli edir. Vergi qanunvericiliyi hazırda pestisidlər kimi malların maya dəyərini azaltmağa kömək edən müəyyən məhsulları azad edir, lakin kommunal xidmətlər kimi xərclər hələ də qiymət əlverişsizliyinin yaradılmasında mühüm rol oynayır. Biz təklif edirik ki, bu cür sahələr və vergiödəyicilər təsnifləşdirilsin və onlara neft-qaz sektorundakı 0% ƏDV sertifikatları kimi müəyyən sertifikatlar verilsin ki, belə vergiödəyicilər kommunal xərclərdən törəyən ƏDV əlverişsizliklərindən yan keçə bilsinlər.

Başqa bir misal quşçuluq fəaliyyətindən verilə bilər: quşların (məsələn, toyuq cinsləri) yetişdirilməsi ilə məşğul olan yerli müəssisələr böyük ölçüdə yem idxalına, inkubasiya üçün yumurtalara və kənd təsərrüfatı ilə bağlı digər ləvazimatlara arxalanırlar. Hazırda quşçuluq fəaliyyəti ilə bağlı maşın və avadanlıqların idxalı və satışı, baytarlıq ləvazimatlarının idxalı ƏDV-dən azaddır (satış 18% ƏDV-yə cəlb edilir), quşların yetişdirilməsi üçün yem satışı ƏDV-dən azaddır (idxal 18% ƏDV-yə cəlb olunur).

Təchizat zəncirinin bəzi seçmə sahələrində ƏDV-dən qismən azadolmaların olması yerli biznes üçün hələ də təsirli şəkildə ƏDV əlverişsizlikləri yaradır ki, bu da öz növbəsində satış qiymətinə və yerli tələbata təsir göstərir. Biz quşçuluq müəssisələri üçün tam tədarük zəncirinin, o cümlədən inkubasiya üçün yumurta idxalının, quşların yetişdirilməsi üçün yemlərin idxalının və baytarlıq ləvazimatlarının satışının və qiymətlərin formalaşmasında mühüm rol oynayan digər oxşar məhsulların vergidən azad edilməsini təklif edirik.

e) ƏDV üzrə maliyyə sanksiyasının aradan qaldırılması

Bəzi hallarda, biznes tərəfindən hesabat dövrü səhv bəyan edilmiş ƏDV üçün ağır maliyyə sanksiyalarının tətbiqi ƏDV-nin iqtisadi mahiyyəti ilə ziddiyyət təşkil edir.

Vergi Məcəlləsinin 58.1-ci maddəsinə əsasən vergi ödəyicisi hesabatda göstərilən vergi məbləğini (o cümlədən, ödəmə mənbəyində vergini) hesabatda göstərməli olan məbləğinə nisbətən azaltmışsa, habelə hesabatı təqdim etmədikdə və tələb olunan miqdarda verginin dövlət büdcəsinə köçürülməsindən yayınmışsa, azaldılmış və ya yayındırılmış vergi məbləğlərinin (kameral vergi yoxlaması nəticəsində hesablanmış əlavə vergi məbləği istisna olmaqla) 50% miqdarında maliyyə sanksiyası tətbiq edilə bilər.

Qeyd edilən maliyyə sanksiyası ƏDV tutulan əməliyyat vergi ödəyicisi tərəfindən bəyan edildiyi, lakin səhv hesabat dövründə bəyan edildiyi təqdirdə də tətbiq edilir (hesabat dövrlərinin sürüşməsi). Eyni zamanda, qeyd olunmalıdır ki, göstərilən maliyyə sanksiyası, ƏDV tutulan əməliyyatın əvvəlcədən vergi ödəyicisi tərəfindən bəyan edildiyi təqdirdə də tətbiq edilir.

ƏDV tutulan əməliyyatın əvvəlki dövrdə bəyan edildiyi təqdirdə ƏDV-nin səhv dövrdə bəyan edilməsi səbəbi ilə maliyyə sanksiyasının tətbiqi Vergi Məcəlləsinin 3-cü maddəsində göstərilən vergitutma prinsiplərinə, yeni ədalətli olması (maddə 3.1) və bütün vergilərin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmasına (maddə 3.2) zidd olduğunu düşünürük. Bu cür səhv dövrdə hesabat verməkdən dövlət büdcəsinin zərər çəkmədiyini nəzərə alsaq, ƏDV-nin ödənilməsinə gözləniləndən daha erkən əldə edildiyindən səhv dövrdə bəyan edilməyə görə maliyyə sanksiyasının tətbiqi ilk öncə iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış hesab edilə bilməz.

Tövsiyə:

ƏDV-nin mərhələlərlə toplanıb büdcəyə ödənilməsinin biznes üçün həqiqətən də əlavə və eyni zamanda, kifayət qədər resurs tələb edən yük olduğunu, bu verginin məqsədinin son fərdi istehlakçıların vergiyə cəlb edilməsi olduğunu və həmçinin, ümumi prinsiplərə əsasən biznesin neytral qalmasının vacibliyini nəzərə alaraq təklif edirik ki, ƏDV bir öncəki dövrlərdə hesabatda daxil edilmiş və yekun verginin büdcədən yayındırılması faktı baş verməmişsə, qeyd olunan maliyyə sanksiyası tətbiq edilməsin.

3. Mənfəət vergisi ilə bağlı məsələlər

a) Zərərin növbəti illərə keçirilməsi

Qüvvədə olan Vergi Məcəlləsinə əsasən müəssisənin gəlirdən çıxıla bilən xərclərinin gəlirdən artıq olan hissəsi beş ilədək davam edən sonrakı dövrə keçirilə və mənfəətdən çıxıla bilər.

Sənayenin böyük həcmli kapital qoyuluşu tələb etdiyi bir sıra sahələrində, xüsusilə dağ-mədən, istehsalat və tikinti sektorlarında yeni fəaliyyətə başlayan müəssisələrin mənfəətə çıxması bir qayda olaraq 5 ildən daha uzun müddət tələb edir. Bu zaman qeyd edilən sahələrdə fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri

yığılmış zərərləri növbəti beş il ərzində mənfəət hesabına kompensasiya edə bilmədiyindən bu zərərlər itirilir. Yekunda həmin biznes qurumları əvvəlki illərin zərərlərini kompensasiya edə bilmir.

Aparığımız kiçik araşdırmaya əsasən zərərin növbəti illərə keçirilə bilinməsi ilə bağlı iqtisadi göstəriciləri Azərbaycana nisbətən yaxın olan aşağıdakı ölkələrin təcrübələrini təqdim edirik:

Belə tendensiya İƏİT ölkələrinin də təcrübəsində geniş rast gəlinir.

Ölkələr	Məhdudiyyətlər
Gürcüstan	Bir qayda olaraq 5 il. Vergi ödəyicisinin müraciətinə əsasən 10 ilə qədər uzadıla bilər
Rusiya Federasiyası	Məhdudiyyət yoxdur
Ukrayna	Məhdudiyyət yoxdur
Belarus	10 il
Qazaxıstan	10 il
Litva	Məhdudiyyət yoxdur

Təvsiyə:

Müəssisənin gəlirdən çıxıla bilən xərclərinin gəlirdən artıq olan hissəsinin daha uzun müddətə (ən azı 10 il) keçirilərək mənfəət ilə kompensasiya edilə bilməsi Vergi Məcəlləsində əks edilsin.

b) Mənfəət Vergisi bəyannaməsinin 1 nömrəli Əlavəsinin təkmilləşdirilməsi

İllik əsasda, hesabat ilindən sonrakı ilin mart ayının 31-dən gec olmayaraq təqdim edilən mənfəət vergisi bəyannaməsi ("MVB") vergi ödəyicisi olan hüquqi şəxslərin hesabat ili ərzində VM-nin müvafiq maddələri ilə tənzimlənən, vergitutma məqsədləri üçün gəlirlərinin və çıxılması icazə verilən xərclərinin fərqi formalaşan xalis mənfəəti üzrə mənfəət vergisini və ya zərərinə əks etdirir. Gəlir və xərclərin göstərildiyi hissə ilə yanaşı, MVB-nin tərkibinə vergi ödəyicisinin vergi məqsədləri üçün aktivləri, öhdəlikləri və kapitalı barədə məlumatları özündə cəmləşdirən 1 nömrəli Əlavə ("Əlavə 1") də daxildir. Hal-hazırda vergi ödəyiciləri arasında Əlavə 1-in doldurulması ilə bağlı fikir ayrılığı və praktiki çətinliklər müşahidə edilir. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

- Əlavə 1-in yenilənmiş doldurulma qaydalarının olmaması;
- Əlavə 1-in doldurulmasında qanunvericilikdə nəzərdə tutulan mühasibat uçotu prinsiplərinin (MHBS, KOS üçün MHBS və s.) tətbiq olunmaması;
- Əlavə 1-ə mühasibat uçotundan ayrı baxılması və Əlavə 1-ə qaydaları tam və aydın şəkildə müəyyən olunmayan "vergi uçotu üzrə balans hesabatı" kimi istinad edilməsi;
- Əlavə 1-in daim yenilənən Vergi Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktlarının cari mətnləri ilə, edilən dəyişikliklərlə uzlaşmaması; məsələn: amortizasiya normalarından aşağı norma tətbiq olunanda hesablanmış fərqi ayrıca

göstərilməsi, "Cari il və əvvəlki illər üzrə yığılmış zərər" sətrinin olmaması, filiallar tərəfindən Əlavə 1-in doldurulması ilə bağlı uyğunsuzluqlar mövcuddur. Obyektiv səbəblərlə əlaqədar sahibkarlıq subyektləri arasında ümumilikdə mühasibat uçotunun hansı prinsiplər əsasında təşkili barədə qeyri-müəyyənliyin olması, praktiki tələblərlə görə uçotun vergi məqsədləri üçün ayrı və ya qarışıq formada aparılması mühasibat uçotunun ardıcıl, sistemli və düzgün təşkilinə maneə yaradır. Nəticədə, "mühasibat uçotu" və "vergi uçotu" anlayışlarının səhvən eyni mənada işlədilməsi bir çox hallarda ikisindən birinin aparılmamasına səbəb olur. Beləliklə, mühasibat uçotu ilə vergi məqsədləri üçün aparılan uçot arasında yaranmalı olan fərqlər nəzərə alınmır

Tövsiyə:

Beynəlxalq təcrübədə MVB ilə birlikdə balansın təqdim olub-olmamasını və təqdim olunduğu halda hansı formada təqdim edildiyini müəyyən etmək məqsədilə Gürcüstan, Qazaxıstan və Rusiyada tətbiq olunan təcrübəyə nəzər yetirilib.

Beləliklə, Rusiya və Qazaxıstanda "vergi uçotu üzrə balans hesabatı"nın hazırlanması nəzərdə tutulmamışdır. Vergi ödəyiciləri maliyyə hesabatını tərtib edir və həmin hesabatın tərkibində mühasibat uçotu prinsipləri əsasında hazırlanan "Balans Hesabatı"nı vergi orqanlarına təqdim edirlər.

Gürcüstanda 2017-ci il yanvarın 1-dən yeni mənfəət vergisi modelinə keçidlə bağlı vergi orqanları tərəfindən balans məlumatları tələb olunmur, maliyyə hesabatı isə "Balans Hesabatı" ilə birlikdə müvafiq dövlət orqanına təqdim edilir.

Yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirərək təklif edirik ki, Əlavə 1-in doldurulması ilə bağlı qaydalar təcrübədə mövcud olan nöqsan və uyğunsuzluqlar nəzərə alınaraq təkmilləşdirilsin. Digər bir tədbir kimi, Əlavə 1-in ("vergi balansı"-nın) MVB-nin tərkibindən çıxarıla bilər və region ölkələrinin praktikasına əsasən vergi ödəyiciləri mühasibat uçotu prinsipləri əsasında hazırlanan illik "Balans hesabatı"nı vergi orqanlarına təqdim edə bilər.

c) Qeyri-rezidentlərin vergiyə cəlb edilməsi

Məlum olduğu kimi, qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəliyinə aid olmayan gəlirləri Vergi Məcəlləsində müəyyən edilmiş şərtlər çərçivəsində ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilir. Həmin şərtləri nəzərdən keçirəndə aydın olur ki, qeyri-rezidentlər üç hal nəzərə alınmaqla vergiyə cəlb olunur:

- xidmətin faktiki həyata keçirildiyi yer (maddələr 13.2.16.3, 13.2.16.17-1, 13.2.16.18);
- gəlirin növü (maddələr 13.2.16.4-13.2.16.14, 13.2.16.15-13.2.16.17);
- qeyri-rezidentin və ya onun hesabı olan bankın qeydiyyatda olduğu və ya yerləşdiyi yer (maddə 13.2.16.14-1).

Lakin qeyd etməliyik ki, vergi orqanlarının tətbiq etdiyi praktikada bu maddələr göstərilən qaydada tətbiq edilmir və ən böyük mübahisələr, adətən, 13.2.16.17-1 və 13.2.16.18-ci maddələrin tətbiqindədir. Məsələ bundadır ki, vergi orqanlarının

faktiki yanaşmasında yuxarıda göstərilən bölgü və maddələr, hətta Azərbaycan və xarici ölkələr arasında bağlanmış ikiqat vergiyə cəlbətməyə yol verilməməsinə dair konvensiyalar mövcud deyilmiş kimi mövqe mövcuddur və qeyri-rezidentin istənilən gəlirinin Azərbaycanda vergiyə cəlb edilməli olduğu bildirilir.

Tövsiyə:

Bu məsələnin həlli məqsədi ilə Vergi Məcəlləsinin 13.2.16-cı maddəsi üzrə aşağıdakı düzəliş edilsin:

"Vergi Məcəlləsinin müxtəlif interpretasiyalara səbəb olan, lakin mahiyyət etibarilə vacib olmayan 13.2.16.17-1 və 13.2.16.18-ci maddələri ləğv edilsin."

4. Ümumi və vergi inzibatçılığına dair məsələlər

a) Konsiqnasiya qaydasında satışların sənədləşməsi

Mülki Məcəllənin 837-841-ci maddələrində göstərilən konsiqnasiya qaydaslarına əsasən, malların konsiqnasiya qaydası ilə saxlanca götürülməsi, malların bu cür üsul ilə alınaraq satılması zamanı iki tərəf – malların faktiki sahibi və onları saxlanca götürmüş şəxslər olur. Malların faktiki sahibi konsiqnator, onları saxlanca götürərək satmaq istəyən şəxs isə tacir hesab edilir. Bunun üçün tərəflər bu cür ticarət əlaqəsinə razılıq verdikdən sonra "Malların konsiqnasiya qaydası ilə satışı" müqaviləsini tərtib etməlidirlər. Müqavilədə tərəflərin hüquq və vəzifələri, tacirin və konsiqnatorun kimliyi aydın göstərilməlidir. Bunun üçün mütləq tacirin Dövlət Vergi Xidmətində qeydiyyatdan keçmiş anbarı olmalıdır. Mallar təhvil-təslim aktı ilə konsiqnator (malsatan) tərəfindən tacirə (malları digər şəxslərə satacaq olan) verilməlidir. Lakin malların bu cür verilməsi vergitutma məqsədləri üçün malların təqdim edilməsi hesab edilmir.

Belə ki, Vergi Məcəlləsinin 13.2.10-cu maddəsinə əsasən, malların təqdim edilməsi – mallar üzərində mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsi, habelə bunlarla məhdudlaşdırılmayan, malların satışı, mübadiləsi, hədiyyə verilməsi, natura şəklində əməkhaqqı ödənilməsi və natura şəklində digər ödəmələr, həmçinin girov qoyulmuş mallar üzrə mülkiyyət hüququnun girov saxlayana və ya digər şəxsə keçməsi, bina tikintisi fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər tərəfindən yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinin notarial qaydada təsdiq edilməklə, habelə notarial qaydada təsdiq edilmədən bağlanmış müqavilələr üzrə, həmçinin mənzil-tikinti kooperativi üzvlərinin ümumi yığıncağının qərarı ilə özgəninkiləşdirilməsidir. Həmçinin, Mülki Məcəllənin 838.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, tacir konsiqnasiya mallarını ayrıca saxlamalı və onları tapşıranın mülkiyyəti kimi eyniləşdirməlidir. Yəni konsiqnator tərəfindən malların təhvil-təslim aktı ilə tacirə verilməsinə baxmayaraq, mülkiyyət hüququ konsiqnatorada qaldığı üçün bu əməliyyat malların təqdim edilməsi hesab olunmur. Ona görə də mallar tacirə verildikdə bunun üçün e-qaimə təqdim etməyə ehtiyac qalmır.

Vergi Məcəlləsinin 16.1.11-6 və 71-1.1-ci maddələrinə uyğun olaraq e-qaimə yalnız mallar (işlər, xidmətlər) təqdim edildiyi zaman göndərilir. Bununla belə, Mülki Məcəllənin 840.1-ci maddəsinə uyğun olaraq tacir öz ticarət fəaliyyəti

çərçivəsində saxlanca götürmüş olduğu mallardan sata bilər. Tacir satdığı mallar barədə konsiqnatoru məlumatlandırmalı, bununla bağlı akt tərtib edilməli və konsiqnator satılmış mallar üçün tacirə e-qaimə göndərməlidir.

Tövsiyə:

Konsiqnasiya anbarı və ticarəti ilə bağlı Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş bütün şərtlər və tələblərin işləməsi üçün Vergi Məcəlləsində də müvafiq mexanizm və şərtlər öz əksini tapmalıdır.

b) Riskli vergi ödəyiciləri

Kölgə iqtisadiyyatının həlli istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində 2020-ci il yanvarın 1-dən Vergi Məcəlləsinə "riskli vergi ödəyicisi" anlayışı daxil edilib, 28 iyul 2020-ci il tarixində isə "Riskli vergi ödəyicilərinin meyarları" qəbul edilib.

Şəffaflığın artırılması və Azərbaycanın biznes mühitində ədalətli rəqabətin təmin edilməsi üçün hökumətin kölgə iqtisadiyyatının aradan qaldırılmasına xüsusi diqqət yetirməsi, şübhəsiz ki, biznes ictimaiyyəti tərəfindən müsbət qarşılanır. Bundan əlavə, 2020-ci ildə "riskli vergi ödəyicisi" konsepsiyasının tətbiq olunduğu vaxtdan biz razılaşıırıq ki, onun son 3,5 il ərzində müsbət təsirləri kifayət qədər müşahidə olunur və vergi orqanının məlumatlara əsaslanan təhlili ilə əsaslandırılır. Bununla belə, biz onun müsbət tərəfi ilə razılaşmaqla yanaşı, şəffaf vergi ödəyicilərinin həqiqi kommersion fəaliyyətini məhdudlaşdıran və biznes mühitini aşağı sala bilən bəzi ədalətsiz təsirləri də müşahidə edirik. Belə təsirlər aşağıdakılardır:

i. Alıcı üçün məhdudiyyətlərin retrospektiv tətbiqi

Biz başa düşürük ki, konsepsiyanın məqsədi müştərilərin seçimi ilə riskli vergi ödəyicisinin fəaliyyətini məhdudlaşdırmaqdır. Müştərilərin riskli vergi ödəyiciləri ilə əməkdaşlığa davam etməmələrini təmin etmək üçün Vergi Məcəlləsi riskli vergi ödəyicilərinə ödənilmiş ƏDV-nin geri alınmasını qadağan edir və onun bazar qiymətinə əsasən çıxılan xərclər kimi nəzərə alınmasını tələb edir ki, bu da praktiki çətinliklər yaradır və riskli vergi ödəyicilərindən alınan hesab-fakturalarlardan çıxılmanı faktiki olaraq mümkünəşür edir.

Alıcılar (mal/xidmətlər alan) üçün potensial itkiyə səbəb olan riskli vergi ödəyiciləri ilə bağlı belə şərt dolayı tədbirlərin özü ciddi biznes riski və biznes icması üçün narahatlıq olsa da, ən problemlili və qarşısı alına bilən risk odur ki, alıcı riskli vergi ödəyicisi ilə keçmiş əməliyyatlara görə təsirə məruz qalır və bildiriş alır.

Hesab edirik ki, bu cür qabaqlayıcı nəzarət tədbirləri ölkədə fəaliyyət göstərən şəffaf sahibkarlar və bizneslər üçün əlavə yük olmamalıdır. Alıcı olaraq satıcının lazımı araşdırılması prosesini həyata keçirən və malların alınması və ya xidmətlərin (işlərin) çatdırılması zamanı ("əməliyyat tarixi") satıcının vəziyyətini yoxlayan və satıcı ilə əlaqə saxlayan şəffaf vergi ödəyicisinin nöqtəy-nəzərindən, vergi orqanları tərəfindən retrospektiv tətbiq vergi ödəyicisinin maliyyə vəziyyətini əsassız olaraq ağırlaşdırır və onun fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Hesab edirik ki, alıcı tərəfindən satıcının lazımi araşdırılması prosesinin yerinə yetirildiyi və satıcının riskli vergi ödəyicisi kimi təsnif edilmədiyi keçmiş dövr üçün alıcını məsuliyyətə cəlb etməklə, alıcının ƏDV-ni geri qaytarmaq və hesab-fakturanı çıxılan xərc saymaq imkanı əməliyyat tarixindən sonra çıxarılan qərarla heç bir formada məhdudlaşdırılmamalıdır. Başqa sözlə, nə satıcıdan qaimə-fakturalar alınarkən, nə də alıcı satıcıya qaimə-fakturaları ödəyərkən, satıcı riskli vergi ödəyicisi kimi təsnif edilməmiş və müəyyən edilməmişdirsə, şəffaf alıcı vergi orqanlarının əməliyyat tarixindən sonra qəbul etdiyi hər hansı qərarın təsirinə məruz qalmamalıdır.

ii. "Mümkün riskli vergi ödəyicisi"nin dolayı statusu

Riskli olmayan, lakin riskli vergi ödəyiciləri ilə işləyən vergi ödəyicisi adlandırılmaq şəffaf vergi ödəyicisi üçün dövlət şirkətləri tərəfindən təşkil edilən tenderlərdə iştirakda mütləq əlverişsiz vəziyyət yaradır ki, bu da biznesin inkişafına və davamlılığına mənfi təsir göstərir. Bu, praktiki olaraq düzgün və şəffaf işləyənlərə mümkün riskli vergi ödəyicisi statusunu dolayı yolla müəyyən edir.

Vergi ödəyicisi qeyri-riskli vergi ödəyicisi olduğu halda bildirişlə üzləşdikdə, bu, şəffaf vergi ödəyicisinin sahibkarlıq fəaliyyətinə mane törədə bilər. Burada narahatlıq doğuran məqam ondan ibarətdir ki, riskli vergi ödəyicisi ilə əməliyyatın həcmi, miqdarını, xarakterini və məbləğini açıqlamadan hər hansı əməliyyatın aparılması tenderi təşkil edən dövlət şirkətlərinə miqyaslanma bilməyən signal verir. Belə miqyaslanma bilməyən signal qeyri-müəyyənlik yaradır, şəffaf vergi ödəyicisinin tender prosesinə olan inamını riskə atır və onun tenderdə iştirakını məhdudlaşdırır.

Hal-hazırda tam şəffaf bir vergi ödəyicisi riskli vergi ödəyicisi ilə yalnız bir dəfə aparılmış və əhəmiyyətsiz keçmiş əməliyyata görə riskli vergi ödəyiciləri ilə işləyən vergi ödəyicisi kimi təsnif edilə bilər.

İnanırıq ki, alıcı əməliyyatla bağlı sənədləşməni təmin etdikdə, o, satıcının hər hansı uyğunsuz davranışına görə heç bir məsuliyyət daşımamalı və heç bir məhdudiyət və ya qadağaya məruz qalmamalıdır.

Bu vəziyyətdə digər qeyri-müəyyənlik yuxarıda vurğulanan statusun retrospektiv tətbiqi ilə bağlıdır.

iii. Riskli vergi ödəyicisi kimi təsnif edilən vergi ödəyiciləri üçün idarəetmə qaydalarının olmaması

Hazırda nə Vergi Məcəlləsində, nə də "Riskli vergi ödəyicilərinin meyarları"nda riskli vergi ödəyicisi kimi təsnif edilən, lakin riskli vergi ödəyicisi statusunun ləğvi üçün zəruri tədbirlər görmək istəyən vergi ödəyiciləri ilə bağlı müddəalar xüsusi qeyd olunmur. Riskli vergi ödəyicisinin təsnifat mexanizmi ictimaiyyətə açıqlanır, lakin həmin statusun ləğvi proseduru (əgər varsa) açıqlanmır.

Eyni məsələ riskli olmayan vergi ödəyiciləri kimi təsnif edilən, lakin yuxarıda qeyd olunan riskli vergi ödəyiciləri ilə işləyən vergi ödəyicilərinə də şamil edilir.

Tövsiyə:

Hesab edirik ki, riskli vergi ödəyicisi anlayışına vergi orqanları tərəfindən iqtisadiyyatın boz sahələrə qarşı həyata keçirdiyi qabaqlayıcı tədbirlər şəffaf vergi ödəyicilərinə mənfi təsir göstərməyəcək şəkildə dəyişdirilməlidir. Konsepsiyaya aşağıdakı dəyişiklikləri təklif edirik:

- Retrospektiv tətbiqdən yayınmaq və Vergi Məcəlləsinin müddələrinin yalnız vergi orqanları tərəfindən qərar qəbul edildikdən sonra baş verən əməliyyatlara tətbiq olunması.
- Müəyyən həddi aşan əməliyyatlar üçün qarşılıqlı əlaqə riski faktorunu göstərməklə, "mümkün riskli vergi ödəyicisi"nin dolayı statusunun aqressiv praktikasına yol verməmək. Başqa sözlə, belə qarşılıqlı əlaqənin risk faktoru yalnız əhəmiyyətlik meyarları nəzərə alınmaqla aktivləşdirilməlidir. Yuxarıdakı tövsiyəyə əsasən, şəffaf vergi ödəyicisini dolayı riskli vergi ödəyicisi statusundan və ya əlaqədarlığından qorumaq.
- Artıq riskli vergi ödəyicisi kimi təsnif edilmiş vergi ödəyiciləri üçün riskli vergi ödəyicisi statusunu ləğv etmək üçün qaydaları/yol xəritəsini dərc etmək.

c) Elektron vergi hesab-fakturaları ilə bağlı agent fəaliyyətinin inzibatçılığı qaydalarının əlavə inkişafı.

Hazırda, agent xidmətləri göstərən vergi ödəyiciləri, xüsusilə turizm sənayesində, agent fəaliyyəti üçün elektron vergi hesab-fakturalarının iki mərhələsindən fəal şəkildə istifadə etməyə çalışırlar: 1-ci mərhələ olaraq satıcıdan (əsas) agentə elektron hesab-fakturaların verilməsi, 2-ci mərhələ olaraq isə agentdən alıcıya (son müştəri) verilməsi tələb olunur.

Elektron vergi hesab-fakturaları yalnız vergi məqsədləri üçün qeydiyyatda alınmış tərəflər arasında göndərilə və qəbul edilə bildiyindən, son müştəri vergi məqsədləri üçün qeydiyyatda olmayan fiziki şəxs olduqda, bu agent modeli texniki cəhətdən işləmir. Bu, müvafiq elektron vergi hesab-fakturalarının verilməsi ilə bağlı vergi qanunvericiliyinin tələblərinə riayət etməklə agent fəaliyyətinin təşkilində praktiki çətinlik yaradır.

Tövsiyə:

Agent elektron vergi hesab-fakturalarında xüsusi bölməni aktivləşdirin, burada agent fərdi müştərilərə satış variantını seçə bilər ki, bu da axını yekunlaşdırmağa imkan verəcək.

d) Kameral vergi yoxlamaları

Vergi Məcəlləsinin hazırkı redaksiyası və kameral vergi yoxlamasının ümumi prinsiplərinə əsasən kameral vergi yoxlaması müstəsna olaraq vergi ödəyicisinin vergi orqanlarında olan məlumat və sənədləri əsasında aparılmalıdır. Bu zaman uyğunsuzluq çıxarsa, vergi orqanı məsələnin mahiyyəti üzrə əlavə məlumat və sənəd tələb edə bilər. Mövcud və ya əldə olunan sənəd və məlumatlar əsasında məlum olsa ki, vergilər düzgün hesablanmayıb, vergi orqanının vergiləri müxtəlif

metodlarla hesablamaq hüququ var. Məcəllədə qeyd olunmuş aydın qaydaların olmasına baxmayaraq, hazırda kameral yoxlamaların keçirilməsi zamanı aşağıdakılar müşahidə olunur:

- Demək olar ki, təqdim edilmiş hər bir hesabat üzrə kameral vergi yoxlaması keçirilir və çox vaxt bu hesabat dövrləri yenidən səyyar vergi yoxlaması ilə də əhatə olunur;
- Kameral vergi yoxlaması tələb olunduğu kimi vergi ödəyicisinin vergi orqanlarında olan məlumatları əsasında deyil, analoji vergi ödəyicilərinin məlumatları əsasında aparılır;
- Kameral vergi yoxlaması üçün, səyyar vergi yoxlamasında olduğu kimi sənədlərin tələb edilmə, baxılma, götürülmə qaydaları müəyyən edilməmişdir. Buna baxmayaraq, kameral vergi yoxlaması zamanı tələb olunan sənəd və məlumatların sayı azı səyyar vergi yoxlamasında tələb olunan sənəd və məlumatlar qədər ola bilər;
- Yuxarıda deyilənlər ilk növbədə elə vergi orqanlarının işini artırır. Nəticədə yoxlamaları müəyyən edilmiş müddəti bitir və yoxlamaları başa çatdırma bilməyən vergi orqanı vergi ödəyicisindən müvafiq bəyannaməni yenidən təqdim etməyi tələb edir. Vergi ödəyicisi bəyannaməni təqdim etməyəndə isə kameral vergi yoxlaması ilə bağlı qərarlar natamam məlumatlar, yaxud analoji vergi ödəyicilərinin məlumatları əsasında çıxarılır və əlavə vergi məbləğlərinin hesablanması ilə bitir.

Tövsiyə:

Yaranmış belə praktikanı aradan qaldırmaq üçün təklif olunur:

- Kameral vergi yoxlaması bütün təqdim edilmiş hesabatlar üzrə deyil, məhz vergi ödəyicisinə dair vergi orqanlarında olan sənəd və məlumatlarda uyğunsuzluq aşkar edildikdə aparılsın – bu zaman məqsəd vergi məlumatlarında texniki düzəlişlərin verilməsi olmalı və əlavə məsuliyyət tədbirləri tətbiq edilməməlidir.
- Yoxlama nəticəsində əlavə sənəd və məlumatlara ehtiyac olanda, bu hesabatların yoxlanılması səyyar vergi yoxlanılması vasitəsilə həyata keçirilsin.

e) Vergi qanunvericiliyinin tələblərinin müxtəlif vergi ödəyiciləri üçün fərqli təfsiri

Təcrübədə tez-tez qarşımıza çıxan hallardan biri də odur ki, bəzi hallarda fərqli vergi ödəyicilər tərəfindən oxşar əməliyyatlar üzrə tətbiq edilən vergi yanaşmasına dair suallara fərqli cavablar verilir. Bu halda vergi orqanlarının qanunvericiliyin eyni müddəaları üzrə müxtəlif təfsirlər irəli sürdüyü müşahidə edilir.

Bundan başqa eyni vergi ödəyicisinin eyni əməliyyatlarında da müxtəlif dövrdə müxtəlif yanaşmaların tətbiq edildiyi hallar da mövcuddur. Hətta əvvəllər məhkəmə müstəvisində mübahisə edilmiş məsələlər üzrə də fərqli yanaşmalar tətbiq edildiyi müşahidə edilir. Aydın ki, belə yanaşmanın mövcud olması stabil vergi mühitinin formalaşmasına maneə törədir, ödəyicilərin vergi öhdəliklərinin

planlaşdırılmasına çətinlik yaradır.

Belə fərqli yanaşmaların vaxtaşırı üzə çıxmasının qaçılmaz olduğunu qəbul edərək, düşünürük ki, bu məsələnin qanunvericilik səviyyəsində həllinə ehtiyac var.

Tövsiyə:

Qeyd etmək vacibdir ki, Vergi Məcəlləsinin 3.11-ci maddəsinə əsasən vergilər haqqında qanunvericiliyin bütün ziddiyyətləri və aydın olmayan məqamları, vergi ödəyicisinin xeyrinə şərh edilməlidir. Fikrimizcə, mahiyyət etibarilə bu, fərqli təfsirlərin vergi ödəyicisi üçün daha faydalı olanının tətbiq edilə bilməsi imkanı deməkdir.

Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, təklif edirik ki, Vergi Məcəlləsinin 3.11-ci maddəsi aşağıdakı kimi dəyişdirilsin:

"Vergilər haqqında qanunvericiliyin bütün ziddiyyətləri və aydın olmayan məqamları, həmçinin, vergilərin tətbiqinə dair vergi orqanları, məhkəmələr və ya digər icra orqanları tərəfindən eyni məsələ üzrə eyni və ya müxtəlif şəxslərə verilən yazılı şərhlərinin, qərarlarının fərqli təfsirləri vergi ödəyicisinin xeyrinə şərh edilməlidir."

f) Ölkədə vergi siyasətinin proqnozlaşdırıla bilən olması

Bir sirr deyil ki, iqtisadi proseslərin proqnozlaşdırıla bilən olması hər hansı bir ölkədə biznes və investisiya mühitinin sağlam və dinamik olması üçün ilkin şərtidir. Bunu bir çox beynəlxalq institutlar da təsdiq edir. Bu amil, əksər investorların və transmilli şirkətlərin öz bizneslərini qurmaq və ya genişləndirməklə bağlı qərar verməzdən əvvəl yoxladıqları əsas faktdır. Qanunvericiliyin və vergi sisteminin proqnozlaşdırıla bilən olması hər bir ölkədə uzunmüddətli biznes planları və layihələri quran bütün biznes subyektləri üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Biz, biznes icması olaraq iqtisadiyyatın bütün sahələrinin, vergiqoyma da daxil olmaqla, adekvat və proporsional qaydada tənzimlənməsini dəstəkləyir və inanırıq ki, bizneslə dövlət arasında uzunmüddətli əməkdaşlığın və qarşılıqlı inamın olması investisiya üçün əlverişli biznes mühitinin formalaşması və dövlət büdcəsi gəlirlərinin sabitliyi və proqnozlaşdırıla bilməsi üçün ilkin şərtidir. Azərbaycanın yerli bazarının dayanıqlı inkişafı, o cümlədən aksizli malların qanunsuz ticarəti ilə bağlı mümkün təhdidlərin minimuma endirilməsi məqsədilə orta müddətli proqnozlaşdırma qəbul etmək, habelə vergi və qiymət şoklarına yol verməmək vacibdir.

Bununla bağlı düşünürük ki, vergi qanunvericiliyinə edilən dəyişikliklər, eyni zamanda, bəzi məhsullara tətbiq edilən aksiz dərəcələrinin artırılması tədricən aparılmalıdır ki, bazarın sabitliyi qorunsun, dayanıqlı vergi gəlirlərinin əldə edilməsinə imkan verilsin və məhsulların əlçatanlığı əhəmiyyətli dərəcədə azalmasın, çünki bu halda istehlakçılar daha ucuz alternativlər axtarmaq məqsədilə qanunsuz məhsullara meyl edirlər. Çoxillik vergi planlarının tətbiqi vergi gəlirlərinin artırılması və sabitləşdirilməsi, habelə bazarda mənfi dəyişikliklərin

azaldılması baxımından özünü sübut etmişdir. Bu, Rusiya və Avropanın bir çox ölkəsində geniş şəkildə istifadə olunan qabaqcıl təcrübədir.

Tövsiyə:

Vergi inzibatçılığının artırılması, vergi dərəcələrinin dəyişdirilməsi və ya Vergi Məcəlləsinə edilmiş və bazarda haqlı rəqabətə təsir edəcək digər düzəlişlər barədə 1, 3 və 5 illik planlar qabaqcadan açıqlansın, askizli mallarla bağlı vergi dərəcələrinin uzunmüddətli proqnoz təqvimləri daha sıx şəkildə ictimaiyyətlə paylaşilsın. Düşünürük ki, bu təkliflər biznes subyektlərinə ölkədə uzunmüddətli və dayanıqlı biznes layihələrini planlaşdırmağa və hazırlamağa, bununla da ölkənin iqtisadi inkişafına töhfə verməyə imkan verəcək, mövcud qanuni bazara zərər vurmadan dövlət büdcəsi üçün güclü və sabit gəlir mənbələri təmin edəcəkdir.

g) Satışın təşviqi məqsədilə "promo" məhsullarının, həmçinin müxtəlif əmtəə nümunələrinin əvəzsiz olaraq təqdim edilməsi, endirim və müxtəlif satış kampaniyalarının həyata keçirilməsi zamanı yaranan vergi təsirləri

Bugünkü rəqabətli biznes mühitində müştərilərə promo məhsulları təqdim etmək, pulsuz nümunələr təklif etmək, endirimlər həyata keçirmək və müxtəlif məhsul tanıtım kampaniyaları satışın təşviqində önəmli marketing taktikaları kimi çıxış edir. Bu taktikalardan səmərəli istifadə etməklə müəssisələr müştərilərlə əlaqələrini və bazar mövqelərini gücləndirirlər ki, bu da sonda onların satışlarının və gəlirlərinin artması ilə nəticələnir. Artan satış və gəlirlər isə yekunda müxtəlif vergi növləri üzrə vergitutma bazalarının həcmnin də artmasına səbəb olur. Eyni zamanda, bu tipli satış təşviqi texnikaları dolayısı ilə ölkədə sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətinin də inkişafına töhfə verir.

Vergi Məcəlləsinə əsasən vergilərin müəyyən edilməsinin və tutulmasının əsaslarından biri kimi də vergi sisteminin sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini təşviq etməsi qeyd edilir. Lakin bu cür satış təşviqi fəaliyyətlərinə münasibətdə mövcud vergi qanunvericiliyinin bəzi müddəaları sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini təşviq etmə baxımından bəzi hallarda yetərsiz qalır. Belə ki, promo məhsullarının, müxtəlif əmtəə nümunələrinin əvəzsiz və ya güzəştli/endirimli qiymətə təqdim edilməsi zamanı gəlir və ya mənfəət vergisi Vergi Məcəlləsinin 142-ci maddəsinə əsasən bu cür malların bazar qiyməti ilə onların vergi məqsədləri üçün formalaşan dəyəri arasındakı fərqdən hesablanır. Bundan başqa, ƏDV məqsədləri üçün də bu kimi təqdimetmələr Vergi Məcəlləsinin 159.4-cü maddəsinə əsasən vergitutma obyektini hesab edilməklə onların dəyərindən ƏDV hesablanır. Beləliklə, iqtisadi mahiyyət etibarilə vergi ödəyicilərinin marketing xərcləri hesab edilən, özlüyündə heç bir gəlir elementi formalaşdırmayan satış təşviqi fəaliyyətləri vergitutma məqsədləri üçün bazar qiyməti əsasında süni gəlirin yaranması və bu gəlir üzərindən əlavə vergi hesablamalarına səbəb olur.

Belə əməliyyatların iqtisadi mahiyyətinin daha anlaşılqılı ifadəsi üçün bir müqayisə apardıqda görürük ki, vergi ödəyicisinin satış təşviqi fəaliyyəti çərçivəsində reklam

xarakterli promo məhsullarını və əmtəə nümunələrini özü alıb müştərilərə pulsuz paylaması əvəzinə həmin vergi ödəyicisi hər hansı üçüncü tərəflə müqavilə bağlaya bilər. Bu halda həmin üçüncü tərəf müvafiq malları öz hesabına alıb sözügedən vergi ödəyicisinin müştərilərinə paylaya və sonda bunun üçün xidmət haqqı tətbiq edə bilərdi. Bu zaman vergi ödəyicisi üçüncü tərəfin tətbiq etdiyi xidmət haqqını hər hansı məhdudiyət olmadan reklam (marketinq) xərci kimi gəlirdən çıxmaq, üçüncü tərəf isə öz növbəsində mənfəət vergi bəyannaməsində həmin müvafiq xidmət haqqını gəlir kimi bəyan edib bu xidmətin göstərilməsi üçün sərf etdiyi reklam xarakterli malları material xərci kimi bəyan etmək hüququ olur. Belə olduqda hesab edirik ki, vergi ödəyicisinin müvafiq reklam xarakterli malları öz hesabına alıb müştərilərə pulsuz paylaması ilə qeyd olunan halda üçüncü tərəfdən alınmış marketinq (reklam) xidməti çərçivəsində həmin malların paylanması iqtisadi mahiyyətinə görə fərqlənmədiyindən bu iki hal fərqli vergi nəticələrinə səbəb olmamalıdır.

Tövsiyə:

Odur ki, vergi ödəyicilərinin reklam xarakterli malları müştərilərə pulsuz paylaması vergi ödəyicilərinin satış ilə bağlı çəkdiyi material sərfi kimi qiymətləndirilməli və bu malların təqdim edilməsi mənfəət vergisi və ƏDV məqsədləri üçün hər hansı formada, o gəlir elementi formalaşdırmamalıdır.

Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, belə satış təşviqi fəaliyyəti gəlirin artmasını hədəflədiyindən yekunda artan gəlir mənfəət vergisi və ƏDV-nin vergitutma bazasının həcmnin artmasına səbəb olur.

Bütün qeyd edilən faktorları nəzərə alaraq bəzi yurisdiksiyalar bu tipli satış təşviq fəaliyyətləri çərçivəsində əvəzsiz təqdimetməni tam və ya qismən mənfəət vergisi və ƏDV-dən azad edirlər. Məsələn: Qazaxıstan, Polşa, Böyük Britaniya, Rusiya və s.

Satışın təşviqi fəaliyyətlərinin iqtisadi mahiyyətini nəzərə alaraq yuxarıda haqqında bəhs edilən təqdimetmələr və endirimlər zamanı vergilərin real göstəricilər əsasında hesablanmasını tövsiyə edirik. Belə ki:

- Mənfəət vergisi məqsədləri üçün əvəzsiz və ya güzəştli qiymətə təqdim edilən mallara münasibətdə bazar qiyməti əsasında əlavə gəlir elementinin formalaşdırılmamalı və müvafiq malların Vergi Məcəlləsinin 143-cü maddəsinə əsasən formalaşan dəyəri vergitutulan gəlirlərdən marketinq xərcləri və ya təqdim edilən malların dəyəri kimi çıxılmalıdır.
- ƏDV məqsədləri üçün, müvafiq malların əvəzsiz təqdim edilməsi vergitutma obyektinə daxil edilməməli, güzəştli qiymətə təqdim edilmə zamanı isə ƏDV faktiki satış qiymətinə tətbiq edilməlidir.
- Xarici ölkələrin təcrübələrini təhlil edərək müxtəlif növ endirimlər ilə bağlı, vergitutma bazasının müəyyən edilməsi, sənədləşmə forma və qaydaları da daxil olmaqla xüsusi vergi tənzimləmələrini nəzərdə tutan müddəalar vergi qanunvericiliyinə daxil edilməlidir.

h) İşçi qüvvəsinin verilməsi üzrə ödənişlərin vergiyə cəlb edilməsi

Sürətlə inkişaf edən müasir işgüzar mühitdə şirkətlər tez-tez dəyişkənlik, çeviklik və xüsusi səriştə tələb edən problemlərlə üzləşirlər. İşçi qüvvəsinin verilməsi üzrə xidmətlər şirkətlərin xarici əmək bazarının istedadlarından istifadə etməyi və qısamüddətli kadr ehtiyaclarını effektiv şəkildə ödəməyi təmin edərək bu problemlərin həll yollarından biri kimi çıxış edir.

İşçi qüvvəsinin verilməsi üzrə xidmətləri ("secondment" xidmətləri) göstərən şəxslər adətən həm işçilərlə, həm də müştəri və ya işəgötürənlə müqavilələr bağlayır. Bu müqavilələr əmək münasibətlərinin şərtlərini, o cümlədən müddət, əmək haqqı, müavinətlər, iş saatları və digər müvafiq müddəaları əks etdirir.

İşçi qüvvəsinin verilməsi üzrə xidmətləri göstərən şəxslər təqdim edilmiş işçilərin birbaşa işəgötürənləri olsa da, müştərinin (işçiləri qəbul edən şəxsin) həmin işçilər qarşısında müəyyən hüquqi məsuliyyətləri və hüquqları ola bilər. Belə ki, müştərinin ona təqdim edilmiş işçilər qarşısında təhlükəsiz iş mühitinin təmin edilməsi, qüvvədə olan əmək və miqrasiya qanunvericiliyinə əməl olunmasının təmin edilməsi, işçilərə ədalətli və hörmətlə yanaşma kimi bir sıra öhdəlikləri mövcud olur. Eyni zamanda, adətən təqdim edilən işçilərin gündəlik tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə nəzarət, istiqamətləndirmə və göstərişlərin verilməsi işçiləri qəbul edən şəxs tərəfindən həyata keçirilir və müvafiq işçilər də öz iş nəticələrinə görə onları qəbul edən şəxs qarşısında məsuliyyət daşıyırlar. Bu cür hüquqi münasibətlər zəminində vergitutma məqsədləri üçün "formal işəgötürən", "iqtisadi işəgötürən" və ya "real/faktiki işəgötürən" konsepsiyaları meydana çıxmışdır. Beynəlxalq vergitutma sahəsində tənzimləməni həyata keçirən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) Model Vergi Konvensiyası və ona şərhlərində, həmçinin müxtəlif nəşrlərində bu konsepsiyalarla rastlaşmaq mümkündür. İƏİT-nin Model Vergi Konvensiyasının 15-ci maddəsinin şərhlərinə əsasən ölkələr arasında ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılması və vergitutma hüququnun müəyyənləşdirilməsi üçün aşağıdakı faktorlar nəzərə alınmaqla mahiyyətin formadan üstünlüyü prinsipinə əsasən işçilərin əmək fəaliyyətindən (muzdlu işdən) vergi tutma hüququ müvafiq işçilərlə əmək müqaviləsi bağlayan formal işəgötürənin rezidenti olduğu ölkəyə deyil, onların əməyini faktiki istifadə edən şəxsin (işçiləri qəbul edən şəxsin) fəaliyyətini həyata keçirdiyi ölkəyə verilir və əlavə olaraq bu işçilər tərəfindən göstərilən əmək fəaliyyəti işçiləri qəbul edən müəssisənin fəaliyyətinin tərkib hissəsini təşkil etdiyindən, onları göndərən müəssisə üçün digər ölkədə (işçilərin qəbul edildiyi ölkədə) daimi nümayəndəliyin yaranması ilə nəticələnir:

- işin necə yerinə yetirilməli olduğu barədə işçiyə göstəriş vermək səlahiyyəti;
- işin yerinə yetirildiyi yerə nəzarət etmək və məsuliyyət daşımaq;
- iş üçün lazım olan alətləri və materialları şəxsin sərəncamına vermək;
- işçinin iş qrafikinə müəyyənləşdirilməsi səlahiyyəti və s.

Transmilli şirkətlərin və ya xarici şirkətlərin ölkəmizdə fəaliyyət göstərən törəmə müəssisələri və yaxud bölmələri qeyri-rezident şəxslərdən bu cür işçi qüvvəsinin verilməsi üzrə xidmətlər alırlar. Bu zaman bir sıra ziddiyyətli və beynəlxalq

vergitutmanın hazırkı tendensiyasına uyğun olmayan hallar meydana gəlir. İqtisadi mahiyyət etibarını ilə işçi qüvvəsini təmin edən qeyri-rezident göndərdiyi işçilərin real işəgötürəni olmasa da, habelə həmin işçilərin ölkə ərazisindəki fəaliyyəti onları təmin edən qeyri-rezidentin ölkədəki sahibkarlıq fəaliyyətinin deyil, onları qəbul edən şəxsin sahibkarlıq fəaliyyətinin təcəssümü olsa da, mövcud vergi qanunvericiliyində "real işəgötürən" və ya "iqtisadi işəgötürən" konsepsiyalarının mövcud olmaması müvafiq əməliyyatların mahiyyəti üzrə dəyərləndirilməməsi ilə nəticələnir. Belə ki, qeyd edilən konsepsiyaların mövcud olmaması işçi qüvvəsinin verilməsi xidməti üzrə göndərilən işçilərin Azərbaycan Respublikasındakı fəaliyyətinin onları göndərən qeyri-rezidentin Azərbaycan Respublikasındakı fəaliyyəti kimi qiymətləndirilərək Vergi Məcəlləsinin 19-cu maddəsində müəyyən edilən tənzimləmə ilə müvafiq qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasında daimi nümayəndəlik yaratması ilə nəticələnir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, işçi qüvvəsinin təmin edilməsi ilə bağlı bu cür əməliyyatlarda adətən təqdim edilən işçilərin əmək haqları birbaşa deyil dolayı şəkildə işçiləri qəbul edən şəxs tərəfindən ödənilir. Belə ki, ilk öncə işçiləri göndərən şəxs işçiləri qəbul edən şəxsin adından müvafiq işçilərin əmək haqlarını ödəyir. Daha sonra isə ödənilmiş bu əmək haqqı məbləğlərinin əvəzi işçiləri qəbul edən şəxs tərəfindən işçiləri göndərən tərəfə ödənilir. Beləliklə, işçiləri göndərən tərəf əmək haqqı ödənilməsi üçün agent rolunu oynayır və əmək haqqı xərcini faktiki olaraq işçiləri qəbul edən tərəf çəkir. İşçi qüvvəsinin təmin edilməsi müqavilələrində də, işçiləri göndərən şəxsə işçi qüvvəsinin tapılması və göndərilməsi üçün, həmçinin işçiləri qəbul edən şəxsin əvəzində işçilərə əmək haqlarının hər ay ödənilməsi üçün müəyyən bir xidmət haqqı (komissiya) ödənilməsi nəzərdə tutulur. Təcrübədə vergi orqanı bu iki məbləği fərqləndirmədən ümumilikdə bütün ödəniş məbləğini işçiləri göndərən tərəfin xidmət haqqı kimi nəzərdən keçirir.

Yuxarıdakı qeyd olunan müddəadan görüldüyü kimi, Beynəlxalq vergitutma sahəsində istifadə olunan və İƏİT tərəfindən Model Vergi Konvensiyasının Kommentariyasında şərh edilən "formal/hüquqi işəgötürən" və "faktiki/iqtisadi işəgötürən" konsepsiyaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində də öz əksini tapır və praktikada geniş tətbiq olunur.

Tövsiyə:

Təqdirləyiqdir ki, mövcud Əmək Məcəlləsində son illərdə edilmiş dəyişikliklərlə bəzi münasibətlər formal sənədləşmə nəzərə alınmadan real mahiyyəti üzrə qiymətləndirilərək əmək münasibətləri kimi təsnifləşdirilir.

Hesab edirik ki, bu tendensiyanın davamı olaraq, qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması və mövcud olan iqtisadi münasibətlərin vergi tənzimlənməsinin yaradılması məqsədi ilə, qüvvədə olan vergi qanunvericiliyinə "real işəgötürən" və ya "iqtisadi işəgötürən" konsepsiyalarının daxil edilməsi, onların meyarlarının müəyyənləşdirilməsi və bu meyarlara cavab verən münasibətlərdə vergilərin iqtisadi mahiyyəti üzrə tətbiq edilməsini nəzərdə tutan müddəaların əlavə edilməsini tövsiyə edirik:

- Bu münasibətlər qeyri-rezidentin Azərbaycanda daimi nümayəndəliyinin yaranmasını şərtləndirən hallara aid edilməsin.
- Qeyri-rezidentə müvafiq işçilərin əmək haqlarının kompensasiya edilməsi kimi həyata keçirilən ödənişlər Azərbaycan mənbəyindən gəlir, habelə hasilatın pay bölgüsü sazişlər üzrə xarici subpodratçının Azərbaycan ərazisində karbohidrogen fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı xidmətlərdən əldə edilmiş gəlirləri kimi qiymətləndirilməsin və ödəmə mənbəyində vergiyə cəlb edilməsin.
- Bu münasibətlər mahiyyəti üzrə işçiləri qəbul edən müəssisədə əmək münasibətləri kimi qiymətləndirilərək və müvafiq ödənişlər maddəli işdən əldə edilmiş gəlirlərə münasibətdə mövcud qanunvericilikdə tətbiq edilən MÖMV, MDSSH, İSH və İTSH cəlb edilsin.

j) Vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmə və cinayət məsuliyyətdən azad edilmə

Məlum olduğu kimi vergi qanunvericiliyinin pozulması qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına səbəb ola bilər. Belə məsuliyyət Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin ("CM") 213-cü maddəsində müəyyən olunmuşdur. Həmin maddənin müddəasına əsasən xeyli miqdarda (50,000 AZN-dən yuxarı məbləğdə) vergiləri (və digər məcburi ödənişləri) ödəməkdən yayınma cinayət hesab olunur.

CM-nin 99-4.5-ci maddəsinə əsasən CM-nin 213-cü maddəsi üzrə törədilmiş cinayət hüquqi şəxs tərəfindən törədilmiş əməl kimi qəbul olunmur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 213.1-ci maddəsinin və Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 78.3 və 78.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair" 9 sentyabr 2013-cü il tarixli Qərarında ("KM Qərarı") göstərilmişdir ki, CM-nin 213-cü maddəsində qeyd olunan cinayətin subyektləri sırasına vergi və ya məcburi dövlət sosial sığorta haqları ödəyicisi olan fiziki şəxsləri, habelə hüquqi şəxslərin məsul işçilərini, yeni rəhbərini, baş mühasibini, eləcə də qanunvericiliklə və ya əmək müqaviləsi ilə mühasibat sənədlərinin tərtib edilməsi və rəsmiləşdirilməsi, müəssisənin uçotunun aparılması vəzifəsi həvalə edilmiş digər şəxslərini aid etmək olar.

KM Qərarına əsasən "... vergi ödəməkdən qəsdən yayınma halında vergi ödəyicisi vergi məsuliyyətinə, müvafiq səlahiyyətli şəxs isə Cinayət Məcəlləsinin 213-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər."

Konstitusiyaya Məhkəməsi qeyd olunan qərarında açıq-aydın bir şəkildə CM-nin 213.1-ci maddəsi üzrə cinayət əməlinin törədilmiş olduğunun müəyyən edilməsi üçün təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində bilavasitə vergidən yayınmaya yönəlmiş qəsdin olmasını müəyyən etmişdir. Sözügedən maddənin rəsmi şərhində bildirilir ki, "Həmin maddədə nəzərdə tutulan cinayətin tərkibi o halda yaranır ki, əməl qəsdən törədilir və vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydaları pozmaqla vergilərin ödənilməsindən yayınmaya yönəlmiş olur." KM Qərarının davamında

vergidən yayınmaya dair açıqlamanı təmin etmək üçün aşağıdakı misallar çəkilir:

- əldə olunan gəlirlər və vergitutma obyektləri barədə məlumatların vergi hesabatlarında qəsdən əks olunmaması;
- vergilərin hesablanması zamanı nəzərə alınan gəlirlərin həqiqi həcminin azaldılması;
- xərclərin (məsələn, vergitutmaya məruz qalan məcmu gəlirin müəyyənləşdirilməsi zamanı çıxılan xərclərin) şişirdilməsi.

Lakin praktikada vergi yoxlamaları nəticəsində vergi ödəyicilərinə hesablanmış vergilər çox vaxt vergi qanunvericiliyinin tam aydın olmaması və ya vergi orqanı ilə vergi ödəyicisinin eyni mövzuda fərqli yanaşmasının nəticəsində baş verir. Bu hallarda nə vergi ödəyicisinin, nə də vergi ödəyicisinin məsul şəxsinin (rəhbərin və ya baş mühasibin) cinayətin törədilməsində, yəni vergidən yayınma faktında qəsdinin olmasından söhbət gedə bilməz.

Bununla yanaşı, CM-nin 73-2-ci maddəsinə əsasən, vergidən yayınma əməli (əməlləri) törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir. Eyni vaxtda, Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin ("CPM") 40.4-cü maddəsinə əsasən, şəxsin iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün CM-nin 73-2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar müəyyən edildikdə təhqiqatçının və ya müstəntiqin qərarına əsasən cinayət təqibi başlanılmır və ya ona xitam verilir. KM Qərarını və CPM-nin müvafiq müddəalarını təhlil etdikdə görünür ki, belə hallarda əslində cinayətin tərkibi (yəni qəsd formasında olan təqsirin müəyyən edilməməsi) əmələ gəlmədiyi üçün CPM-nin 39.1.2-ci (əməldə cinayət tərkibi olmadıqda) və ya 39.2-ci (şəxs barəsində başlanmış cinayət təqibinə həmçinin onun cinayət törədilməsinə aidiyyəti olmadıqda və ya təqsirliliyi sübuta yetirilmədikdə) maddələrinə əsasən xitam verilə bilər. CPM-nin 40.4-cü maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyətindən azad edilmə isə öz-özlüyündə məsuliyyətin yaranmış olmasını (hansı ki, qəsdin də müəyyən edilmiş olmasını ehtiva edir) əsas götürərək məsələyə yanaşıldığını göstərir. Bu yanaşma və praktika isə KM Qərarındakı şərhinə və vergi cinayətlərinin müəyyən edilməsi və araşdırılması ilə bağlı aşağıda qeyd edəcəyimiz beynəlxalq təcrübəyə uyğun deyil.

Hazırkı vəziyyətdə qanunvericiliyin qeyd olunan maddələrinə əsasən, vergi yoxlamasının nəticəsində hesablanmış vergi öhdəlikləri vergi ödəyicisi tərəfindən ödənilmədiyi halda belə, vergi ödəyicisinin müvafiq məsul şəxsi (rəhbər, baş mühasib, maliyyə meneceri və d.) vergidən yayınma əməli törətmiş hesab edilir və yalnız vergi borcunun ödənilməsinə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilir. Başqa sözlə, təqsirin dərəcəsi müəyyən edilmədən cinayət təqibinə ittiham edici əsaslarla xitam verilir.

Vergi cinayətləri ilə mübarizənin aparılması ilə bağlı İƏİT-in və digər ölkələrin təcrübəsinə baxaraq bezi tədbirləri nümunə olaraq gətirə bilərik.

İƏİT-in "Vergi cinayətlərinə qarşı mübarizə: 10 global prinsip" Hesabatında "Vergi hüquqpozmalarının cinayət hesab edilməsinin təmin edilməsi" birinci prinsip kimi

qeyd edilir. Əlavə olaraq qeyd olunur ki, vergi qanunvericiliyinin pozulmasının kriminallaşdırılmasının dəqiq üsulu bir yurisdiksiyadan digərinə fərqli olacaq, lakin hüquqi bazanın xüsusi təfərrüatları nə qədər fərqli olsa da, qanun cinayət hesab edilən vergi hüquqpozumalarını aydın şəkildə müəyyən etməlidir.

Həmin Hesabatda qəsdən törədilmiş vergi pozuntuları arasında aşağıdakı nümunələr sadalanır:

- Uçotun məhv edilməsi
- Maliyyə üstünlüyü əldə etmək üçün vergi qanunvericiliyinə qəsdən riayət edilməməsi
- Fırıldaqçılıq və ya qeyri-qanuni təcrübələrlə vergidən yayınma
- Saxta sənədlərdən, uydurma hesab-fakturalardan istifadə etməklə verginin qəsdən azaldılması
- Aldatma yolu ilə geri qaytarma / kredit əldə etmək və s.

Yuxarıda qeyd olunan misalları nəzərə alıqda aydın olur ki, hər bir vergi pozuntusu qəsdən törədilmiş əməl kimi qiymətləndirilə bilməz və nəticədə cinayət tərkibini yarada bilməz.

Hər bir yurisdiksiyanın xüsusi mədəniyyəti ehtiyaclarını, siyasətini əks etdirən və onunla qarşılıqlı əlaqədə olan fərqli hüquq sistemi var və İƏİT-in hesabatı da bunu bir daha qeyd edir ki, hər bir ölkə məsələyə yanaşma üsullarında azaddır. Nümunə üçün qeyd edək ki, ABŞ qanunlarına əsasən vergi cinayətlərinin törədilmiş sayılması üçün cinayət ittihamının irəli sürülməsi üçün qəsd tələb olunur, halbuki ehtiyatsızlıq, hətta kobud ehtiyatsızlıq cinayət təqibi üçün kifayət deyil.

Başqa bir nümunə kimi göstərə bilərik ki, 1 yanvar 2023-cü ildən başlayaraq Rusiya Federasiyasında cinayət işi yalnız vergi orqanları (vergi müfəttişləri) tərəfindən göndərilmiş materiallar əsasında və yalnız vergi hüquqpozuntusunun törədilməsinə dair qərarın (məsuliyyətə cəlbəilmə barədə qərar) qüvvəyə mindiyi gündən 75 gün ərzində vergi ödəyicisi tərəfindən borcun tam ödənilməməsi halında açılır.

Tövsiyə:

Vergidən yayınma cinayətinin daha dəqiq müəyyən edilməsi və vergi hüquqpozumaları üzrə cinayət işinin başlanması və xitamı qaydalarının ətraflı tənzimlənməsi ilə vergidən yayınmada qəsdin müəyyən edilə bilməməsi halında cinayət təqibinə CPM-nin 40.4-cü maddəsinə əsasən deyil, 39.1.2-ci (əməldə cinayət tərkibi olmadıqda) və ya 39.2-ci (şəxs barəsində başlanılmış cinayət təqibinə həmçinin onun cinayət törədilməsinə aidiyyəti olmadıqda və ya təqsirliliyi sübuta yetirilmədikdə) maddələrində nəzərdə tutulmuş bəraətverici əsaslarla xitam verilməsini daha məqsəduyğun hesab edirik.

B. Gömrük məsələləri

Son illərdə ölkəmizdə gömrük nəzarəti sahəsində aparılan islahatlar dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın şəffaflaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən hərtərəfli proqramın ən nəzərə çarpan tərəflərindən biri olaraq qalmaqdadır. Gömrük orqanları tərəfindən elektron xidmətlərin dairəsini genişlənməsi:

- beynəlxalq ticarət sahəsində fəaliyyət göstərən bütün şəxslərə idxal-ixrac əməliyyatlarını bəyan etməyə imkan yaratmış;
- idxal olunan malların sərhəd keçid məntəqələrində daha sürətli keçidini təmin etmək məqsədilə qısa idxal bəyannaməsi təqdim edilməsinə şərait yaradılmış;
- eyni zamanda, sürətli və sadələşmiş qaydada keçidi təmin etmək məqsədilə "Yaşıl Dəhliz" tətbiq edilmişdir.

Gömrük inzibatçılığında aparılmış qeyd edilən islahatlar idxal-ixrac əməliyyatları aparan hüquqi şəxslər və sahibkarlar tərəfindən təqdir edilmiş və fikrimizcə, bu tədbirlər gömrük əməliyyatlarının sadələşməsi, malların sərhəd-gömrük nəzarətindən keçidinin effektivliyinin təmin edilməsi sahəsində dəyişikliklər üçün əsaslı baza yaratmışdır. Bu sahədə aparılan islahatları yaxından izləyir və alqışlayırıq.

Eyni zamanda, zənnimizcə, tətbiq edilən dəyişikliklərə və mövcud olan təcrübəyə bir daha nəzər yetirmək ölkə rəhbərliyi tərəfindən qarşıya qoyulmuş iqtisadiyyatın şəffaflaşdırılması, ölkənin investisiya cəlbediciliyinin artırılması hədəfi baxımından zamanın tələbinə çevrilmişdir.

Bu səylərə töhfə vermək məqsədilə biz aşağıda qeyd olunan məsələlərlə bağlı mövqeyimizi bildirmək və eyni zamanda, həmin məsələlərə dair təkliflərimizi irəli sürmək istərdik:

1. İdxal-ixrac əməliyyatları ilə bağlı məsələlər

a) Malların idxalda gömrük dəyəri

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 1.0.12-ci maddəsinə əsasən malların gömrük dəyəri "Gömrük tarifi haqqında" Qanuna uyğun olaraq müəyyənləşdirilir. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 7.1-ci maddəsinə əsasən malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi (gömrük dəyərləndirilməsi) sistemi beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş ümumi prinsiplərə (1994-cü il Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT) VII maddəsinə, GATT-ın VII maddəsinin Tətbiq edilməsinə dair Razılaşmaya və onun əlavələrinə) əsaslanır və gömrük ərazisinə gətirilən mallara şamil edilir. Həmçinin, həmin Qanuna edilmiş 27 dekabr 2022-ci il tarixli 775-VIQD nömrəli dəyişikliyə əsasən 7.4-cü bənd əlavə olunmuşdur. Yeni əlavə olunmuş bəndə görə malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sadə və ədalətli meyarlara əsaslanmalı və gömrük dəyərləndirilməsinin prosedurları malların təchizat mənbələrindən asılı olaraq fərqlənməməlidir. Həmçinin, Qanuna yeni əlavə edilmiş 12.4-cü bəndə əsasən, gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının tətbiqinə dair qaydalar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən müəyyən olunur.

Eyni zamanda, gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsi həmin Qanunun 13-cü maddəsinin tələblərinə əsasən həyata keçirilir. Belə ki, malların gömrük dəyəri sövdələşmə qiyməti üsulu ilə hesablanmalı və malların alış qiymətinə müəyyən əlavələr və çıxılmalar tətbiq edilərək müəyyən edilməlidir. Yalnız sövdələşmə üsulunun tətbiqi mümkün olmadıqda, digər üsullardan biri tətbiq edilə bilər.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında neft və əsasən qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlər ölkəyə kommersiya məqsədi ilə idxal etdiyi malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı, gömrük nümayəndələri tərəfindən idxal olunan malın dəyərinin süni şəkildə qaldırılması halları ilə rastlaşırlar. Belə hallarda bir qayda olaraq, malları idxal edən tərəfin malların faktiki alqı-satqı sənədlərini təqdim etməsinə baxmayaraq, gömrük orqanları əməkdaşlarının tələbi öz qüvvəsində qalır və nəticə etibarilə, yük sahibi nəqliyyat vasitəsinin saxlanması kimi əlavə xərclərin qarşısını almaq üçün, gömrük nümayəndəsinin şərtləri ilə razılaşmalı olur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, gömrük əməliyyatlarının bu şəkildə aparılması iqtisadiyyatın digər sahələrinə də mənfi təsir göstərir. Gömrük dəyərinin və ona tətbiq olunan rüsumların yüksək olması xaricdən malları idxal edən sahibkarları qiymətləri artırmağa vadar edir və süni qiymət artımına səbəb olur. Gömrük dəyərinin bu cür artırılması vergi ödəyicisi ilə gömrük orqanı arasında mübahisələrə səbəb olur ki, bu da biznesin çevikliyini aşağı salır və idxalçı üçün əlavə saxlanma xərclərinin yaranmasına səbəb olur. Bir sıra hallarda, gömrük orqanlarının əməkdaşları idxal zamanı tətbiq edilən gömrük dəyərini, artıq eyni adlı malın həmin qiymətlə gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçdiyi və heç bir halda daha aşağı qiymətlə rəsmiləşdirilməyəcəyi ilə əsaslandırırlar. Aydın ki, belə tələb qanunun tələblərinə ziddir və biznes üçün əlavə xərc yaratmağa səbəb ola bilməz. Bunu da vurğulamağı vacib hesab edirik ki, yükün ölkəyə gətirilməsindən öncə hesablanan rüsum və vergilərin məbləği ilə yük gəldikdən sonra ödənilməsi tələb olunan məbləğ arasında fərqlərin yaranması biznes mühitinin proqnozlaşdırıla bilən olmasına ciddi əngəl yaradır.

Eyni zamanda, qeyd edilməlidir ki, şəffaf formada fəaliyyət göstərən biznes üçün idxal qiymətlərinin aşağı göstərilməsi iqtisadi baxımdan maraqlı deyil. Çünki, əvvəla idxalda ödənilən ƏDV məbləği vergi qanunvericiliyinə əsasən əvəzləşdirilən ƏDV-dir və bu, biznes üçün sadəcə pul vəsaitlərin müvəqqəti olaraq azalması, sonradan isə bərpası deməkdir. İdxal rüsumlarına gəldikdə isə, qeyd olunmalıdır ki, rüsumların tətbiq edilən dərəcəsi (0%, 5%, 10% və 15%) yekunda qiymət fərqiindən ödənilən mənfəət vergisi dərəcəsi ilə müqayisədə xeyli aşağıdır və təbii ki, şəffaf fəaliyyət göstərən biznes üçün idxalda qiymətləri aşağı göstərmək məntiqli olmazdı.

Hesab edirik ki, bu kimi hallar Azərbaycan Respublikasının iqtisadi maraqları ilə ziddiyyət təşkil edir. İlk növbədə, ölkəyə idxal edilən malların yüksək vergi və rüsumlara cəlb edilməsi ölkə daxilində qiymətlərin süni artmasına səbəb olur və beləliklə də istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən biznesin rəqabətədavamlılığı ciddi surətdə zəifləyir. Digər tərəfdən, aydındır ki, investisiya mühitinin sağlamlığı

biznesin proqnozlaşdırıla bilən olması ilə ciddi bağlıdır. İdxal zamanı ortaya çıxan əlavə ödəniş proqnozlaşdırılmayan xərclərə aiddir və düşünürük ki, investisiya mühitinin cəlbediciliyinə kölgə salır.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasında idxal və ixrac əməliyyatları ilə məşğul olan şirkətlər üçün müvafiq iqtisadi mühitin yaradılması, idxal edilən mallara tətbiq edilən vergi və rüsumları şəffaf surətdə qabaqcadan müəyyən edilə bilinməsinə və ölkədaxili istehsalın rəqabətə davamlılığını təmin etmək üçün tövsiyə edirik ki:

- "Gömrük tarifi haqqında" Qanunda nəzərdə tutulan müddəalara – sövdələşmə üsulundan başqa digər üsulların yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda tətbiq edilməsinə ciddi riayət edilməsi üçün nəzarət tədbirləri gücləndirilsin;
- Yeni hazırlanan malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi üsullarının tətbiqinə dair qaydalarda malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı (gömrük dəyərləndirilməsi), xüsusən də alıcı ilə satıcı əlaqəli şəxslər olduğu halda beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş ümumi prinsiplər (1994-cü il Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (GATT) VII maddəsi, GATT-ın VII maddəsinin Tətbiq edilməsinə dair Razılaşma və onun əlavələri), həmçinin GATT-ın VII maddəsinin tətbiqi ilə bağlı Ümumdünya Ticarət Təşkilatının mövcud təcrübəsi, tövsiyələri və şərtləri öz əksini tapsın və gömrük orqanları tərəfindən geniş tətbiq edilsin;
- Əlavə olaraq, malların gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi zamanı, xüsusən də alıcı ilə satıcı əlaqəli şəxslər olduğu halda Ümumdünya Ticarət Təşkilatının mövcud təcrübəsi, tövsiyələri müvafiq məsələləri tənzimləmədiyi halda, Avropa İttifaqının və Amerika Birləşmiş Ştatlarının gömrük qanunvericiliyi sahəsində mövcud təcrübənin tətbiqi də mümkün olsun.

Hesab edirik ki, yuxarıda təklif etdiyimiz məsələlərin tətbiqi gömrük nəzarətinin təkmilləşdirilməsi və idxalçıların maraqlarının təmin edilməsi üçün faydalı ola bilər. Biz inanırıq ki, gömrük inzibatçılığının daha da təkmilləşdirilməsi biznesin inkişafını stimullaşdırmaqla yanaşı, ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatına öz müsbət töhfəsini verəcək.

2. Gömrük Məcəlləsinə və gömrük sahəsini tənzimləyən digər normativ aktlara təklif olunan dəyişikliklər

Biznes mühitinə mənfi təsirin minimallaşdırılması və investisiya mühitinə müsbət təsirin təmin edilməsi məqsədilə aşağıdakı prinsip və sahələr Məcəllədə öz əksini tapmalıdır:

a) İdxal və ixrac vergilərindən azad olunma sertifikatlarının verilməsi

Hasilatın pay bölgüsü haqqında Sazişlərin Azərbaycan Respublikası İdxal-İxrac Rüsumları və Vergiləri haqqında Protokolları ilə müəyyən edilən İdxal və İxrac Vergilərindən azad olunma Sertifikatlarının verilməsi həmin Sazişlərin

iştirakçılarında və ümumi olaraq neft-qaz sahəsində fəaliyyət göstərən şirkətlərə verilən imtiyazların mühüm bir hissəsini təşkil edir. Hal-hazırda təcrübədə həmin Sertifikatların verilməsi prosesində yazılı qaydada detallı və aydın prosedurların mövcud olmaması həmin Sertifikatların verilməsi prosesini ləngidir, sertifikatların verilməsi üçün tələblərdə fərqlilik, qeyri-müəyyənlik və subyektivlik kimi əngəllər yaradır.

Tövsiyə:

Tövsiyə edirik ki, Həsilatın pay bölgüsü haqqında Sazişlərin Azərbaycan Respublikası İdxal-İxrac Rüşumları və Vergiləri haqqında Protokolları ilə müəyyən edilən İdxal və İxrac Vergilərindən azad olunma Sertifikatların verilməsi üzrə yazılı və detallı prosedurlar hazırlansın, həmin prosedurlarda təqdim olunmalı bütün sənədlərə (o cümlədən onların formasına) dair aydın və dəqiq tələblər, o cümlədən, malların siyahısının tərtibi qaydaları, mövcud sertifikatlara yeni malların siyahısının əlavə olunması qaydası, mövcud sertifikatlar çərçivəsində yeni əlavə sazişlərin ("call off"ların) əlavə edilməsi qaydası müəyyən edilsin.

b) Həsilatın pay bölgüsü haqqında Sazişləri üzrə Ötürmə və Sərəncam hüquqları

Həsilatın pay bölgüsü haqqında Sazişlərin İdxal-İxrac Rüşumları və Vergiləri haqqında Protokolları ilə müəyyən edilən mallar üzərində Ötürmə və Sərəncam hüquqlarının verilməsi qaydaları müəyyən olunur. Eyni zamanda, müvəqqəti idxal və son istifadə xüsusi gömrük prosedurlarına dair qaydalarda da həmin prosedurlar çərçivəsində prosedur sahiblərinin dəyişilməsi proseduru nəzərdə tutulur. Təcrübədə Həsilatın pay bölgüsü haqqında Sazişlər çərçivəsində müvəqqəti idxal və ya son istifadə xüsusi gömrük prosedurları altında idxal olunmuş malların bir Sazişdən digər Sazişə ötürülməsi və ya eyni Saziş çərçivəsində bir podratçı tərəf və ya subpodratçı tərəfindən digər subpodratçıya ötürülməsinə icazə verilmir.

Tövsiyə:

Həsilatın pay bölgüsü haqqında Sazişlərin İdxal-İxrac Rüşumları və Vergiləri haqqında Protokolları ilə müəyyən edilən qaydalara və gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmaq şərti ilə müvəqqəti idxal və ya son istifadə xüsusi gömrük prosedurları altında idxal olunmuş mallar barədə belə ötürmələrə (malların alqı-satqısı və ya hər hansı digər formada özgəninkiləşdirilməsi və ya ötürülməsi) təcrübədə icazə verilsin və gömrük orqanları tərəfindən belə ötürmələrə süni əngəllər yaradılmasın.

c) Müvəqqəti idxalla bağlı məsələlər

Müvəqqəti idxal olunan malların müddəti və şərtlərin mümkün uzadılması ilə bağlı tətbiq olunan təcrübədə son dövrdə dəyişikliklər müşahidə edilir. Qanunvericilikdə "istisna hallar"a istinad olunur ki, bu da öz izahını tapmalıdır. Məsələn, neft-qaz müəssisələri üçün dənizdə quraşdırılan bəzi avadanlıqlar, nüvə kimya sənayesi və s. qanunvericilikdə istisna hallar kimi sadalana bilər.

Həmçinin, 2 sentyabr 2013-cü il tarixli Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq olunmuş "Malların müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları"nın ("Qaydalar") 7.3-cü bəndinə əsasən malların bu Qaydaların 7.2.1-7.2.9-cu yarımbəndlərində göstərilən şərtlərə uyğun istifadə edilməsi nəzərdə tutulmadıqda, müvəqqəti idxal müddəti bir ildən artıq müəyyən edildikdə və ya müəyyən edilmiş daha qısa müvəqqəti idxal müddəti uzadıldıqda, müvəqqəti idxal edilən mallar gömrük rüsumlarından və vergilərdən qismən azad edilir. Qaydaların 7.4-cü maddəsinə əsasən müvəqqəti idxal müddəti bir ildən artıq müəyyən edildikdə və ya müəyyən edilmiş daha qısa müvəqqəti idxal müddəti uzadıldıqda, müvəqqəti idxal edilən malların gömrük rüsumlarından və vergilərdən qismən azad edilməsi müvafiq olaraq birinci ilin bitdiyi tarixdən və ya müvəqqəti idxal müddətinin uzadıldığı tarixdən həyata keçirilir. Digər tərəfdən, Qaydaların 7.5-ci bəndinə əsasən gömrük rüsumlarından və vergilərdən qismən azad edilməklə müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallara tətbiq olunan gömrük rüsumları və vergilər üzrə aylıq ödənişlərin məbləği onların müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirildiyi tarixdə sərbəst dövriyyəyə buraxılışı üçün ödənilməli olan gömrük rüsumlarının və vergilərin məbləğinin 3% faizi miqdarında müəyyən edilir. Həmin 7.5-ci bəndinin gömrük orqanları tərəfindən şərhli nəticəsində təcrübədə müvəqqəti idxalın birinci ili çərçivəsində idxal edilən malların gömrük rüsumlarından və vergilərdən qismən azadolma malların idxal olunma anından etibarən tətbiqi və hesablanması ilə nəticələnir, halbuki həmin qismən azadolma Qaydaların 7.4-cü bəndinə əsasən müvafiq olaraq birinci ilin bitdiyi tarixdən və ya müvəqqəti idxal müddətinin uzadıldığı tarixdən etibarən həyata keçirilməlidir.

Tövsiyə:

Tövsiyə edirik ki, malların müvəqqəti idxalı zamanı onlara gömrük rüsumlardan və vergilərdən tam azadolma Qaydaların 7.3 və 7.4-cü bəndlərinə əsasən tətbiq edilsin, qismən azadolma isə, müvafiq olaraq, yalnız müvəqqəti idxalın birinci ili bitdiyi tarixdən və ya müvəqqəti idxal müddətinin uzadıldığı tarixdən etibarən tətbiq edilsin.

d) Gömrük bəyannamələrinə sonradan düzəlişlərin edilməsi

Gömrük Məcəlləsinə əsasən, həmçinin, 22 iyul 2014-cü il tarixli Gömrük sərəhdindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsi Qaydalarının ("Qaydalar") 14.3-cü maddəsinə əsasən aşağıdakı hallarda gömrük orqanları tərəfindən malların buraxılışı həyata keçirildikdən sonra gömrük bəyannaməsində düzəlişlər edilməsinə və ya onun geri götürülməsinə icazə verilir:

- gömrük ödənişləri üzrə güzəştlər verilərək şərti buraxılmış mallardan başqa məqsədlər üçün istifadə olunduqda;
- malların buraxılışının həyata keçirilməsinə baxmayaraq, onlar gömrük nəzarəti zonasını tərk etmədikdə.

Beləliklə, gömrük ödənişləri üzrə güzəştlər verilərək şərti buraxılmış mallardan başqa məqsədlər üçün istifadə olunduğu və malların gömrük nəzarəti zonasını tərk etmədiyi hallar istisna olmaqla, təqdim olunmuş gömrük bəyannaməsində düzəlişlər edilməsinə və ya onun geri götürülməsinə icazə verilmir. Təcrübədə mallar buraxıldıqdan sonra bir sıra səbəblərə görə, məsələn, mallar üzərində hesablanan və ödənilən royalti məbləğinin dəqiqləşdirilməsi (royalti məbləği mallar bəyan edildiyi an qeyri-müəyyən olur; məsələ: royalti məbləği idxal olunan malların Azərbaycandakı xalis satış qiyməti (və belə satış qiymətinin dəyişdiyi hallarda) və idxalatçı şirkətin mənfəətlilik kimi faktorlara əsaslanmaqla dəyişən faiz dərəcəsi ilə müəyyən olunduğu hallarda) nəticəsində malların gömrük bəyannamələrində əks olunmuş gömrük dəyərlərinə müvafiq düzəlişlərin edilməsi ehtiyacı yaranır. Həmçinin, malların gömrük dəyəri ilə yanaşı bəyannamədə əks olunan digər məlumatlara düzəlişlərin edilməsi, məsələn gömrük postları ilə bağlı bəyannamələrdə düzəlişlərin edilməsi, digər texniki və ya başqa səbəblərdən səhv və ya sonradan dəyişilmiş məlumatlara dəyişikliklərin edilməsi imkanının yaradılması zəruridir.

Tövsiyə:

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, tövsiyə edirik ki, sanksiyaların və cərimələrin tətbiq edilməməsi şərtilə gömrük bəyannamələrində gömrük dəyəri ilə bağlı müəyyən hallar mövcud olduğu təqdirdə (məsələn, royalti ödənişlərinə görə) vaxtaşırı düzəlişlərin edilməsi imkanı yaradılsın və qanunvericilikdə belə hallar tənzimlənsin.

Əlavə olaraq, ilkin bəyannamənin ləğvinə səbəb olmadan gömrük bəyannaməsinə digər məlumatlarla bağlı, o cümlədən gömrük postu ilə bağlı düzəlişlərin edilməsi imkanı yaradılsın və qanunvericilikdə belə hallar tənzimlənsin. Belə düzəliş proseduru aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- Düzəliş sorğusu ilkin bəyannamənin işlənməsi üçün məsul olan gömrük orqanına təqdim olunur;
- Düzəliş sorğusunda tələb olunan düzəliş aydın şəkildə göstərməlidir;
- Gömrük orqanı həmin sorğunu nəzərdən keçirir və təsdiq edildikdən sonra ilkin gömrük bəyannaməsini düzgün məlumatları ilə yeniləyir.
- Həmin düzəliş proseduru bəyannamənin ləğvi və ya yeni bəyannamənin təsdiqi üzrə olan prosedurlarla müqayisədə daha qısa müddətdə başa çatdırılmalıdır.

AMCHAM

AMERICAN CHAMBER OF
COMMERCE IN AZERBAIJAN

Nizami küçəsi 90 A, Landmark III
Bakı, AZ1010
Tel.: +994 12 497 13 33
Faks: +994 12 497 10 91
chamber@amchamaz.org
www.amcham.az